

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT VE TASARIM ANA SANAT DALI
MÜZİK VE SAHNE SANATLARI PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ERKEN DÖNEM AEROFONLARDA
POLYGENESİS REFERANSLARI:
OKARİNA ÖRNEĞİNDEN HAREKETLE
ÇÖMLEKTEN YAPILMIŞ ÇALGILARDA
ÇOKLU KÖKEN İNCELEMESİ**

**SİNAN UÇAR
15740014**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. H. Alper MARAL**

**İSTANBUL
2019**

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT VE TASARIM ANA SANAT DALI
MÜZİK VE SAHNE SANATLARI PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ERKEN DÖNEM AEROFONLARDA
POLYGENESİS REFERANSLARI: OKARİNA
ÖRNEĞİNDEN HAREKETLE ÇÖMLEKTEN
YAPILMIŞ ÇALGILARDA ÇOKLU KÖKEN
İNCELEMESİ**

SİNAN UÇAR
15740014

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 19.04.2019

Tezin Savunulduğu Tarih:

Tez Oy Birliği ile Başarılı Bulunmuştur

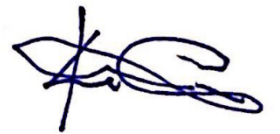
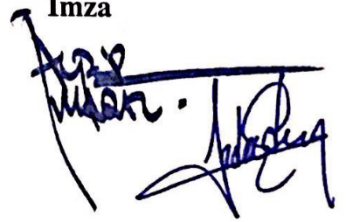
Unvan, Ad, Soyad

Tez Danışmanı : Prof. Dr. H. Alper MARAL

Jüri Üyeleri : Doç. Dr. Arda EDEN

Doç. Dr. Koray SAZLI

İmza

İSTANBUL
2019

ÖZ

ERKEN DÖNEM AEROFONLARDA POLYGENESIS REFERANSLARI: OKARİNA ÖRNEĞİNDEN HAREKETLE ÇÖMLEKTEN YAPILMIŞ ÇALGILARDA ÇOKLU KÖKEN İNCELEMESİ

Sinan UÇAR

Nisan, 2019

Bu tez çalışması çalgıların tek bir kökenden var olma ön kabulünün tersine; farklı coğrafyalarda, farklı ya da aynı zaman dilimlerinde, benzer kültürlerin günlük yaşam pratikleri içerisinde var olabilme ihtimalini araştıran bir çalışmadır. Değişik isimlerle ve küçük yapısal farklılıklarla da olsa bazı kadim çalgılar aynı anda farklı coğrafyalarda ortaya çıkabilmişler, benzer özellikleri dolayısıyla da çalgı sınıflandırma sistemlerinde de aynı gruplamaların içerisine girmişlerdir. Müzikal özelliklerinin yanı sıra kültürel yaşam pratiklerinde de kapladığı muazzam alan dolayısıyla çalgılar, toplum bilimlerinin de üzerinde çokça durduğu kültürel öğelerden olmuşlardır. Arkeolojik kazılarda gün yüzüne çıkarılan çalgı örnekleri sayesinde söz konusu kültürlerin günlük yaşamları ile ilgili nitelikli bulgular elde edilirken, aynı zamanda kültürel ve sosyal alanlardaki gelişmişlik seviyeleri ile teknolojik alanlarda kat ettikleri yollar da kolayca gözlemlenebilmektedir. Birden farklı yerde ve zamanda ortaya çıkan birbirine benzer kültürel öğeler ve bu çalışma özelinde benzer çalgılar; insanın kültürel evriminin belirli safhaları, zaman dizgeleri ve birbirine neredeyse tıpatıp benzeyen medeniyetleşme süreçleri konusunda adeta kanıt niteliğindedir. Buradan hareketle bu çalışma; çalgıların kökenine 17. Yüzyıldan itibaren monogenetik (tekil köken) metodoloji ile yaklaşan organoloji bilimine alternatif bir metodoloji önerisi sunmayı amaçlamakta ve poligenetik (çoklu köken) yaklaşım için gerekli olan doğru kültürel okumanın nasıl yapılabileceği konusunda öneriler sunmaktadır. Çalışmaya ideal bir örnek olması dolayısıyla aerofonların erken dönem örneklerinden biri olan “okarina” çalgısı üzerinden tarihi bir okuma yapılırken bu çalgının farklı versiyonlarına sahip toplumlar; sahip oldukları tarih, bulundukları coğrafya ve kendi kültürel özellikleri baz alınarak incelenmiştir. Bu çalışmada müzikoloji ve organoloji dallarının yanı sıra antropoloji, arkeoloji, etnoloji ve tarih alanlarında da açıklayıcı bölümler bulmak mümkündür. Çalışma sonucunda okarina çalgısı ve benzer aerofonların birden fazla kökeni olabileceği kanıtlarıyla ortaya koyulmuş, çalgıların köken araştırmalarında poligenetik yaklaşımın farklı bir metodolojik yaklaşımı mümkün kıldığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aerofonlar, Organoloji, Monogenesis, Polygenesis, Okarina

ABSTRACT

REFERENCES OF POLYGENESIS OF AEROPHONES IN EARLIER PERIODS: A POLYGENIC ANALYSIS OF MUSICAL INSTRUMENTS MADE OF EARTHENWARE THROUGH THE SAMPLE OF OCARINA

Sinan UÇAR

April, 2019

This study focuses on the question if musical instruments might exist in same or different periods of time, regarding daily life practices in similar cultures but in different geographies, contrary to the belief arguing musical instruments spring off and spread out from one, single, respective origin. In spite of different names and small structural differences, most of the ancient musical instruments recovered in different geographies reflect their pasts from close or sometimes even same time brackets. Moreover, they could be put into the same categorization in the classification system of musical instruments thanks to their many similar features.

In addition to their musical characteristics, due to their extremely widespread usage in cultural life practices, musical instruments have become one of the most important cultural signifiers social sciences put great emphasis on, as well. Regarding cultural and social developments reflected by the specific stages of human cultural evolution, time periods and civilization processes, a bunch of common or similar cultural elements might be observed. Such as, similar musical instruments in the present study—or those almost identical to each other—provide evidence to this argument. Therefore, the main aims of the present study are to present an alternative methodology to the organology which used to approach to the origins of the musical instruments with a monogenetic (singular origin) methodology since the 17th century and to provide recommendations for the procedures of cultural reading/evaluation required for a polygenetic (multiple origin) approach. As it creates an ideal example for the present study, “Ocarina” is selected. One of the most important and wide-spread prehistoric aerophones, it gives the chance to study societies with different versions of this instrument—thus with their own history, geography and cultural features. Also, in addition to the branches of musicology and organology, in the current study, there are supporting explanatory sections in anthropology, archeology, ethnology and history. According to results of the study, it was clearly revealed that the instrument “Ocarina”—and similar aerophones—may easily have more than one origin—a hint to polygenetic approach welcoming a different methodology in the origin studies of the musical instruments.

Key Words: Aerophones, Organology, Monogenesis, Polygenesis, Ocarina

ÖN SÖZ

Çalgı yapımcılığı her ne kadar ortaçağ sonrasında nihayet bir meslek olabilmişse de, izleri, paleolitik döneme kadar sürülebilecek, kültürel yaşamın başat pratiklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Öyle ki; amacı ne olursa olsun ortada üretilmiş bir çalgı bahisse eğer, kültürel bir neden-sonuç ilişkisiyle incelendiğinde, sadece kendi alanında değil, kültürel kodların tamamını etkilediği kabulüyle tartışılmalıdır. Böylece müziğin ve çalgıların diğer günlük yaşam pratiklerinden ayrı düşünülmemeyeceği, aksine tamamlayıcı özellikleriyle, antropoloji, arkeoloji, etnoloji, dilbilim ve tarih bilimlerinin de araştırma alanlarına girdiği su götürmez bir gerçektir. Sadece çalgı yapımcı olmanın yanında, muazzam büyüklükte bir araştırma alanı olan müzikoloji/organoloji alanlarında da çalışma yapmak 21. Yüzyıl bilim pratiklerinin araladığı bir kapı olarak önümüzde durmaktadır. Multidisipliner ve disiplinlerarası bilim pratikleri sayesinde biriken devasa bilgi dağarcığı çalgı yapım tekniklerinin gelişmesine, okullaşmasına ve tartılır/ölçülür hale gelmesine olanak tanımış, çalgıların da daha sistematik incelenmesini mümkün kılmıştır.

Bu çalışma tam da bu refleks ve yöntemlerle aerofonların erken dönem örneklerine odaklanmış ve bu sayede 21. Yüzyıl bilimsel bakış açısıyla bu çalgı sınıfının köklerine dair yapılacak araştırmalara metodolojik bir öneri/önerme amacıyla ortaya çıkmıştır.

Bu tezin yazım aşamasında bir çalgı yapımcı ve akademisyen olarak, kendisinden aldığım dersler ve dostluğu sayesinde genişleyen bakış açım ve mesleğime dair kökten değişen vizyonum için—bir ağabey kadar yakın gördüğüm ve aynı derecede karşılığını aldığım—danışmanım, sevgili hocam Prof. Dr. Hakkı Alper Maral’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Öğrenciliğim boyunca bilgi alışverişinde ve tez aşamasındaki antropolojik bakış açısıyla içten yardımlarını ve önerilerini esirgemeyen antropolog/müzikolog dostum Utku Ögüt’e de son derece minnettarım.

Beni büyüten ve gerçekleşmemi sağlayan biricik annem Songül Uçar’a, bu uzun soluklu süreçte maddi ve manevi her zaman yanımda olan sevgili hayat arkadaşım Elif Pınar Uçar’a ve bana verdiği en büyük hediyeleri oğullarımız Yaman ve Yağıza, hayatımda kapladıkları bu en güzel alan için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul; Nisan, 2019

Sinan UÇAR

İÇİNDEKİLER

ÖZ iii

ABSTRACT iv

ÖN SÖZ..... vi

İÇİNDEKİLER..... vii

ŞEKİLLER LİSTESİ..... ix

1. GİRİŞ 1

2. SOSYAL BİLİMLERDE YARATILIS KAVRAMLARI VE EVRİM
MODELLERİ 6

2.1. Sosyal/Kültürel Evrim Modelleri 6

2.1.1. Kùltürlerin Paralel Gelişimi10

2.1.2. Olası Paralel Gelişmişlik İlişisine Örnek Oluşturabilecek Birbirine
İzole Kùltürler ve Bunların Göç Tarihleri.....15

2.2. Yaratılış Kavramları19

2.2.1. Monogenizm.....19

2.2.2. Poligenizm.....20

2.3. Organolojik Açıdan Yaratılış Kavramları.....21

2.3.1. Göç ve Yayılma Verileri.....21

2.3.2. Kùltürel/Coğrafi Konumlandırma24

2.4. Poligenesis Yaklaşımının Organoloji Üzerinden Okunmasına Örnek Teşkil
Edebilecek Bir Çalgı Sınıfı: Aerofonlar24

3. AEROFONLAR.....26

3.1. Doğal ya da Buluntu Malzemeye Yalınkat Bir Müdahaleyle İşlev Katılarak
Üretilen Erken Dönem Aerofonlar.....34

3.1.1. Bullroarer’lar36

3.1.2. Kemik Flütler ve Kemik Düdükler.....38

3.1.3. Deniz Kabukları.....41

3.1.4. Boynuzlar44

3.1.5. Bambu Aerofonlar45

3.2. Tasarım Refleksleriyle Yeni Birer Müzikal Nesne Olarak Üretilmiş Erken
Dönem Aerofonlar.....47

3.2.1. Çömlek/Seramik Aerofonlar48

3.2.2. Teknolojik Birer Tasarım Olarak Dairesel/Küre Flütler.....50

4. OKARİNALAR53

4.1. Tipoloji.....	54
4.1.1. Transverse Okarinalar.....	54
4.1.2. Askılı/Kolye Okarinalar.....	55
4.1.3. Yassı Okarinalar.....	56
4.1.4. Çok Odalı Okarinalar.....	58
4.2. Mezo-American Okarinalar.....	59
4.3. Afrika Okarinaları.....	61
4.3.1. Basogne Okarinası: Epidu.....	62
4.3.2. Venda Okarinası.....	63
4.4. Avrupa Okarinaları.....	63
4.4.1. Runik Okarinası.....	64
4.5. Asya Okarinaları.....	65
4.5.1. Xun.....	66
4.5.2. Borrindo.....	69
5. BULGULAR.....	71
5.1. Kültürel Bulgular.....	71
5.2. Tipolojik ve Poligenetik Bulgular.....	72
5.3. Metodolojik Bulgular.....	73
6. SONUÇ.....	75
KAYNAKÇA.....	77
EKLER.....	82
ÖZ GEÇMİŞ.....	101

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Sosyal-Kültürel Evrim Modelleri: Paralel, Doğrusal ve Basamaklı Evrim...	9
Şekil 2: Büyük Erken Uygarlıklar.....	17
Şekil 3: Bering Kara Köprüsü Üzerinden Amerika Kıtasına İlk Göçler	18
Şekil 4: Kültürel gruplar arasında bilginin aktarımı.....	22
Şekil 5: Kültürel grubun kendi içerisindeki etkileşim dinamiği: Güdüm/Bilimsel Model	23
Şekil 6: Etkileşimin odağı çalgı yapımcı	23
Şekil 7: Üst Paleolitik Dönemin Teknikleri ile Üretilmiş Bazı Aletler.....	35
Şekil 8: Bullroarerlar'ın Çalışma Prensipleri.....	37
Şekil 9: Kuzey Avustralya'dan Bullroarer Örneği; Yapan Yerlinin Hayalleri ya da Totemi, Sarı Kök Boya Kullanılarak Resmedilmiş	38
Şekil 10: Hohle Fels Flütü Çizimi.....	39
Şekil 11: İsturitz Mağarasında Bulunan Kemik Flütlerden İki Örnek	40
Şekil 12: Çeşitli Boylarda Gudi, Çin'de Yapılan Arkeolojik Kazılarda Bulunmuş Yaklaşık M.Ö. 6000 Yıl Öncesine Ait Kemik Flütler	41
Şekil 13: Deniz Kabuğu Trompeti Taşıyan Rahip, Meksika	42
Şekil 14: Girit'ten Bir Mühür. Boynuzlu Sunağın Yanında Deniz Kabuğu Trompeti Üfleyen Rahibe, M.Ö. 1600-1400	43
Şekil 15: Bir Çeşit Boru Çalan Rahip ile Deniz Kabuğu Çalan Rahip. Prehistorik Mezar Buluntusu, Altın Süs Eşyası Birebir Çizimi, İca, Peru	44
Şekil 16: Üst Sıra: Farklı Kültürlerin Farklı Boynuz Trompetleri. Alt Sıra: Deniz Kabuğu Trompeti Örnekleri	45
Şekil 17: İki Bambu Flüt. Üstteki 5 Delikli, 29,3 Cm Uzunluğunda; Alttaki 5 Delikli 30,2 Cm Uzunluğunda. M.Ö. 433, Çin	46
Şekil 18: Bir Çeşit Maya Flütü, Pişmiş Toprak, Klasik Dönem.....	48
Şekil 19: Çeşitli Erken Dönem Aerofonlar. Alt Sıra, En Sağ: Çömlekten/Kilden Yapılmış Bir Panflüt Örneği; "Antara". Kolomb Öncesi Peru	50
Şekil 20: Okarınların Temel Hava Rezonansı İle Çalışma Mekanizması.....	51
Şekil 21: Çeşitli Kültürlere Ve Coğrafyalara Ait Dairesel Flüt/Okarina Örnekleri...	52
Şekil 22: 12 Delikli Alto C Transverse Okarina	55
Şekil 23: Peru Pendant Okarinası.....	56
Şekil 24: İngiliz Askılı Okarina Nota Sistemi	57
Şekil 25: Yassı (Inline) Okarina Örneği, Ahşap, C6.....	58
Şekil 26: Klasik Öncesi Kuş Şekilli Okarınalar	60
Şekil 27: Klasik Dönem Maya Okarinası	61
Şekil 28: Afrika Okarina Örneği: Epudi.....	62
Şekil 29: 3 Delikli Venda Okarınaları; Solda (A) Kurutulmuş Kaffir Portakalı Kabuğundan Okarina, Sağda (B) Yabani Krema Elmasından Okarina Çizimleri	63

Şekil 30: Runik Okarinası, Runik, Kosova, Neolitik Dönem.....	65
Şekil 31: Balık Şekilli Xun, Pişmiş Toprak, Gansu, M.Ö. 2000	67
Şekil 32: Dört Delikli Çömlek Xun, M.Ö. 206- M.S. 220 Dolayları, Çin	68
Şekil 33: Japon Okarinası ya da Japon Xun’u Olarak Bilinen “tsuchibue” Yayoi Dönemi, Japonya	69
Şekil 34: Farklı Boyutlarda Borrindolar, Hindistan	70

1. GİRİŞ

Çalgılar işlevsel ve estetik birer araç olmalarıyla müzikteki görevlerinin yanı sıra, toplumların kültürel ve sosyal gelişimlerdeki rolleri açısından da oldukça önemlidirler. Çalgılar ve müzik birbirlerinin gelişim, değişim ve evrimsel süreçlerini etkileyen, tetikleyen, pekiştiren kültürel bir bütünün paydaşlarıdır. Bu etkileşim sürecinin ortak paydasında yer alan insan faktörünün belirleyiciliği, çalgıların bir yandan da kültürel/toplumsal dinamiklere koşut birer temsil ögesi olmalarının önünü açmış, ötesinde simgesel güçleri ve toplumsallaştırıcı rolleriyle kültürel gelişimin kritik birer aktörü olmalarını sağlamıştır. Bu özelliklerden ötürü, insanı, bağlı olduğu toplumu ve o toplumun kültürel katmanlarını top yekûn çalışan her bilim dalı, kültürel ve sanatsal birer öge olarak çalgıları da ele almak, işlevselleştikleri bağamlarını da irdelemek zorundadır—en azından bu çabanın, simge – temsil – sosyalizasyon (toplumsallaşma) çerçevesinde kimi kodları aydınlatıcı birçok getirisi olabileceği düşünülebilir. Böylesi bir yaklaşımın benimsenmesi, muazzam bir çeşitliliğe sahip olan çalgıların belirli bir sistematik yardımıyla incelenmesini kaçınılmaz hale getirir. Zira gündelik hayatın içinde yer bulan her türlü kültür ürünü gibi enstrümanlar da keyfi yaklaşımlar, alan-dışından projeksiyonlar, ithal yakıştırmalarla araçsallaştırma çabaları, hegemonik doktrinler, ...vb. bilimsel uzgörü¹ ya da metodolojiyi sakatlayabilecek sınıflandırmalara maruz kaldıkları sürece, bunlar gibi, niyetini aşan önermelerin nesnesi konumuna düşme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Kaldı ki, müzikoloji disiplininin dahi emekleme dönemlerinde böylesi tuzaklara düşülmüş olması; en azından zamanla, artan farkındalıklarla yapılan etik tadilatlar bu önermeyi destekler niteliktedir: Mesela, Modern Dönem'in² başlarında, Avrupa'nın başat emperyal güçlerinin himayesinde işlevselleşen gezginler, tüccarlar, misyonerler ve onların mihmandarlığında küresel ağı arşınlama olanağı bulan bilim insanları, ister

¹ Öngörünün aksine daha uzak gelecekleri tahmin etme yetisi ya da çabası.

² Modern dönem başlangıcı; kabaca orta çağın sonunda, 16. yüzyıldan başlayıp Rönesans'ı da içine alarak Fransız ihtilali ile son bulan dönemdir. Coğrafi keşifler ve sanayi devriminin başlangıcı bu döneme denk gelir.

istememez “güdümlü” denebilecek bir bilgi üretimine katkı sağlamışlardır. Müzikoloji biliminin kurucu hamlelerinden sayılabilecek böylesi edimler, özellikle de bizatihi yeni bir disiplin olarak atanan karşılaştırmalı müzikoloji çalışmaları müzikolojinin temel sorularını belirlemeye başlamıştır (ayrıca bkz.: Irving, 2009, 372) .

Etnoloji, antropoloji, arkeoloji gibi disiplinlerin de yöntemsel desteğiyle diri bir bakış kazanan etnomüzikoloji dalı, alan çalışmasına dayalı bilgi üretimiyle giderek eski tip müzikolojinin yalınkat kuramsal çerçevesinden—alan içi tabirle “kolçaklı koltuk müzikolojisi”nden³—ayrışmıştır. Saha araştırmasının müziğin ritüelistik boyutlarına; bunun da simgesel ve materyalistik öğelerine odaklanması sayesinde fetiş niteliğini⁴ haiz öğeler arasında enstrümanları deşifre etmesi, önceleri kaba bir tasnif alanı olan organoloji biliminin, özellikle 20. yüzyıldan sonra önem kazanmasına ve müzikolojinin kritik bir alt kolu olarak pekişmesine el vermiştir.

Bu noktada organoloji (çalgıbilim) alanının geçmişine kısaca göz atmak yerinde olacaktır: Michael Praetorius, Marin Mersenne, Althanasius Kircher, Flippo Bonanni ve Jean Benjamin de La Borde gibi araştırmacılar 17. yüzyıldan itibaren yaptıkları özenli çalgı araştırmalarıyla organolojinin temellerini atmışlardır.⁵ Bu organologların çalışmalarındaki anlatım ve imgelem yöntemleri birbirlerine benzemektedir. Bir yandan üretildikleri dönemin dar örnekleme, diğer yandan kuşatılan dünyanın Avrupa-merkezci bakışa koşut bilim pratikleri, bu çalışmaları hem dönem hem de coğrafya açısından sınırlı kılmıştır. Bilim tarihi açısından bakıldığında, Ortaçağlar’dan günümüze doğru ivmelenen süreçte, özellikle Aydınlanmacı düşüncenin egemen olduğu 2. Modern Dönemdeki bilimsel atılımlar, her ne kadar önem arz etseler de; başta kilisenin kontrolü ve baskısı ile şekillenen, ardından emperyal/kolonyal

³ Kabaca “kolçaklı koltuk müzikolojisi” olarak çevrilebilecek “armchair musicology” kavramı, 19. Yüzyıl bilim perspektifi çerçevesinde, müreffeh bir kütüphanede, deri koltuğuna tünemiş, maun masasında, yapay ışık altında çalışan bir alimin (sadece yüksek burjuva veya aristokrat bir erkek) ilgili bilgi nesnesini ancak hazırdaki literatür yoluyla kuşatan, alan deneyiminden/tanıklıktan mahrum bir bilgi üretimine işaret etmektedir. Bilgi fenomenolojisinin son derece tartışmalı bu konusu, ancak 20. Yüzyılın ikinci yarısında lâyıkınca eleştirilmeye başlamıştır.

⁴ Gündelik işlevinin ötesinde anlam yüklenen nesneler için kullanılan bu kavram, ritüelistik bağlamlarıyla müzikal enstrümanların da salt birer çalgı olmanın ötesinde yüklendikleri değerlere işaret etmektedir.

⁵ Michael Praetorius, *Syntagma musicum*, 3 Vols. (Wittenberg; Wolfenbüttel, 1615-1620); Marin Mersenne, *Harmonie universelle: Contenant la théorie et la pratique de la musique ou' il est traité des consonances, des dissonances, des genres, des modes, de la composition, de la voix, des chants, & toutes sortes d'instrumens harmoniques*, 2 Vols. (Paris, 1636); Althanasius Kircher, *Musurgia universalis*; Filippo Bonanni, *Gabinetto armonico pieno d'istromenti sonori indicati, e spiegati* (Roma, 1722); Jean Benjamin de La Borde, *Essai sur la musique ancienne et moderne*, 4 Vols. (Paris, 1780).

Avrupa'nın faydacı/yanlı bilim üretme pratikleri, çoğu kez bilime atfedilen tarafsızlığının zedelenmesine yol açmıştır. Bu ekseninde din, dil, ırk, ulus gibi reflekslerle kültürel ögeler ve dolayısıyla çalgılar da kategorize edilmiş; değer sistemleriyle örtüşüklerince sahiplenilmeye çalışılmış, hatta belirli ulus kimliklerinin isimlerinin hemen arkasında yer alan çalgı gruplamaları yapılmıştır.⁶ Nihayet 20. yy. ile birlikte bu örneklemelerin bazıları ilk kez tartışılabilir hale gelmiştir. Gene aynı dönemde bu tartışmaya bilimsel bir zemin öneren organolojinin de en önemli kurucu metni kabul edilen yapıt verilmiştir: Alman organologlar Curt Sachs ve Erich M. von Hornbostel'in⁷ çalgı sınıflandırma metodu, bahsi geçen reflekslere izin vermeden çalgıları sistematik olarak incelemeye odaklanmasıyla ayrılmış, izleği bugün de rağbet gören akılcı bir metot olarak benimsenmiştir.

Bugün bilimin, özellikle de disiplinlerarası yaklaşımların gelişmesi sayesinde; çalgıların kökeni, yayılması, evrimi ve çeşitlenmesi gibi ana başlıklar için daha nesnel ve rasyonel sorular sormak ve bu sorulara da tatmin edici cevaplar bulmak mümkün hâle gelmiştir. Arkeolojik buluntular, filolojik ve tipolojik⁸ çözümlemeler ve tarihî bakış açısı sayesinde daha nitelikli bilgiler elde edilip işlenebilirken, kimi hatalı önermeler de düzeltilebilme olanağına kavuşmuştur. Öte yandan, bilimin doğası gereği gün be gün değişime açık olduğunu vurgulamak; bugünün kabullerinin yarın tadilata uğrayabilecek ya da terk edilecek önermelerden ibaret olduğunu da teslim etmek gerekir.

Çalışmanın temel odağını oluşturan poligenesis (çoklu köken)⁹ kavramı; çalgıların kökenine monogenesis (tekil köken)¹⁰ modeliyle yaklaşmak yerine, birbirinden kopuk

⁶ “Violino piccolo alla francese,” “flûte allemande,” “İstanbul kemençesi” vb. isimlendirme örnekleri çoğaltılabilir.

⁷ Alman organologlar Erich Moritz von Hornbostel ve Curt Sachs, 1914 yılında Zeitschrift für Ethnologie dergisinde yayınladıkları bildirinin, daha sonra bir de İngilizce çevirisiyle Galpin Society Journal dergisinde yer bulmasıyla, günümüzde daha kapsayıcı olduğu için kabul edilen Hornbostel–Sachs Sistematikini organolojiye kabul ettirmişlerdir.

⁸ Tipoloji, aynı katman içinde birbiriyle ilişkili olduğu tespit edilen buluntuların şekli özelliklerine göre sınıflandırılmasıdır. Gustav Oscar Mantelius tarafından geliştirilmiş olup arkeoloji, antropoloji, dil bilimleri, görsel tasarım, mimarî, psikoloji ve sosyoloji gibi alanlarda farklı kullanımları vardır.

⁹ ‘Polygenesis’ kelimesi Latince kökenli İngilizce bir kelimedir. “poly” çok ya da çoklu, “genesis” yaratılış anlamlarını taşımaktadır. Dolayısıyla ‘çoklu köken’ olarak Türkçeleştirilmesi uygun görülmüştür. Çalışmanın ilerleyen safhalarında bu kavram ve türevleri etraflıca ele alınacağı ve detaylandırılacağı için, bu noktada sadece yalınkat etimolojik anlamına işaret edilmiştir.

¹⁰ ‘Monogenesis’ kelimesi Latince kökenli İngilizce bir kelimedir. “mono” tek ya da tekil, “genesis” yaratılış anlamlarını taşımaktadır. Dolayısıyla ‘tekil köken’ olarak Türkçeleştirilmesi uygun görülmüştür. Çalışmanın ilerleyen safhalarında bu kavram ve türevleri de etraflıca ele alınacağı ve detaylandırılacağı için, bu noktada sadece yalınkat etimolojik anlamına işaret edilmiştir.

medeniyetlerin birbirine benzer çalgıları üretebilmiş olma ihtimallerinin örneklendirilerek araştırılacağı bir yaklaşıma işaret eder.

Kendi kültürel öğelerini ve yaşam pratiklerini şekillendiren, farklı coğrafyaların ve zamanların toplum bireyleri, kendi aralarında canlıların birer türü olarak benzeşmelerinin yanı sıra, birbirine oldukça benzeyen kültürel yaşanmışlıklarıyla/deneyimler aracılığıyla da bir bütün oluştururlar. Dolayısıyla her açıdan farklı toplulukların kültürel öğelerinin birbirine, küçük farklılıklar saklı kalsa da, çoğunlukla benzemesi; insan malzemesini, merak uyandıran ve üzerinde çalışılmaya değer kılan bir bilinmeyen olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında avcı–toplayıcı insan gruplarından yazıyı kullanan; sözleşme, antlaşma, muhasebe yapanlara kadarki zaman dilimi, her ne kadar tarih öncesi çağlar¹¹ diye adlandırılrsa da; kuşkusuz başka bir tarihselliğin imgelemine kanıtlar, veriler üretmiştir. Bu zaman diliminde de bir yerlerde, birbirinden habersizce/bağımsız olarak başparmağını kullanan, tutma, kavrama ve alet üretme yeteneklerini geliştiren, bir biçimde iletişim kuran insan atalarının kurdukları uygarlıklar bin yıllardır merak uyandırmakta; kalıntıları günümüz müzelerinin en cazip koleksiyonlarını oluşturmaktadır. Böylesi koleksiyonlar incelendiğinde birbirine benzeyen medeniyetleşme süreçleri içinde çoklu kökene sahip kültürel öğeler saptamak pek tabi mümkündür. Örneğin söz konusu kültürler ne kadar uzak zamanlardan, “ilkel” tabir edilen uygarlıklardan izler taşıyor olursa olsunlar, birbirlerinden çok da uzak olmayan üretim pratiklerini yansıtmaktan geri durmazlar: Arkeolojik kazılarda ortaya çıkmış basit kap, kaşık, bardak vb. örneklerin, ellerini ve basit aletleri kullanmayı bilen bir topluluğun izlerini yansıttığı kabul edilir. Zaman içinde kazanılan beceri ve deneyimlerle dönüşen üretim pratikleri günümüzdeki muadillerine çok daha yakın üretimlere elverdikleri sürece bir gelişimin göstergeleri, ötesinde, şahıkası kabul edilmiş; böylelikle de bir evrim modelinin; “insanın evrimi” tezinin—daha da ağır bir ifadeyle, “insanın biyokültürel evrimi” önermesinin—dayanağı kabul edilmişlerdir. Böylesi örnekler ve önermeler antropoloji biliminin 19. yüzyıldaki en önemli tartışma konuları arasında yer almış, hatta Sosyal-Darwinizm’den Neo-Kültürel Evrimcilik’e;

¹¹ Tarih öncesi çağlar: Yazının icadından önceki dönemlere “Tarih Öncesi Çağlar” ismi verilirken yazının icadından sonraki döneme “Tarihi Çağlar” denmiştir. C. W. Thomsen’in 1836 yılında taş, tunç ve demir sıralaması “Üç Çağ Sistemi” olarak kabul görmüş, 1865 yılında ise J. Lubbock bu sistemi, Taş Çağı; Eski ve Yeni Taş çağı yani Paleolitik ve Neolitik çağa ayırarak ayrıntılandırmıştır.

günümüzde de (2019) bizatihi kültür'ü reddeden önermelere varan tezleriyle, farklı okulların çıkmasına vesile olmuştur.

Merak uyandıran olgular tam da burada başlar: Belirli bir kültürel öge hangi nedenle üretilmiştir ve neden 'öyledir'? Bu sorular ışığında—çalışmanın odağından uzaklaşmamak adına aynı soru kültürün müzikal izdüşümlerine daraltılıp sorulduğunda, acaba, örneğin, aerofonlar üzerinden yapılacak bir çoklu-köken incelemesi ne tür teoriler üretilmesine yardımcı olabilir? Yukarıdaki kap-kacak örneğindeki pratiklerin—malzeme, kullanılan teknik ve mühendislik zekâ gibi ögelerin müziğe; müzikal enstrüman yapımı, tasarımı ve kullanımı gibi kültürel örüntülere projeksiyonunu bir çalgı üzerinden sorgulamak; bunu da farklı coğrafyalar, zaman dilimleri, toplumsal koşullar gibi etmenler üzerinden okumak, acaba ne tür bulgulara ışık tutacaktır? Çalışmanın temel önermesi bu hattan ilerlemektedir: Birbiriyle tamamen temassız kültürlerin birbirine oldukça benzer enstrümanlar—çalışmanın odaklandığı çalgı sınıfı olarak aerofonlar—üretmeleri, poligenesis olgusuna—çoklu kökene sahip kültürel ögelerin varlığına/oluşabilirliğine—kanıtlar sunabilmektedir. Hipotetik¹²-deduktif¹³ yöntemde olduğu gibi, tümdengelimle tümevarım metotlarının kesişim noktasında, sadece basit bir enstrüman tasarımı üzerinden insanbilimsel bir okuma gerçekleştirebilmenin koşulları, dinamikleri ve sunduğu olanaklar nelerdir? “Alt tarafı bir düdük!” gibi yaygın, küçümseyici bir deyimden aksine, okarina, xun, hun¹⁴, ... gibi adlarla farklı farklı kültürlerde yer bulan ikonik enstrümanların yansıttığı kültürel, sanatsal, toplumsal, ... anlamlar bütünü, insanlığı daha iyi anlamaya, süreçleri ve (beşerî) coğrafyaları yorumlamaya ışık tutabilir.

¹² Varsayımsal.

¹³ Tümdengelimli.

¹⁴ Bkz. 4. Bölüm.

2. SOSYAL BİLİMLERDE YARATILIŞ KAVRAMLARI VE EVRİM MODELLERİ

Sosyal bilimlerin tarihi çok eskilere dayanmasa da, kadim söylenceleri aratmayacak bir yaratılış argümantasyonu ya da öğeleri temellendirmek için başvurulmuş gürbüz bir köken arayışı sayısız metinde göze çarpar. Bu hatta birbirine alternatif yaratılış/yaradılış modelleri olarak ilk kez 19. yüzyılda dile getirilen monogenizm ve poligenizm kavramları öne çıkmaktadır. Bu kavramlar ilk olarak antropoloji ve dilbilim terminolojilerini çağırırsa da günümüzde müzikolojinin ve dolayısıyla organolojinin de araştırma alanlarında da yer bulmaktadır.

Her ne kadar çalışmanın odağında poligenizm kavramını organolojik açıdan ele almak gibi bir çerçeve benimsenmişse de; özellikle kavramın söylem ve bağlamını netleştirmek için, yine antropolojinin 19. yüzyıldaki akımlarından evrimci okulun sosyal-kültürel evrim modellerinden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

2.1. Sosyal/Kültürel Evrim Modelleri

Karl Marx'a göre kültür; Doğa'nın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı her şeydir¹⁵. Bu son derece çarpıcı tanım doğrultusunda farklı kültürlerin hatta çok daha atomize grupların tarihsel süreçteki gelişim hikâyelerinin her birinin insanoğlunun bütünsel hikâyesini yansıttığı, hatta parça parça, adım adım, oluşturduğu önerilebilir.

Bizatihi insanı; fiziksel varoluşunu ve yarattığı kültürlerini inceleyen antropoloji biliminin tarihsel gelişim sürecinde birçok merhale kat edilmiş; birbirine alternatif, zıt ya da birbirini besleyen birçok yönelim, tarz ve okul şekillenmiştir. Bozkurt Güvenç bu okulları ve tarzları *İnsan ve Kültür* kitabında (Güvenç, 1979, 74) şöyle açıklamıştır:

“Tarih, biyoloji, sosyoloji gibi her biri ötekilerden tümüyle ayrı üç disipline dayalı olan antropolojide çeşitli okullar, akımlar ve yaklaşımlar bulunması kadar doğal bir şey olamazdı. [...] Tarihçiler, biyologlar ve sosyologlar arasındaki belli görüş ayrılıkları bugün de sürüp gitmektedir. Son yüzyıllık gelişme döneminde, yukardaki üç eğilim, çeşitli isimler altında,

¹⁵ Marx'ın kültür tanımı için bkz: A. A. Zvorikine, *Some Problems of the Theory of Culture* (Zvorikine, 1967) ya da Bozkurt Güvenç, *Kültür Kuramında Bütünlük Sorunu Üzerine Bir Deneme* (Güvenç, 1970).

zaman zaman güçlenerek, bazı dönemlerde zayıflayarak devam etmiştir. Bu gelişme içinde şöyle bir genel eğilim görülür: Üç temel bilimdeki önemli bir deneme (Darwin'in evrim teorisi gibi), veya bu disiplinler dışındaki yeni bir gelişme (Einstein'in rölativite ya da Freud'un psiko-analitik teorisi gibi), antropolojiyi ve onun ana dallarını etkilemiştir. Yeni okullar, çoklukla, eskilerine tepki olarak ortaya çıkmışlar; metodolojik eğilimler ve tercihler, kısa sürede, teorik ve ideolojik akımlara dönüşmüşlerdir. Büyükten küçüğe, okul ve akımların sayısı pek çoktur.”

Antropoloji biliminin başat bir konusu olarak sosyal kültürel evrim modellerini bir bütün içinde anlamak için kuşkusuz antropoloji disiplininin bağlamlarına ve tarihine bakmak gerekir. “Antopoloji insan varoluşunun dünü ve bugünüyle ilgili temel sorularla yüzleşir ve bunları cevaplamaya çalışır” (Kottak, 2011, 5) gibi sade bir tanımdan yola çıkarak bile aynı Bozkurt Güvenç gibi, bu bilimin tarih, sosyoloji ve biyoloji bilimlerine dayalı bir bilim olduğunu kestirmek mümkündür. Diğer kuşatıcı betimlemelerden örnekler vermek gerekirse: Antropoloji “insanı sonsuza varan çeşitliliği içinde inceler” (Wells, 1972, 9). Bu çeşitlilik ve tarihsel süreç 19. yüzyılın bilim düşüncesine hâkim olan evrimci anlayışla şekillenmeye başladıysa da; ilerleyen zamanlarda gelişen ve yayılan antropoloji biliminin farklı akımlarının ve okullarının oluşması kaçınılmaz olmuştur. Birbirini takip eden ve birbirinden beslenen bu okullar kendi içlerinde de farklı çatallanmalara/bölümlenmelere sahip olmuşlardır; örneğin genel hatlarıyla evrimciler; yayılımcılar¹⁶, yeni tarihçiler¹⁷, işlevciler¹⁸, yapısalcılar¹⁹, kültürel maddeciler²⁰ ve kültürel psikoloji²¹ okulları olarak ayrılmışlardır.

¹⁶ Yayılımcılar (difüzyonistler): Göç ve birebir kültürel etkileşim şartı üzerine kurulu bu yaklaşımda keşifler, icatlar ve kültürel gelişmeler, belli bir yörede, tarihin belli bir döneminde ve belli bir toplumda bir kez yer alıyor, oradan komşu toplumlara ve dünyaya yayılıyor (Güvenç, 1979) ön kabulüyle oluşturulmaktadır.

¹⁷ Yeni Tarihçiler; Amerikan Antropoloji okulunun Avrupalı kurucusu Franz Boas'ın tarihe bakılarak genelleme yapılamayacağını ve kültür tarihinin genelleştirilemeyeceğini savunduğu yaklaşımdır (Güvenç, 1979: 82).

¹⁸ İşlevciler (fonksiyonalistler): Bu yaklaşım genel olarak sosyal/kültürel sistemlerin doğal sistemler gibi incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Malinowski'nin fonksiyonel teorisi için bkz: *A Scientific Theory of Culture and Other Essays*, (Malinowski, 1944).

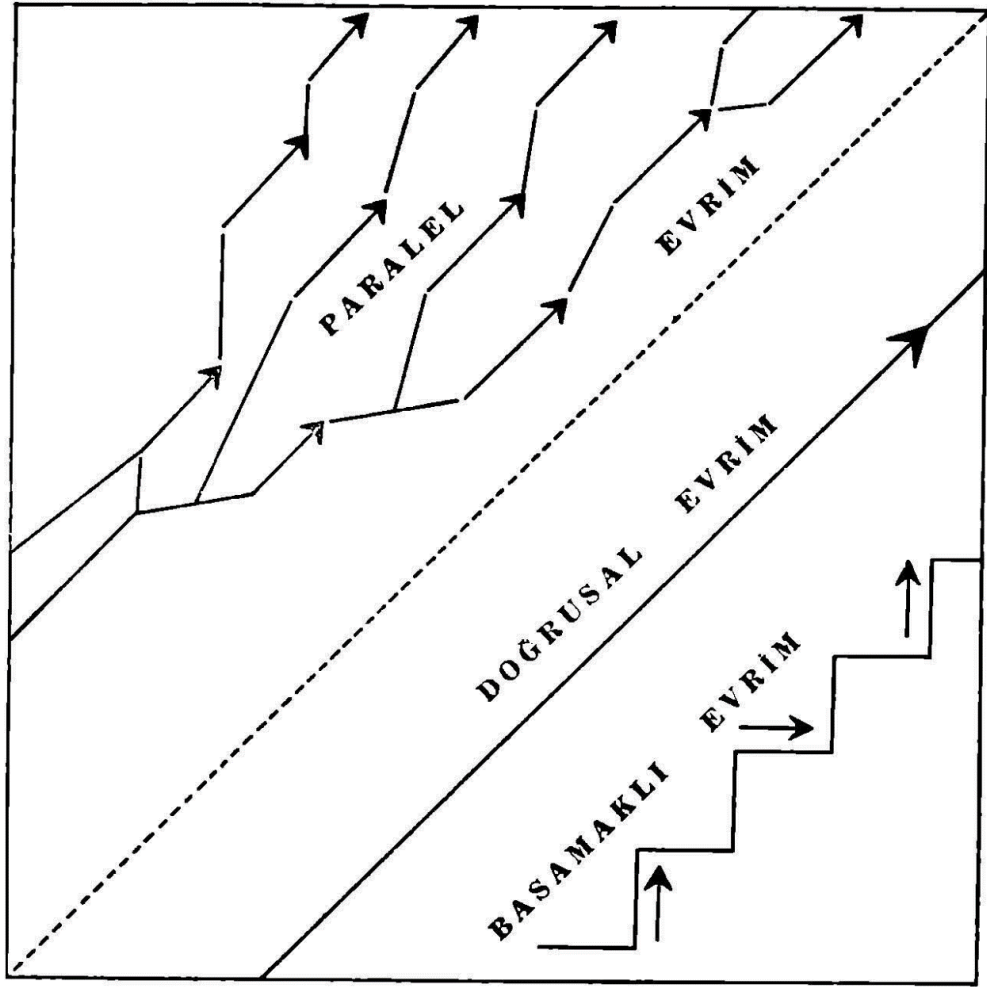
¹⁹ Yapısalcılar (strüktüralistler): Bu akımın lideri Alfred Reginald Radcliffe-Brown'un temeline ‘sosyal yapı’ kavramını yerleştirdiği yapısal antropoloji; kültürlerin karşılıklı ilişkilerinin, sosyal/yapısal fenomenlerin özünü oluşturduğu bir sistemetiğe sahiptir. Bkz: *Structure and Function in Primitive Society*, (Radcliffe-Brown, 1952).

²⁰ Kültürel maddeciler: “Yalnız sınıflama ölçütleri değil, evrimin temeli de teknolojidir” (Gordon Childe, 1951) düşüncesiyle kültürel evrimin odağına ekonomiyi konumlandıran bir bakış açısına sahiptir. Bkz: *Man Makes Himself*, (Childe, 1951). [*Kendini Yaratan İnsan*. çev. Filiz Ofluoğlu. İstanbul: Varlık Yayınları, 2001]

²¹ Kültürel psikoloji: Kültürel topluluk mensubu bireylerin kişiliklerinin kültürel kurumlardan nasıl etkilendiğini ve bunları nasıl etkilediğini araştıran bir sistematik üzerine kurulu yaklaşımdır. Akımın öncüleri: Eric Fromm, Erik Erickson, Abram Kardiner vd.

19. yüzyılın önde gelen evrimci antropologları²² insanlar arasındaki farkları sosyal/kültürel farklılıklara dayandırmışlar, bu farklılıkların da nedenlerini evrim ile açıklamaya başvurmuşlardır. Ortak amaç olarak ise doğru sorular sorarak ‘değişmenin’ belli bir mantık içerisinde açıklanması benimsenmiştir. Ancak hemen hepsine egemen olan anlayış “sosyal gelişme”dir. Sosyal kurumların ve topluluk davranışlarının “ilkelden uygarla dönüşme süreci” kültürel/evrimsel bir yolla açıklanmıştır. Kimi evrimciler, evrimsel sürecin doğrusal olabileceğini savunurken diğerleri de paralel olduğunu öne sürmüşlerdir (bkz. Şekil 1). Sosyal/kültürel evrim modellerinden biri olan paralel evrim; kültürel grupların birbirlerinden izole olup olmadığına bakılmaksızın evrimleri ve gelişim süreçleri arasında bütünsel bir benzerlik olduğunu savunan bir modeldir.

²² Lewis Henry Morgan, Herbert Spencer, Edward Burnett Tylor, Karl Marx (her ne kadar sosyal bilimci olsa da...), J.J. Bachofen, H.S. Maine sayılabilir.

Şekil 1: Sosyal-Kültürel Evrim Modelleri: Paralel, Doğrusal ve Basamaklı Evrim

(Güvenç, 1979, 74)

19. yüzyılın en önemli antropolojik eserleri arasında yer alan²³ *Ancient Society or Researches in the Lines of Human Progress From Savagery, Through Barbarism to Civilization* kitabıyla Lewis Henry Morgan; insan toplumunun evriminin vahşilik, barbarlık ve medeniyet süreçlerinden geçerek (Kottak, 2011, 295) gerçekleştiğini savunurken; bir anlamda kültürel evrimin farklı ve izole de olsa bütün kültürlerde aynı seyre sahip olduğunu vurgulamıştır. Morgan’ın her toplumun aynı süreçlerden geçerek evrimleştiğini savunduğu bu model “tekdüze evrimcilik” olarak bilinir.

²³ Diğer örnekler için bkz: Edward Burnett Tylor, Franz Boas, Bronislaw Malinowski, Ruth Benedict, Margaret Mead vd.

20. yüzyıla gelindiğinde evrimci anlayışın çok sert eleştirilere maruz kaldığı gözlemlenmektedir. Örneğin Alfred Reginald Radcliffe-Brown 19. yüzyılın evrimci antropologlarının hemen hemen bütün denemelerini “tarih tahmini” ya da “tahmini tarih” olarak nitelemiştir (Radcliffe-Brown, 1952, 3).

Ancak sosyal/kültürel evrim modellerinin belirli önermeler üzerinden sağlam mantıkî temellere oturtulduğu da bir gerçektir. 21. yüzyıl bilimsel anlayışında paradigmlar değişmiş ve bu evrim biçimleri bilimsel önem sırasına göre geri plana düşmüş gibi görünse de; tamamen sümen altı edildiklerini söylemek de haksızlık olacaktır. Ayrıca bugün ‘yeni evrimciler’ olarak bilinen bazı antropologlar da sosyal/kültürel evrim modellerinden 21. yüzyıl bilimsel metodolojisi ile yararlanmaya devam etmektedirler.

Burada ortak payda, kültürel gruplar arasında benzerlikler ve ortak özellikler bulunduğu ve bunların nedenlerinin bazı şablon önerileriyle açıklanabileceği antropolojik bir zemindir. Çalışmada odaklanılacak poligenetik özellikleriyle müzikal enstrümanlar, bu yönlerine yapılacak vurguyu pekiştirmesi açısından kültürlerin paralel gelişimlerini yansıtabilecek şablonlar üzerinden ele alınacaktır.

2.1.1. Kültürlerin Paralel Gelişimi

18. yüzyıldan itibaren filozoflar, ekonomistler, antropologlar, sosyologlar ve başka disiplinlerden daha birçokları, insanın doğasını ve gelişme safhalarını sorgularken, kültürel evrimin olası evreleri için de şemalar oluşturmaya çalışmışlardır. Yaklaşık olarak üç asırdır birçok kuram ve şema oluşturan düşünürlerin ortak özelliği ise; zaman ve mekân ayırt etmeden, ancak, kültürel örüntüleri göz ardı etmeksizin, insanoğlunun tarihsel ve kültürel gelişimini bir bütün olarak açıklamaya çalışmış olmalarıdır.

21. yüzyıl antropolojisinde hâlâ önemini koruyan en önemli sorulardan biri; birbirinden uzak popülasyonlarda²⁴ bile pek az genetik farklılaşma gösteren bir türün üyeleri olmamıza karşın, nasıl bu denli büyük bir kültürel çeşitlilik göstermekteyiz, sorusudur (Bates, 2009, 23). Tekdüze evrimi savunan Lewis Henry Morgan gibi Edward Burnett Tylor da kültürel evrimin herhangi ırksal ya da olası genetik üstünlüklerden bağımsız olduğunu savunmuştur. Alman antropolojisinin kurucularından sayılan Adolf Bastian’ın ilk kez formüle ettiği, daha sonra diğer

²⁴ Bu kavramın seçilmesi toplum bilimlerinde cemiyet, cemaat, halk, kitle, grup, ...gibi sayısız kavramın işaret ettiği birçok farklı kategoriye kapsayabilme potansiyelindendir.

antropologların da benimsediği “insanoğlunun psişik birliği” önermesi²⁵ evrimciler tarafından formüle edilen diğer şemaların alt yapısını oluşturmaktadır. Bastian’a göre insan aklının ürünü olan bütün kültürel olgular insanı, paylaştığı müşterek düşünceler aracılığı ile sosyal olarak şekillendirmektedir (Kreinath, 2013, 54). Ancak bu fikrin kendisi tek bir kişiye ait olamayacak kadar geniş ve büyük bir bilimsel önerme sunuyor olmuştur (Job, 2015, 1253). Dolayısıyla 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyıl arasında birçok antropolog bu önermeyi bilimsel olarak kabullenmiş ve formüle etmiştir. Örneğin Tylor bu önermeyi geliştirerek kendi şeması için kullanılabilir hâle getirmiştir. Taylor’a göre tüm toplumların bir evrim dizgesi ile geçeceği safhalar/süreçler ve sonucunda ulaşacağı bir medeniyet biçimi vardır. Toplumlar bu aşamalardaki durumlarına göre medenî ya da ilkel olarak sınıflandırılırlar (Öğüt, 2014, 7). Tylor tek hatlı evrimsel süreçte toplumların farklılaşarak çeşitlenmesini, bu yola farklı noktalardan başlamaları ve farklı hızlarda evrilmelerinin sonucu olarak açıklamaktadır (Bates, 2009, 23). İnsanoğlunun psişik birliği önermesi, aynı zamanda her bireyin doğuştan gelen yetenekler, zekâ, dürtüler ve kültürel potansiyelleri açısından eşit olduğunu savunmaktadır.

“Evrinciler, totemcilik ve klan gibi bazı kültürel tümellikleri açıklamak için bağımsız icat görüşünü ortaya koymuşlardı: farklı bölgelerdeki insanlar (aşamaları belirli bir kültürel evrim sürecinden geçtikleri için) başka bölgelerdeki insanlarla ortak sorunlarına aynı kültürel çözümü bulmuşlardır” (Kottak, 2011, 296).

Tylor gibi birçok kültürel evrimci antropolog medeniyetleşme süreçleri üzerinden bir okuma yaparak süreci tarihsel ve biçimsel şemalar halinde formüle etmeye çalışmışlardır.

Kültürel evrim kuramını ilk kullanan düşünürlerden Anne-Robert Turgot’a²⁶ göre bu süreç üç aşamalıdır: Avcılık, çobanlık/göçebelik ve çiftçilik. Turgot sanayi devrimini öncesi yaşamış bir ekonomist ve devlet adamı olarak, tarımı ve tarım ekonomisini merkeze oturttuğu bir şema üzerinden yola çıkmıştır. İnsanoğlunun önceleri avladığı hayvanları tarihsel süreç içerisinde evcilleştirmeye başlaması, çiftçilik evresinin gelmesini kaçınılmaz kılmıştır. 1680 yılında ilk kez dile getirilen “*the idea of progress*”i (ilerleme fikrini) geliştiren düşünürler arasında yer alan Turgot (De

²⁵ Kavram Anglo-sakson alan literatürüne “psychic unity of mankind” olarak girmiştir.

²⁶ 1750 yılında yayınlanan *Dünya Tarihi* kitabı ile Anne-Robert Turgot üç aşamalı şemasını oluşturmuştur.

Benoist, 2008:10) insanlığın, aynı birey gibi, çocukluktan yetişkinliğe bir evrilme sürecine tâbî olduğunu ileri sürmüştür.

Daha sonra Turgot'dan oldukça etkilenen Marquis de Condorcet ise *İnsan Zekasının İlerlemeleri Üzerine Tarihi Bir Tablo Taslağı* kitabında dokuz aşamalı bir kültürel evrim şeması ortaya koymuştur (Condorcet, 1795). İlkel ve göçebe toplumlardan başlayıp Fransız İhtilali'ne kadar olan tarihsel süreci, belirli tarihsel dizgelerle numaralandırmış ve insanın sürekli mükemmelleştiğini savunmuştur. Tüm insanlığın evrensel bir akılcılığa sahip olup sürekli iyi yönde geliştiğini vurgulayan Condorcet, aydınlanmacı bir düşünür olarak fikirleriyle Fransız İhtilali'nin de önemli kuramcılarından ve destekçilerinden biri olarak tarihe geçmiştir.

Morgan'ın vahşilik, barbarlık ve medeniyet süreçlerine (bkz. 21.) dayandırdığı tekdüze evrimciliği gibi Edward Burnett Tylor da aynı yolları izleyerek bu kez de din antropolojisi üzerinden bir okuma yapmıştır. Dinî inancın evrimini animizmden²⁷ politeizme²⁸, sonra monoteizme²⁹ ve en sonunda bilime varan evrimsel bir şema içerisinde açıklamıştır. Örneğin ilkel kültürel grupların animizm inancı bugün ruh teorisi olarak din felsefesinde yerini almıştır (Tylor, 1920, 501). Aynı şekilde bugün hayaletlerin var olduğu inancı da yine animizmin “ruhani varlıklara inanma” anlayışının bir uzantısıdır. Bu örneklerden hem Morgan'ın hem de Tylor'ın evrimsel şemalarında “varlığını sürdürme”³⁰ örneklerini kullandıkları anlaşılmaktadır (Kottak, 2015, 295).

Morgan ve Tylor'a, toplumların evriminde tek tip bir süreç olduğu konusunda katılmayan 20. yüzyıl antropoloğu Franz Boas, bu metodolojiyi eksik bulmuş ve çalışmalarını biyolojinin kültürün belirleyicisi olmadığı saptaması üzerine yoğunlaştırmıştır. Boas ve takipçilerinin benimsediği tarihsel tikelcilik³¹ anlayışı;

²⁷ Animizm ya da Canlandırmacılık (Latince: Anima, ruh, hayvan hayatının ilkesinden, Fransızca: Animisme), doğada insan ruhuna az çok benzer ruhlar bulunduğunu kabul eden, felsefede her nesnenin bir ruhi varlık veya ruh tarafından yönetildiğini kabul eden sistemdir.

²⁸ Çoktanrıcılık; sözlük anlamıyla birden çok tanrıya inanmak, tapınmak manalarına gelmektedir. Sözcük, etimolojik açıdan, Yunanca πολύς / poly (çok) ve θεοί theoi (tanrı) sözcüklerinden türemiştir. Birçok antik din, geleneksel tanrıların toplandığı panteonlarla, politeistik bir yapıya sahip olmuştur.

²⁹ Tektanrıcılık; tek bir tanrının varlığına ya da Tanrı'nın birliğine duyulan inanç olarak tanımlanır. Monoteizm sözcüğü, etimolojik açıdan, Yunanca mono (tek) ve theoi (tanrı) sözcüklerinden türemiştir.

³⁰ “Varlığını sürdürme”, kültürel örüntülerin tarihin belirli evrelerinde tekrarlandığını, küçük farklılıklarla da olsa varlığını koruduğunu gözlemleyen antropologların, bunları gerekçeleriyle öne sürdükleri örneklerdir.

³¹ İng. İçin bkz. historical particularism.

idyografik³² bir anlayıştır (Emiroğlu ve Aydın, 2009, 41). Dahası bu anlayış, tarihlerin kıyaslanamayacağı ve aynı kültürel sonuca giden çeşitli yollar olabileceği ön kabulü ile Amerikan antropolojisini, kültür alanını tekil ve benzersiz olarak görmeye itmiştir. Boas'ın şeması ve antropoloji anlayışı bugün “kültürel görelilik/rölativizm” olarak bilinmektedir.

Yine 20. Yüzyıl antropolojisine farklı bir bakış açısı getiren Bronislaw Malinowski ve Alfred Reginald Radcliffe-Brown, işlevselcilik (fonksiyonalizm) yaklaşımıyla etnografiyi merkeze alarak kültürel gelişimi okumaya çalışmışlardır. İşlevselcilik kısaca sosyokültürel uygulamaların toplumsal sistemlerdeki rolüne odaklanmaktadır. Malinowski; insanların bir dizi ortak biyolojik gereksinime sahip olduklarını ve bir topluma ait adetlerin bu gereksinimler dolayısıyla ortaya çıktığını savunmuştur (Malinowski, 1944, 126).

1950-60'lı yıllara gelindiğinde, Morgan'dan yüz yıl sonra evrimciliğin yine önem kazandığı Yeni Evrimcilik akımı özellikle Amerikan antropolojisinde önem kazanmıştır. Antropolog Leslie White kültürel evrimin bütün toplumlarda ve tarihin bütün evrelerinde aynı seyre sahip olduğunu savunurken; bunun için teknolojik gelişmeleri itici güç olarak gördüğü, nispeten daha yenilikçi bir bakış açısını benimsemiştir. White, Karl Marx'ın izinde toplumsal ve kültürel görüngülerin üç temel başlıkla ele alınması gerekliliğini savunmuştur: İlki teknoloji düzlemidir ve toplumda değişim bu düzlemde başlamaktadır. İkincisi; aile, hukuk, devlet gibi birbirine bağlı sosyolojik yapıları içerisine almaktadır. Üçüncüsü ise enerji düzlemidir: Değişiklikler yeni bir buluş ve keşfin teknolojik olarak biçimlenmesiyle ilk iki evreyi etkiler; nihayet daha ileri bir düzleme ulaştırır (White, 1976, 17-22). White'ın günlük yaşamın kültürel öğelerinin icadını teknolojik birer buluş olarak nitelemesi ve bu teknolojik gelişmeleri kültürel evrimin adeta birer lokomotif gibi görmesi, farklı kültürlerdeki paralel gelişmişlik ilişkisine vurgu yapması açısından oldukça önemlidir.

White gibi Julian Steward da yeni evrimci akımın savunucularından olmuştur. Steward'a göre kültürel gelişimin belirleyicisi doğal çevredir. Benzer ekolojik ortamlardaki toplumlar benzer kültürlerle sahip olacaklardır. Bu anlayış kültürlerin paralel gelişmişlik içerisinde olduğu anlayışını mümkün kılmaktadır. Yine Steward'a

³² İdyografik Yaklaşım: İnsani gerçekliğin çeşitli yönlerini her birinin kendi özel tarihsel gelişimi ve konumu açısından değerlendirerek her biri için benzersiz birbirine kıyas edilemeyecek ve ortak bir ilkeye varılamayacak bir bilgi alanı açma yaklaşımıdır.

göre bir kültürün çekirdeğini beslenme ve geçim ekonomisi oluşturmaktadır. 1955 yılında yayınlanan *Theory of Culture Change: Multilinear Evolution Methodology* kitabında Steward kültürel evrimde çoklu çizgisel ya da çok yönlü evrim sürecine vurgu yapmıştır. Steward'ın kendi tabiriyle “kültürel ekoloji” alanı bugün ekolojik antropoloji olarak anılmaktadır (Kottak, 2015, 55).

Bir başka 20. yüzyıl antropoloğu Elman Service ise, şekil değiştirmiş ya da daha gelişmiş haliyle Morgan'ın çizgisel evrimini benimsemekle birlikte; kendi sosyal evrim modelini oluşturmuştur. Buna göre tüm toplumlar oba, kabile, beylik ve devlet aşamalarından geçmektedir. Paralel gelişmişliğin bir başka anlatımı olarak Service'in bu modeli diğer antropologların şemalarıyla da uyum içerisindedir.

Diğer bir yaklaşım ise 21. Yüzyıl'da oldukça kabul gören biyo-kültürel evrim yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre ne biyoloji ne de kültür birbirlerinden bağımsız evrilemezler. Dolayısıyla kültürel fenomeni anlamak için hem genetik özelliklerin hem de kültürel özelliklerin verileri aynı anda işlenmelidir (Richerson & Boyd, 2005: 238). Aslında biyo-kültürel evrimin antropolojik bir yöntem olarak kabul edilmesinden çok önce; *Türlerin Kökeni* kitabında Charles Darwin, biyolojik evrimi açıklarken sıklıkla kültürel değişime sahip analogileri kullanmıştır (Mesoudi, Whiten, ve Laland, 2016, 1).

Kültürel evrim konusunda şablon önerisi sunan bilim adamları sadece antropologlar değildir. İktisat kuramında bugün hâlâ kabul gören ana kuramları ilk ortaya atan felsefeci Adam Smith; toplumsal tarihin insan açısından seyrini³³ ve sosyal gelişmeyi dört aşamalı evrimsel bir süreç olarak değerlendirmiştir. Avcılık, hayvancılık, tarım ve mübadele sıralamasıyla insanın tarihsel gelişiminin açıklanabileceğini savunmuştur (Cevizci, 2012, 358).

Antropoloji tarihinden de anlaşılacağı gibi özellikle zaman ve coğrafya kıstasları olmaksızın kültürlerin gelişimlerinde belirli şablonlar, değişme yolları, zamansal duraklar ve itici etkenler bulunmaktadır. Bunların tümü farklı kültürleri birbirlerine benzemeleri bağlamında ya belirgin bir şekilde ayrıştırmakta ya da fazlaca

³³ Adam Smith *Ulusların Zenginliği* kitabında, emek-sermaye diyalektiğini açıklarken aslında kültürel evrimin seyriyle alâkalı bir önermede bulunmuştur. Kültürel evrimin ekonomik okumasını yaparken son evrede ticaret, endüstri ve sanayi gibi kavramların insanın kültürel yaşamına getirdiği ‘ev’ ve ‘iş yaşamı’ diyalektiğine de vurgu yapar (Yüksel, 2014, 267).

benzeştirmektedir. Her kültürel karşılaştırma kendi dinamiklerine sahip olsa da kimilerinin arasında paralel gelişmişlik ilişkisi saptamak da mümkün görülmektedir.

Aralarında zaman ve mekân farkları olsa da bazı kültürleri paralel gelişmişlik açısından örneklemek; birbirine benzeyen olası poligenetik kültürel öğeleri de saptamamıza yardımcı olacaktır.

2.1.2. Olası Paralel Gelişmişlik İlişisine Örnek Oluşturabilecek Birbirine İzole Kültürler ve Bunların Göç Tarihleri

Kültürel evrimin—eğer bir evrim dizgesi kabul edilecekse—birçok nedeni olduğunu savunmak mümkündür. Bunlar arasında en önemli nedenin insanın biyolojik özellikleri olduğu düşünülebilir. Bir memeli ve primat olarak biyo-kültürel bir varlık olan insanı hem biyolojik özellikleriyle, hem de kültürel özellikleriyle ele alan yegâne bilim antropolojidir (Özbek, 2007, 7).

Memelilerin bir alt türü olan primatlar sınıfına dâhil olması sebebiyle insanın en ayırt edici özelliği sosyal bir varlık olmasıdır. Primatların biyolojik evrimi boyunca gelişen/değişen fiziksel özelliklerinin savunma³⁴ vb. alanlarda bazı dezavantajları oluşmuştur. İçgüdüsel olarak bu dezavantajları elimine etmeye çalışan insanoğlu bir arada yaşamaya başlamış, grup yaşamını ve kurallarını keşfetmiş, dolayısıyla sosyal bir varlık halini almaya başlamıştır.

İşte bu biyolojik gereksinimlerin sonucu olarak kültürel evrimin temelleri de atılmıştır. Erken dönem insanının günlük yaşamı ve sosyal becerilerinin gelişmeye başladığı, tarihteki kilit nokta ise tarımın icadıdır. Bu icat öylesine önemlidir ki, farazi olarak M.Ö. 10.000 dolaylarındaki keşfinden önce bugünkü anlamıyla bildiğimiz büyük ve karmaşık uygarlıkların varlığından söz etmek mümkün değildir (Skybreak, 2009, 32-33).

Tarımın icadının en önemli sonucu; nüfus için gerekli olan besin ihtiyacını karşılamak için avcı-toplayıcı ve göçebe insanın yerleşik hayata geçmeye başlamasıdır (Meydan Yıldız, 2018, 177). Bu sayede farklı boyutlarda toplum birimleri oluşmaya başlamıştır. Dolayısıyla kültürel evrimin adeta lokomotif olan kentleşmenin ve kent kültürünün

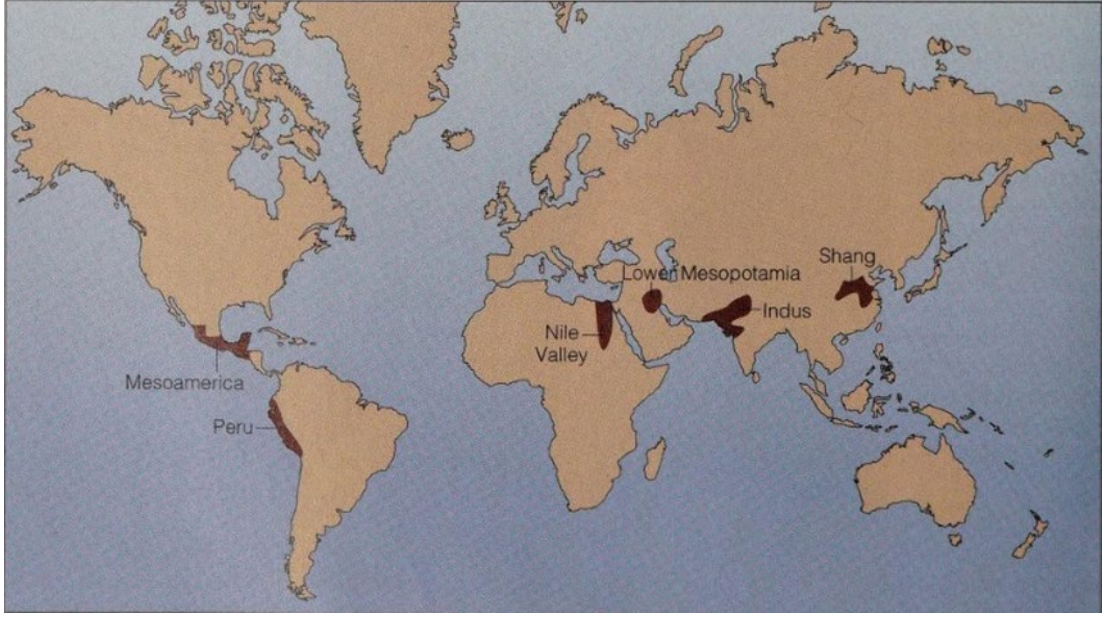
³⁴ Örneğin biyolojik evrimin bir noktasında insanın (homo sapiens) görülebildiği azami açı 180 dereceye; tek seferde görebildiği açı ise 120 dereceye kadar düşmüştür. Bu durum arka kısmın savunmasız kalmasına yol açtığı için primatlardaki grup yaşamına geçişin en büyük etkilerinden birisi olduğu düşünülmektedir (bkz. <https://bilimfili.com/primatlarin-genel-ozellikleri-insanin-evrimine-biraktiklari-miras/>; erişim: 03.02.2019)

temelleri atılmıştır. Tarımın yoğunlaşmasıyla yerleşik hayata geçerek bir araya gelen soydaş kabileler tarım yaptıkları topraklar üzerinde kalıcı ve kararlı topluluklar kurarken (Sencer, 1987, 34); sırasıyla köyleri, kasabaları ve tarım kentlerini oluşturmuşlardır (Haviland ve diğ, 2008, 353).

Kültürel ve mekânsal birlikteliğe sahip insanlar topluluk içinde yaşamaya devam ettikçe kendilerine farklı roller ve uğraşlar bulmaya, bunlar sayesinde de kültürü dönüştürmeye devam etmişlerdir. Tarımın bir sonucu olsa da kent kültürü içerisinde barınan insanların sadece bir bölümü çiftçilikle uğraşmaya devam etmiştir. Çiftçilere ek olarak günlük yaşam pratiklerine ve gelişen kültürel örüntülere hizmet eden diğer meslekler ve uğraşlar çıkmaya başlamıştır. Marangozluk, demircilik, taş ustalığı gibi uygarlığın fizikî temellerini oluşturan mesleklerin yanı sıra, söz konusu medeniyetin inşası için gereken yönetsel ve ekonomik icraatları üstlenen meslekler ve nispeten sanatsal ihtiyaçları karşılayacak sanatçıların ortaya çıkması da kent kültürünün, dolayısıyla tarımın icadının bir sonucudur (Childe, 2001, 104).

Tarım aslında tarihte farklı zamanlarda ve coğrafyalarda birçok kez icat edilmiştir. Örneğin M.Ö. yaklaşık 8500'de Yakın Doğu'da, M.Ö. yaklaşık 7500'de Çin'de ve M.Ö. yaklaşık 3500'de Orta ve Güney Amerika'da tarım yapılmaya başlanmıştır (Standage, 2009, 20-21).

Buzul çağındaki büyük göçlerle ayrışan insanoğlu, tarihin farklı zamanlarında tarımı ve kentleşme süreçlerini keşfetmiş ve kendi kültürel örüntülerini oluşturmaya başlamıştır. Kuzey ve Güney Amerika'dakiler Afrika, Asya ve Avrupa'dakilerden tamamen bağımsız olarak gelişmiştir. Çin uygarlığı da kendinden önce Mezopotamya, Mısır Vadisi ve İndus Vadisi'nde kurulmuş uygarlıklardan bağımsız gelişmiştir (bkz. Şekil 2) (Haviland ve diğ., 2008, 354). M.Ö. 3000'lerde Mısır, Mezopotamya ve İndus Vadisi'nde büyük şehirlerden ve devletleşmiş uygarlıklardan söz etmek mümkündür (Childe, 2001, 104).

Şekil 2: Büyük Erken Uygarlıklar

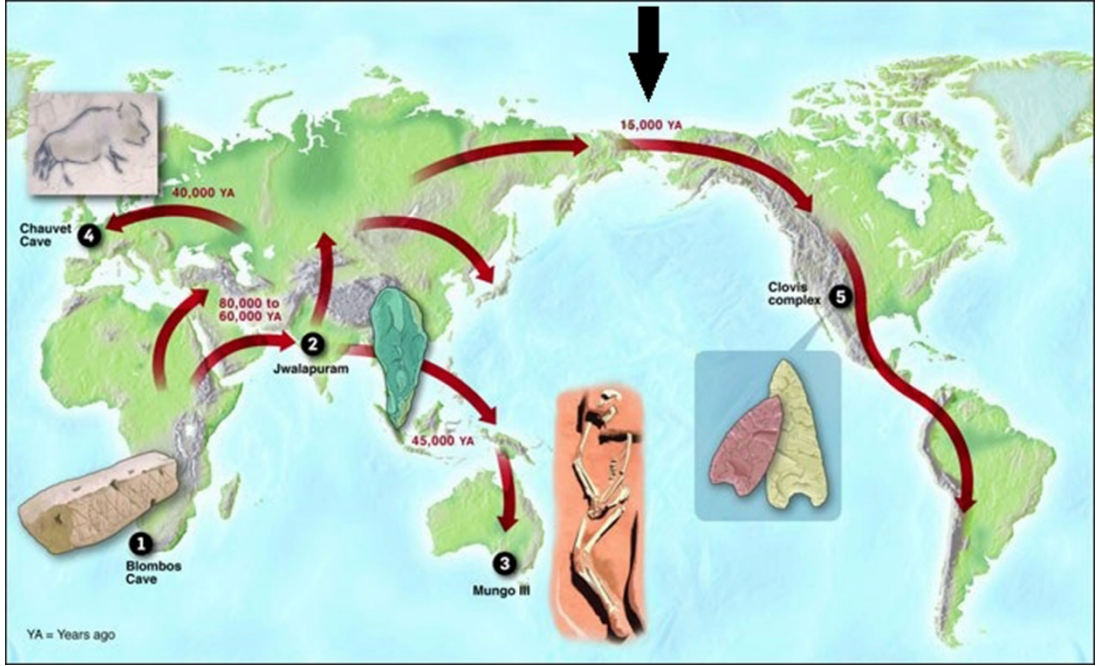
(Haviland ve diğ., 2008, 354)

Çalışmanın odağını oluşturan poligenetik çalgı okarina'nın dünyanın birçok yerinde ve farklı zamanlarında ortaya çıktığı bilinmektedir. Ancak konunun bağlamına hizmet edebilecek en iyi örnekler olması dolayısıyla Eski Dünya ve Yeni Dünya arasındaki göç ve sonrasındaki kopukluk ilişkisini açıklamak oldukça yararlı olacaktır.

Buzul çağı boyunca ve sonlarına doğru, sürekli olarak Avrupa'nın, Asya'nın ve Afrika'nın geniş alanlarında insan göçleri ve onların kültürlerinin yayılımı gözlemlenmektedir (Wells, 1971, 22). Son olarak bu göç dalgalarına Asya-Amerika göçü eklenmiştir.

Amerika kıtasına ilk göçlerin günümüzden yaklaşık 18.000 ilâ 10.000 yıl önce yapıldığı tezi somut verilerle kanıtlanabilmişse de bazı çevrelerce hâlâ tartışılabilir haldedir. Amerika Kıtası'nın keşfinde Asya'dan Amerika'nın kuzeyine geçişler itibariyle başlıca iki yolun var olduğu kabul edilmektedir: Bering Kara Köprüsü ve Aleut Adaları Zinciri (Kurtuluş, 2005, 875). Buna göre; Bering Boğazını kaplayarak Sibirya ve Alaska'yı birbirine bağlayan buz kütlesi, suların da bugünkü seviyeden daha düşük seviyede olması sayesinde Asyalı göçmenlerin Amerika kıtasına ilk göç dalgasını yapabilmesine olanak sağlamıştır (bkz. Şekil 3) (McFarlane, Robinson, 2006, 42). Bering Boğazı'nın hemen güneyinde yer alan Aleut Sıra Yanardağ Adaları

da benzer bir örnektir. Alternatif tez ise ilk dalganın Avrupa'dan, Grönland üzerinden yapılan göçlerle daha da eskiye dayanabileceği başka bir senaryodur.

Şekil 3: Bering Kara Köprüsü Üzerinden Amerika Kıtasına İlk Göçler

<https://insanevrimi.wordpress.com/2011/06/25/evrimsel-goc-yollari-ve-gen-haritasi/> Erişim: 26.08.2018

Bugün Amerika kıtasının ilk yerleşim yerlerinden biri olan New Mexico/Clovis'te bu ilk göçün izlerini bulmak mümkündür. 1920 ve 1930'larda New Mexico yakınlarında yapılan kazılarda çıkan buluntular ilk kez 'Clovis Kültürü' olarak tanımlanmıştır. Organik malzemeler ve ağaç aletler üzerinde yapılan radyo karbon testleri bu yerleşimin 14,600 yıl geriye dayandığını göstermiştir (Curry, 2012, 30-31).

Buzul çağının sonunda oluşan köprünün kalkmasıyla iki dünya tekrar izole olmuştur. 15. yüzyılda kolonyal Avrupa'nın sömürge yarışına alet olana kadar Amerika kıtası ve Eski Dünya arasında binlerce yıl kültürel bir etkileşim olmamıştır.

Okarina çalgısının farklı şekil ve boyutlarda örneklerinin bu iki coğrafyada da farklı zamanlarda üretilmiş olması, sosyal/kültürel evrim modellerinin, özellikle paralel kültürel evrimin adeta bir kanıtı niteliğindedir.

2.2. Yaratılış Kavramları

Antropoloji tarihinde özellikle 19. Yüzyıl'ın en ateşli tartışmalarından biri insanın kökeni üzerine olmuştur. Monogenesis-poligenesis karşıtlığı ve bu kavramların savunuculuğu, antropologları daha sonra “splitters” ve “lumpers”³⁵ olarak adlandırıldıkları iki kampa ayırmıştır (Stevenson, 2018, 422). Ancak monogenistlerin kiliseye olan yakınlığı ve bilimsel etik tartışmalarına maruz kalmaları sonucu monogenist antropoloji 20. yüzyıla bile ulaşamamış, tamamen terkedilmiştir. Ayrıca her ne kadar farklı alanlar olsa da, arkeoloji, biyoloji ve tarih poligenist antropolojiyi çalışmaya değer kılmıştır. Bir karşıtlığın iki yanı olması dolayısıyla iki kavramı da açıklamak uygun görülmüştür.

2.2.1. Monogenizm

“Monogenizm; İncil literatürüyle daha uyumlu olan ve Homo Sapiens'in tek bir kökeni olduğunu kabul eden bir bilimsel pozisyona sahiptir” (Marks, 2012, 169). Kısaca; insanlar tek bir türe aittir ve ortak bir kökene sahiptirler. Bugün bu kavramla köken tespiti yapılması gereken herhangi bir çalışmada karşılaşmak olağandır. Ancak yine de bilimsel olarak boşlukları olan monogenizmin 19. yüzyıldaki kavramsal durumunu Jonathan Marks şöyle açıklar:

“Ahlâkî açıdan daha savunmasız olan Monogenizm, Âdem'i tüm farklı ırkların tek öncüsü olarak gören bir evrensel görüşü gerektiriyordu. Ancak dünyanın eski uygarlık kalıntılarının giderek artan görünürlüğü ve yaşamın devamlılığı göz önüne alındığında bu kavram bilimsel olarak problemliydi” (Marks, 2012, 170).

Monogenizm aynı zamanda kültürel evrimin de bir yerde başlayıp oradan yayılması teziyle de paralellikler gösterir. Yayılımcı antropologlar insanın biyolojik kökenlerini monogenesisle bağdaştırırken bu yolla kültürel kökenlerini de dar bir pencereden incelemişlerdir. Monogenistler genel olarak kölelik karşıtı ve aşırı dindar olan Evangelik Hristiyanlardı (Moritz, 2015, 2). Buna karşın aydınlanmış, ileri görüşlü bireyler monogenizmi bilime meydan okuyan yaratılış mitleriyle bağdaştırmış ve ırkların kökenine poligenizm penceresinden bakmayı uygun bulmuşlardır (Stevenson, 2018, 423).

³⁵ Bu iki terim biyolojinin türleri sınıflandırmadaki ekollerini isimlendirmede öne çıkmaktadır. Türleri sınıflandırırken teşhis ve analiz yöntemlerini kullananlara “splitters;” (ayrıştırımcı) tanım ve sentezleme yöntemlerinin kullananlara ise “lumpers” (bağdaştırıcı) denmektedir (Ingold, 2002, 58).

2.2.2. Poligenizm

Bir önceki kesitte kısaca tanımlanan ve bilimsel açıdan problemli olduğu görüşüyle eleştirel yaklaşımlara konu olduğu vurgulanan monogenizm, tarihin elim bir cilvesiyle, bir de dönemin ekonomisine dayanak teşkil edecek köleliğin önünde duran mantıksal bir problem olmaya başladığında; yerini yavaş yavaş poligenizm kavramına bırakmıştır. Bu hattan incelenecek Poligenizm kavramı; “jeoloji ile de bağlantılı olarak, İncil’deki son yaratılış hikâyeleri ile paralel olan; ırkların farklı kökenleri olabileceği yönünde bir kavram vasfıyla, sırasıyla kölelik, kölelik karşıtlığı gibi politik pozisyonlar ile ilişkilendirilmiştir” (Marks, 2012, 169-170). Kısaca, farklı insan ırkları farklı türlerdir ve farklı kökenlere sahiptirler, önermesinden hareket eden kavram, bir yandan muazzam bir çeşitliliğe işaret ederken, bir yandan da daha sonra keyfi sınıflandırmaları, ayırtırmaları meşru kılacak, araçsallaştırılmaya açık bir aygıt işaret eder.

18. yüzyılın sonundan itibaren, poligenizm kavramı Almanya, Fransa, Amerika’da ve daha az bir ölçüyle Britanya’da zemin kazanmıştır (Jahoda, 2014, 177). Kavram ilk ortaya atıldığında siyasî, askerî ve coğrafi olarak baskın toplumlarca, diğer toplumları köleleştirmek için kullanılan “kanıtlar”ı görece meşrulaştırmaya yarayan; kendi köklerinin kölelerle ortak olmadığını açıklayabilen bir araç-teori/teorik araç olarak ırksal üstünlük—ve karşısında, sözde ilâhî iradeye dayalı, Tanrı buyruğunun “hizmet edenler ve edilenler” şeklinde yorumlanarak daha “aşağı” ve modern insana göre daha “geri” insanların, bir de renklerine göre kategorize edilmesiyle—söylemlerinin biçimlendirilmesi için kullanılmıştır. Ancak bu kötüye kullanımın yanı sıra poligenist antropologların modern bilimin poligenesisi desteklediğini fark etmesi (Moritz, 2015, 3) ile bambaşka bir bağlam kazanan kavram farklı açılımlara da zemin hazırlamıştır.

Dolayısıyla 19. Yüzyıla gelindiğinde poligenist okul yeni bir söylem geliştirmiştir; “Canlılar birçok yerde ve birçok etki altında yaratılırlar, dolayısıyla her birinin ayırt edici özelliği vardır” (Haller, 2016, 1321). Bu da çoklu yaratılış ve kökene işaret edebilir.

Bu açıdan bakıldığında sadece genetik akrabalıkla değil, coğrafi etmenlerle de yaratılış ayrımı yapılabilir hale gelmiştir. Tam da burada poligenizm düşüncesi erken dönem çalgılarla da test edilebilir hale gelmeye başlar.

Antropolojik olarak da poligenizm kavramını destekler nitelikteki, sosyal-kültürel evrim modellerinden biri olan paralel evrim (bkz. Şekil 1); kültürel grupların birbirlerinden izole olup olmadığına bakılmaksızın evrimleri ve gelişim süreçleri arasında bütünsel bir benzerlik olduğunu savunan bir modeldir. Herbert Spencer gibi kimi evrimciler evrimin doğrusal olduğunu savunurken, diğerleri de paralel olabileceğini savunmuşlardır (Güvenç, 1979, 75).

Ayrıca toplumların gelişim evrelerinde kabul gören benzerlikler de poligenesis kavramını destekler niteliktedir. Özellikle farklı kültürlerin aralarındaki paralel gelişim ilişkisi, söz konusu toplulukların kültürel öğelerindeki benzerliklerle beraber poligenetik yaklaşımı mümkün kılmaktadır.

2.3. Organolojik Açıdan Yaratılış Kavramları

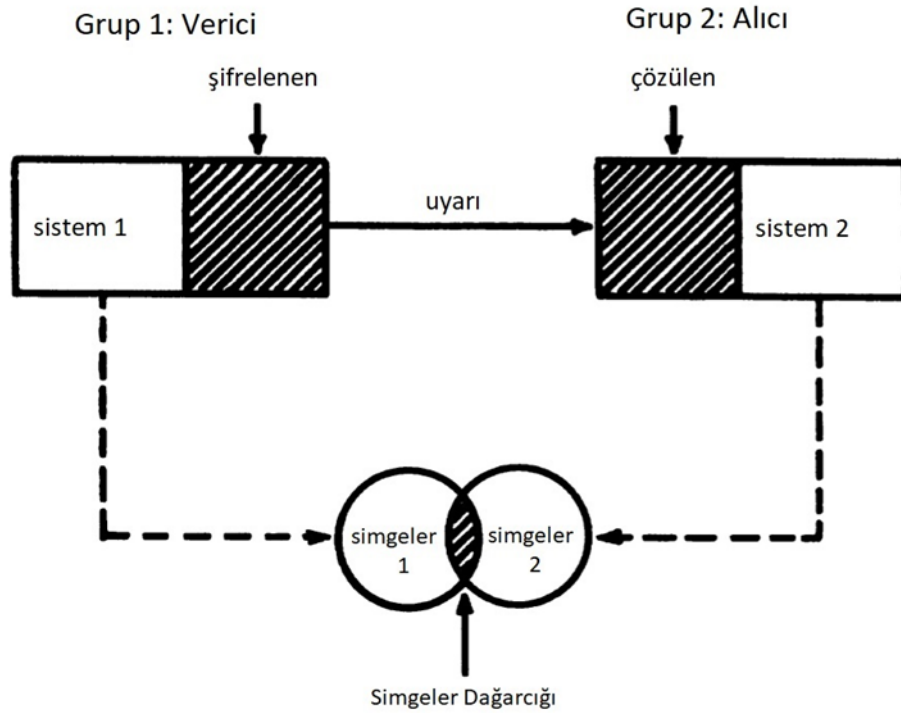
Çalgıların organolojik incelenmesindeki belli başlı yaklaşımlar, daha doğrusu refleksler, köken, yayılma, sınıflandırma ve müzik sistemleri araştırmalarında yoğunlaşmaktadır. Her ne kadar özel bir alan gibi görünse de organolojik bir yaklaşım geliştirmenin ana kuralı antropolojik, sosyolojik ve etnografik bir okuma yapmaktan geçmektedir. Bir çalgının sınıflandırılması ya da ilk kez araştırılması söz konusuysa eğer; bulunduğu coğrafyanın kültürel örüntülerinin, insan malzemesinin, günlük yaşam pratiklerinin ve komşu kültürlerle aralarındaki ilişkilerinin çalışılması şarttır. Bu bağlamda organoloji biliminin bir çalgı üzerine çalışılırken kullandığı metodolojik yaklaşımları gözden geçirmek gerekecektir.

2.3.1. Göç ve Yayılma Verileri

Difüzyonist (yayılmacı) akım, özellikle Alman antropolojisi ve etnolojisi tarafından yapılan göç araştırmalarını temel alarak bilimsel bir çerçeveye oturmuştur. Alman etnolog Fritz Graebner tarafından, kültürel öge benzerliğinin yayılmaya kanıt olamayacağı; bazı benzerliklerin ögenin salt işlevinden ileri gelebileceği ispatlamış ve bu tez antropolojide kabul görmüştür (Güvenç, 1979, 22).

Alman organolog E. M. von Hornbostel'e göre; bir kültürel topluluğa ait bazı insanların diğer bir kültürel topluluğa göç etmesi ile yanındaki kültürel öğeleri taşıması sonucu çalgıların yayılma ve gelişme sürecinin devamlılığı sağlanır (Stockmann, 1971, 129).

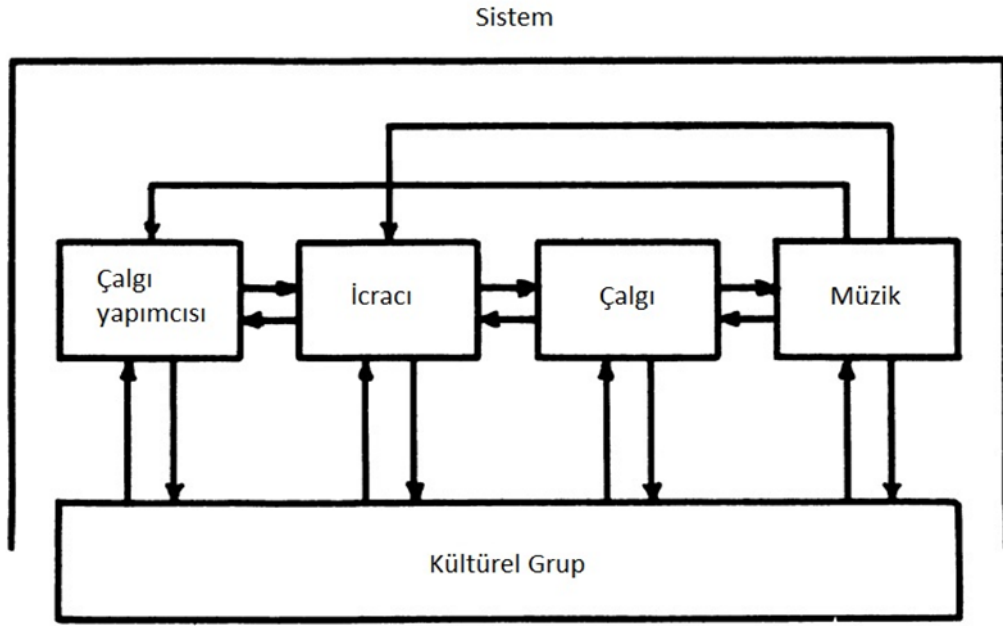
Kültürel etkileşim ile yayılma önermesi temel alınacak olursa; köken ve yayılma verileri toplanırken en başında bir kültürel grup ve ona en yakın bir diğeri araştırılır. Bu etkileşimin ana şartı ise tamamen karşılıklı ve kesin iletişim içinde olma ve bilgi aktarımında bulunma zorunluluğudur. Stockmann'ın kültürel gruplar arasında bilginin aktarımı diyagramında (bkz. Şekil 4) görüldüğü gibi, simgeler dağarcığının ya da diğeri bir deyimle kültürel öğelerin bazılarının ortak olduğu/benzeştiği anlaşılmaktadır.

Şekil 4: Kültürel gruplar arasında bilginin aktarımı

(Stockmann, 1971, 131)

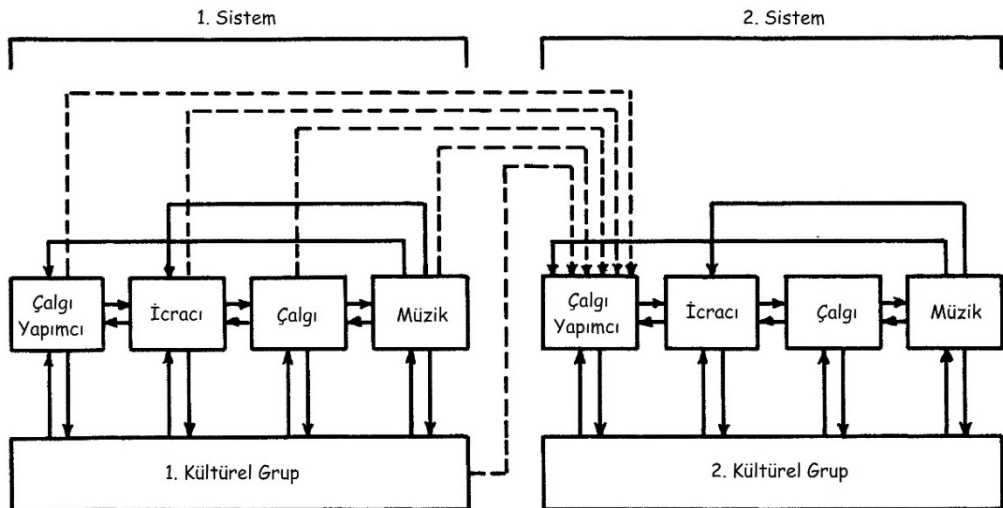
Her bir kültürel grubun önce kendi içerisindeki etkileşim dinamiği (bkz. Şekil 5) ve şekli çalışıldıktan sonra kültürel aktarımı çalışmak metod açısından oldukça önemlidir. Etkileşim sırasında çalgılar ile ilgili paylaşılan bilginin; çalgının yapım teknikleri, kullanımı ve müzikteki fonksiyonları gibi bölümlerinin olduğu ön kabulü vardır (Stockmann, 1971, 130).

Şekil 5: Kültürel grubun kendi içerisindeki etkileşim dinamiği: Güdüm/Bilimsel Model

(Stockmann, 1971, 132)

Monogenetik yaklaşımla çalgıların kültürel etkileşim sırasında yayılması söz konusuysa eğer, bu etkileşimin odağında çalgı yapım ının olduğunu söylemek mümkündür (bkz. Şekil 6).

Şekil 6: Etkileşimin odağı çalgı yapım ı

(Stockmann, 1971, 134)

Öte yandan, monogenetik yaklaşım tek bir kökene sahip olma gerekliliği ve bu kökten yayılma ön koşuluna dayanması dolayısıyla organolojik inceleme açısından adeta bir yöntembilim gibi işlev görmektedir. Son derece spekülâtif açılımlara zemin oluşturabilmesiyle bu yaklaşım, daha önce de eleştirel bir perspektifle değinildiği gibi, organolojinin amacını aşan aidiyet/sahiplenme/ulus-inşası gibi sosyal/siyasî kimlik pazarlıklarına araç kılınmaya açık olmuştur. Keza, farklı etnik gruplar arasındaki kültürel alış veriş sayesinde gelişme gösteren çalgılar üzerinden işleyen monogenetik okumalar, neredeyse Sosyal-Darwinist refleksleri çağrışırtırlar.

2.3.2. Kültürel/Coğrafi Konumlandırma

Monogenetik yaklaşımın aksine Hornbostel, kültürel-coğrafi konumlandırma saptanmadan ve bunun etkileri tartılmadan iz sürmenin eksik olabileceğini düşünerek çalgıların tarihsel gelişiminde coğrafi etkilerin de izlerinin sürülmesi gerektiğini savunmuştur. Poligenetik yaklaşımın tanımını yaparken; “Çok kökenlilik olanaksız gibi görünse de; tarihsel bir bağlantı görüldüğünde ancak zaman ve mekân bağlantısının olmaması şartıyla söz konusu olur” (Hornbostel, 1933, 145) genel şartını koymuştur.

Monogenetik yaklaşımda birbirine yakın iki kültürel grup ve bunların arasındaki etkileşim çalışılırken; poligenetik yaklaşım aynı ya da farklı zamanlarda birbirinden uzak coğrafi konumlarda birbiriyle benzeşen kültürel öğeler üzerine odaklanır.

Birbirinden bağımsız şekilde gelişen uygarlıkların kültürel öğeleri bazen kendilerine has olsa da; bazen de çoklu kökene işaret edebilecek özellikleri taşıyabilir. Tarımın en az üç kez (üç farklı bölgede) icat edilmesi, günlük yaşamda kullanılan nesnelerin (silahlar, aletler, takılar vb.) benzerliği, çok fazla benzeşen âdetler, müzik ve dans öğeleri ve daha birçoğu poligenetik bir takibi mümkün kılabilir.

2.4. Poligenesis Yaklaşımının Organoloji Üzerinden Okunmasına Örnek Teşkil Edebilecek Bir Çalgı Sınıfı: Aerofonlar

Kültürel öğelerin köken ve yayılma takibi, farklı kültürler üzerinden karşılaştırmalı olarak yapılırsa, ilk göze çarpan, muhtemelen benzer işlevli kültürel objelerin ortak özellikleri olacaktır. Günlük yaşam pratiklerine araç olması için üretilmiş olan bütün nesneler üzerinden bu önerme sınanabilir. Dolayısıyla birbirine benzeyen bu objeler

için (rnek; kap, testi, oyuncak, kesici aletler, avlanma aletleri vb.) poligenetik bir takip yapılıp; objelerin farklı kültürlerdeki çoklu kökenleri tespit edilebilir. Kaldı ki arkeolojik değerlendirmelerde buluntuların birbirlerine ne oranda benzedikleri ya da hangi karakteristiklerle birbirlerinden ayrıştıkları ilk irdelenen özellikleridir.

Benzer biçimde, kültürel toplulukların vazgeçilmez günlük yaşam pratiklerinden olan müzik ve dans söz konusu olduğunda; algılar üzerinden yapılacak bir takip ile organolojik açıdan çok değerli tespitler yapılabilir.

Bu çalışmada sözü geçen izleğin aerofonlar üzerinden takip edilmesinin nedenleri daha sonra gereklendirilecektir (bkz. Bölüm: 3.1. ve 3.2.). Sunulacak gerekçelerin yanı sıra nefese/bedene dair deneyimlerin de bu tercihte payı olduğu teslim edilirken, bu olgunun bir uzantısı olarak ritüelistik bağlantılara da işaret etmek yerinde olacaktır.

Her ne kadar adı konmasa da ve her türlü genellenmenin sakıncaları saklı kalacaksa da, enstrümanlara dair tahayyllerde ve bunlar üzerine kurulu söylemlerde ilk akla gelenlerin telli ya da vurmali sazlar olması şaşırtıcı değildir. Burada kültürel/simgesel bağlantılar kadar (davulların, zillerin majestik ya da cinsel arka plan kodları) algı yapım komplikasyonlarına ve bunlarla başa çıkmanın şahıkası ustalık göstergelerine dönük tercihler kordofonlara ve membranofonlara endüstriyel ve popülist öncelikler atfedegelmiştir. Biraz da bu anlayışa bir alternatif önermek adına, aerofonlardan hareket etmek; hem de “basit bir düdük” önermesiyle hakir görülen bir çalgı sınıfından yola çıkarak poligenesis olgusunu tanımlamak, bir yandan da sosyal-bilimsel bir sorumluluk/yönelim olarak benimsenmiřtir³⁶.

Bu farkındalık ve reflekslerle aerofonlar sınıfının erken dönem örneklerinden yola çıkılarak bir poligenetik okuma yapılacaktır.

³⁶ Araştırmacı çalışmanın temellerinin atıldığı dönemde 16 yıllık bir keman yapımcısı olarak kordofonlara aşına olmasına rağmen tam da bu motivasyonla hareket etmiştir.

3. AEROFONLAR

Çalgılar tarih öncesinden beri, her coğrafyada farklı örnekleri olan, muazzam bir çeşitliliğe sahip birer kültürel öge olarak taksonominin³⁷ de konusu olmuşlardır. Toplumlar kültürleşme³⁸ ve medeniyetleşme³⁹ süreçlerinin bir noktasında çalgıları da sınıflandırmışlar, bunları temsiliyet güçleri üzerinden araçsallaştırmaktan geri durmamışlardır.

Çalgıların ortak özellikleri ve sesi işleme niteliklerine göre tanımlanması ve gruplandırılması ile belirli bir mantık çerçevesinde sınıflandırılması; hem kültürel özelliklerinin hem de müzikal yeterliklerinin saptanması açısından oldukça önemlidir. Her kültürün çalgılarını adlandırıp sınıflandırırken belirli kültürel kodların rehberliğinde oluşturduğu bir mantık vardır (Kerimov, 2014, 17) ve bu mantık kültürel örüntülerin birbirleri arasındaki ayırt edici özelliklerini yansıtır.

Çalgıların organolojik olarak sınıflandırılmasında yaygın olarak bilinen sistem; çalgının konstrüksiyon metotları, çalım pratikleri ve orkestral gruplamaları göz önüne alınarak yapılan sınıflandırmadır. Üç ana sınıf ve bunların alt kollarıyla yapılan bu sınıflandırma; telli çalgılar, nefesli çalgılar ve vürmalı çalgılardan oluşur (Hornbostel, Sachs 1961, 5-6). Özellikle Helenistik Dönem düşünürleri Nicomachus⁴⁰ ve Porphyry⁴¹ tarafından savunulan, Eski Yunan'dan miras kalmış bu sınıflandırma; 5. yüzyılda Boethius'tan itibaren birçok Avrupalı yazar ve teorisyen tarafından kabul görmüş ve kullanılmıştır. Hattâ 17. Yüzyıla gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu

³⁷ Taksonomi (taxonomy): Sınıflandırma bilimi.

³⁸ Kültürleşme ya da akültürasyon: Özgün kültürlerin başka bir kültürel grup tarafından baskılanarak köklü bir değişim geçirmesi.

³⁹ Kültür – medeniyet – uygarlık kavramları arasında çekişmeli yaklaşımlar için, bkz.: Braudel, 2017.

⁴⁰ Yunan matematikçi ve düşünür; *Introduction to Arithmetic* ve *Manual of Harmonics* isimli çalışmalarıyla bilinir. Özellikle *Manual of Harmonics* isimli çalışması Aristoxenus ve Euclid döneminden bu yana yapılan ilk önemli müzik teorisi incelemesidir.

⁴¹ Neoplatoncu filozof ve matematikçi. Müzik ve armoni üzerine de araştırmaları vardır.

tarihinde büyük öneme sahip düşünür Kâtip Çelebi'nin de *Kitap ve Bilim İsimleri Hakkında Açıklama ve Duruş*⁴² kitabında bu üçlüyü kullandığını görülmektedir.

16. yüzyılda yaptığı araştırmalarla organolojinin de ilk örnek çalışmalarını yayınlayan Martin Agricola (1486-1556) *Musica: Instrumentalis Deutsch* (1528 ve 1545) isimli kitabında müziğin temel prensiplerinden bahsederken; çalgıların sınıflandırma sistematigi olarak kabul ettiği üçlü sistemi genişletmeyi uygun bulmuştur. Bir yandan da telli çalgıların tarihte en çok çeşitlendiği dönemde yaşayan Agricola, bu sazları yaylı ve mızraplı olmak üzere ikiye bölerek anılan sistemi genişletmiştir. Ancak spesifik çalgılamalar ve buna koşut nota yazımlarına başvurulmadığı sürece müzik literatüründe bu ayrışmanın ille de netleştirilmediği; “telli çalgılar” tabirinin bir şemsiye kavram olarak belki de biraz “hoyratça,” son derece genelleyici bir biçimde kullanıldığı göze çarpmaktadır. Keza, nefesli çalgılar için geçerli olan “tahta” ve “bakır” üflemeliler ayrımı da hem üst başlığın genelliğini, hem de kullanılan malzemeye yapılan göndermeye rağmen bu bağlamdaki bulanıklığı da yansıtmaktadır (tamamen metalden yapılan bir travers flüt ya da saksofon “tahta nefesliler” grubunda yer alırken; pirinç, nikel ya da gümüş alaşımlarından yapılan bir trompet ya da trombonun da kolaylıkla “bakır nefesliler” vasfıyla anılması yaygın kullanıma işaret eder. Flütteki gibi kornoda da bambaşka bir muamma hakimdir: Bu çalgıların ya ilk örneklerinin materyali, ya da tamamen keyfi olarak seslerinin “yumuşak” sayılması yaygın literatürde “tahta nefesliler” çerçevesinde şubelendirilmelerine yol açmaktadır. Ayrıca biraz marjinal bir örnekse de serpent⁴³ (bkz. Ek 1.1.) adlı çalgının ağırlıklı olarak deriden imal edilen gövdesine karşın tını karakteristiği olarak tahta nefesliler grubunda; ses üretme mekanizması üzerinden de bakır nefesliler grubunda yer bulması dikkate değerdir.

Aynı şekilde piyano da telli çalgıların ve vurmali çalgılar ayrımını sekteye uğratar. Telli bir çalgı olmasına karşın çekiç-vurma prensibiyle çalışması dolayısıyla vurmali çalgı olduğu için, Agricola'ya dayanan ayrımının dışında kalır. Yine bir tuşlu çalgı olarak klavsen de, tırnak-çekme esasıyla çalışan bir telli çalgı olsa da bu ayrımın dışındadır. Dolayısıyla bu üç başlığın en az ikisine dâhil olan bu çalgılar sayesinde bu

⁴² Kâtip Çelebi; Hacı Halife olarak da bilinir. Asıl adı Mustafa bin Abdullah'tır. 1609'da İstanbul'da doğmuştur. Osmanlı devlet ve siyaset adamlarının eğitildiği kurum olan Enderun'da yetiştirilmiştir. Tarih, coğrafya, bibliyografya ve biyografya ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Dünya bilim tarihinde en ünlü ve bilinen eseri, İslam dünyasının en değerli eserlerini içeren 15.000 kitabı ve 10.000 yazarı alfabetik dizin sistemine göre tanıtan *Keşf ez-zunûn'an esâmî el-kutub ve-l-fünûn* kitabıdır.

⁴³ Serpent (yılan); şekil olarak yılanı benzeyen, bas karakterli bir aerofon olarak tubanın uzak atasıdır.

sisteme “zorunlu” olarak “tuşlu çalgılar” sınıfı eklenmektedir. Örneğin Hornbostel–Sachs Sistematiğinin her bir bölümüne dâhil olan tuşlu çalgılar var olduğu için⁴⁴; bu ve bunun gibi taksonomik sıkıntılar yüzünden bugün bu sınıflandırma sistemi ancak çalgıların gündelik dille basitçe tanımlanmalarını gerektiren durumlarda geçerli olmaktan ileri gidememektedir.

Böylesi tartışmalı konularla yüzleşen organoloji bilimi çalgıları sınıflandırmada başka yollar aramaya yönelmiş, çalgıların yalınkat şekillerini ve çalım pratiklerini göz önünde bulundurmadan önce; bizatihi ses kaynağının—çalgılarda ses titreşimlerinin nerede oluştuğu sorusundan hareketle—esas alındığı bir sınıflandırma pratiğini kabul etmiştir. Bu tercihe kapı aralayan isimler ve kurucu edimleriye şöyledir: Alman organologlar Erich Moritz von Hornbostel ve Curt Sachs, 1914 yılında *Zeitschrift für Ethnologie* dergisinde yayınladıkları bildirinin, daha sonra bir de İngilizce çevirisiyle *Galpin Society Journal* dergisinde yer bulmasıyla, günümüzde daha kapsayıcı olduğu için kabul edilen Hornbostel–Sachs Sistematiğini organolojiye kabul ettirmişlerdir. Bu sistem kendine has bir numaralandırma mantığına sahiptir. Bu numaralandırma sistemi de; yapının daha çabuk anlaşılmasına, güncellemelerinin daha iyi takip edilmesine ve sisteme dâhil olan yeni çalgılarla beraber zamanla genişletilebilmesine olanak tanıyan akılcı bir sistemdir. Bugün çevrimiçi olarakta bu güncellemeler açık kaynak yoluyla kamuyla paylaşılmaktadır. Özellikle çalgı sınıflandırma sistemi olarak Hornbostel–Sachs sistematiğini benimseyen, Avrupa Birliği Fonlarıyla oluşturulan MIMO⁴⁵ (Musical Instrument Museum Online) isimli bir internet müzesi konsorsiyumu, bu tür güncellemeleri, uzmanların görüşlerini de göz önünde bulundurarak sürekli yayınlamaktadır. Bu nedenlerden dolayı sistemi aşağıda açıklarken numaralara ait bazı örnekler verilecek; çalışmanın ana konusu olması bağlamında da aerofonlar bölümü nispeten daha fazla ayrıntılandırılacaktır.

⁴⁴ Örnek olarak piyano, hurdy gurdy, klavikord vb. çalgılar kordofonlar sınıfına; akordeon, kilise orgu vb. aerofonlar sınıfına; çeleta, tuşlu glockenspiel vb. idiyo fonlar sınıfına ve dijital piyano, elektronik org vb. elektrofonlar sınıfına dâhil edilmektedir.

⁴⁵ MIMO, Avrupa Komisyonu tarafından, dünyanın bilinen bütün çalgılarına çevrimiçi ulaşılabilmesi amacıyla finanse edilen ve Avrupa’nın bütün çalgı müzelerinin oluşturduğu bir konsorsiyum tarafından yönetilen açık kaynak bir girişimdir. Proje özellikle Eylül 2009 ile Ağustos 2011 tarihleri arasında amacına odaklanmış ve bu süre zarfında kayıt altına alınan çalgılar web sitesine yüklenmiş ve hedeflenen başarıya ulaşmıştır. Altı dilde hizmet veren bu girişim, özellikle çalgıları fotoğraflamak ve müzeleri dijitalleştirmek adına edindiği tecrübeyi de daha sonraki benzer girişimler için de açık kaynak kılavuz haline getirmiştir. 01.04.2019 itibarıyla web sitesinde ilan edilen kayıtlı çalgı sayısı 75306 adet çalgıdır. Daha fazla bilgi için bkz. <http://www.mimo-international.com/MIMO/>

Bu sistem, kısaca, şu önermelerden hareket eder:

1. Sesin çalgının akustik sahasında; tel, hava ya da deri gibi yardımcı ses çıkarma seçenekleri olmadan bizatihi titreşimiyle oluştuğu çalgılara “idiyofonlar” denir.

Altı ana bölümden oluşur.

1.1. Vurmalı İdiyofonlar

1.1.1. Direk vurmalı idiyofonlar

Örnek: Gonglar/111.241 (bkz. Ek 1.4.)

1.1.2. Dolaylı vurmalı idiyofonlar

Örnek: Marakas/112.1

1.2. İtme/Çekme idiyofonlar

1.2.1. Çerçeve biçimli

Örnek: Ağız arpı/121.2 (bkz. Ek 1.5.)

1.2.2. Tarak biçimli

Örnek: Müzikal kutular/122.2

1.3. Sürtme idiyofonlar

1.3.1. Sürtme/vurmalılar

Örnek: Zımpara takozu blokları⁴⁶/131.1

1.3.2. Sürtülen plakalar

Örnek: Livika⁴⁷/132.1 (bkz. Ek 1.2.)

1.3.3. Sürtülen kaplar

Örnek: Glass Harmonica⁴⁸/133.2 (bkz. Ek 1.3.)

1.4. Şişirilmiş idiyofonlar

1.4.1. Vurmalı şişirilmiş idiyofonlar

1.4.2. Şişirilmiş plaka idiyofonlar

Örnek: Piano chanteur⁴⁹/142.2

1.5. Metal tabakalı idiyofonlar

1.5.1. Sürtünme ile çalınanlar

⁴⁶ İki adet ahşap bloğun yüzeylerine yapıştırılmış zımparalar sayesinde birbirlerine sürtülerek ve vurularak ses oluşturulan bir çeşit idiyofon.

⁴⁷ Papua Yeni Gine’ye özgü, ağaçtan oyma bir çalgı. Diğer ismi “lunet”tir.

⁴⁸ İlk kez 1761 yılında Benjamin Franklin tarafından Londra’da tasarlanan, birbiri ardına monte edilmiş farklı boyutlardaki cam kapların bir bütün olarak döndürülürken parmaklar yardımıyla dönen kapların kenarlarına dokunularak ses çıkarılır. Çalma sırasında sürtünme için parmakların üzerinde bir miktar su bulunması şarttır.

⁴⁹ Gustave Baudet tarafından 1875 yılında Paris’te icat edilen çalgı; bir dizi ayarlanmış çelik çubuğun içinden geçen hava yardımıyla ses oluşturması prensibiyle çalışır.

Örnek: Müzikal Testere⁵⁰/151.1 (bkz. Ek 1.6.)

1.5.2. Vurma ile çalınanlar

Örnek: Tokmaklı Müzikal Testere/152

1.5.3. Sallanarak çalınan

1.5.4. Sallanarak/vurularak çalınan

1.6. Esnek diyaframlılar

2. Çalgının akustik alanının üzerine gerili bir deri ya da benzeri malzemenin⁵¹ titreşmesiyle ses üreten çalgılara “membranofonlar” denir. Kendi içinde dört gruba ayrılır.

2.1. Vurmalı membranofonlar

2.1.1. Direk vurmalı membranofonlar

Örnek: (Kettledrums) Orkestra Davulu/ 211.12 (bkz. Ek 1.7.)

2.1.2. Çingiraklı vurmalılar

2.2. İtme/çekme membranofonlar

2.3. Sürtme membranofonlar

2.3.1. Çubukla Sürtmeli membranofonlar

2.3.2. Sürtmeli kortlu membranofonlar

2.3.3. El sürtmeli membranofonlar

2.4. Vokalli membranofonlar

Örnek: Kazu/24

3. Akustik kasasına gerili tellerin çekilmesi ya da tellere yardımcı bazı aletlerin sürtülmesiyle ses üreten, yani titreşimin başat ögesi telleri olan çalgılara “kordofonlar” denir. Üç ana bölümden oluşur:

3.1. Basit kordofonlar ya da *zither*’ler⁵²

3.1.1. Çıta/Çubuk zitherler

Örnek: Müzikal yay/⁵³311.1

⁵⁰ Kesin tarihi ve yeri bilinmemekle beraber 19. Yüzyılda Amerika kırsallarında ya da Rusya’da ilk kez kullanıldığı tahmin edilen çalgı, kıvrılabilen çelik yapısının eğdirme hareketleri yardımıyla keman arşçe kullanılarak ses çıkarılmasıyla çalınır.

⁵¹ Membranofonlar için tarihte sadece deri kullanılmış olsa da; bugün teknoloji sayesinde suni deriler ve başka inorganik malzemelerde kullanılmaktadır.

⁵² Zitherler Eski Yunan çalgısı *cithara*’nın (aynı zamanda gitar kelimesinin de kökenidir) Almanca çevirisi olarak; nispeten geniş bir telli çalgı ailesinin grup ismi olarak da işlev görmektedir. Kanun, santur, gusli vb. çalgılara zitherlere birer örnektir.

⁵³ Genellikle Afrika ile özdeşleştirilen müzikal yay, birçok kadim kültürde gözlemlenebilen basit bir çalgıdır. Esnek bir ağaca gerilen ip gibi bir malzeme yardımıyla çubuk yay biçimli hale getirilir, bir

3.1.2. Boru/Tüp zitherler

Örnek: Valiha⁵⁴/312.11 (bkz. Ek 1.8.)

3.1.3. Sal şekilli zitherler

3.1.4. Ses Tahtalı zitherler

Örnek: Piyanoforte⁵⁵/314.122

3.1.5. Oluklu zitherler

3.1.6. Çerçeveli zitherler

Örnek: Psaltery⁵⁶/316.1 (bkz. Ek 1.9.)

3.2. Bileşke kordofonlar

3.2.1. Lutlar

Örnek: Afrika Liri⁵⁷/321.21-5 (bkz. Ek 1.10.)

3.2.2. Arplar

Örnek: Saung-Gauk⁵⁸/322.11

3.2.3. Arp lutlar

Örnek: Kora⁵⁹/323.2

4. Çalgının içinden geçen hava yardımıyla (örneğin silindirik bir cismin içinde, hava akımının sürtünmeden dolayı yarattığı titreşimle) ses üreten çalgılara “aerofonlar” denir. İki dinamik sınıftan oluşur:

4.1. Serbest aerofonlar: Titreşimi sağlayan havanın bizatihi içinden geçmediği aerofonlardır. Kendi için de üç ana bölümden oluşur.

4.1.1. Kaydırımlı serbest aerofonlar: Keskin yüzeyin havaya sürtünerek hareketli hale gelmesiyle ses oluşturan çalgılardır.

rezonatör olarak ağıza dayanır ve parmaklar yardımıyla ipe vurulurken, ağzın şekil değiştirerek sesi manipüle etmesiyle ses oluşturulur.

⁵⁴ Madagaskar’a özgü bir çalgıdır. Belirli boyutlarda bir bambu parçası üzerine, küçük eşiklerle farklı boylarda gerilmiş teller yardımıyla ses üretilen, parmaklarla çalınan bir çalgıdır. Benzer türlerini Endonezya Adaları’nda da görmek mümkündür.

⁵⁵ Piyanoforte, piyanonun 18. Yüzyıldaki versiyonunun ismidir. Daha eski tuşlu çalgılara göre tuş hassasiyeti ve çekiç hassasiyeti olması dolayısıyla müzik-terimsel olarak hem “piyano” hem de “forte” çalınabilen bir çalgı olduğunun belirteci olarak kullanılmışsa da; *gravicembalo col piano e forte* ve *fortepiyano* gibi İtalyanca kelimelerden kısaltılmış bir kelimedir. Bugün iyice sadeleşmiş ve “piyano” halini almıştır.

⁵⁶ Arp tipi bir Eski Yunan çalgısı. Parmaklarla çalınır ve zither ailesinin bir üyesidir.

⁵⁷ Yarım su kabağı üzerine gerili derinin rezonatör olduğu bu çalgıda, 5-7 telin deri üzerindeki eşik noktasından geçmesiyle parmaklar yardımıyla ses oluşturulur. Afrika’nın birçok bölgesinde farklı türlerinin görmek mümkündür.

⁵⁸ Myanmar arpi olarak bilinen çalgı bölge kültüründe önemli bir yere sahiptir. Rezonatör kasanın bir tarafından başlayıp çalgının üzerine doğru kavışan sapa bağlanan teller kasanın üstündeki eşik noktalarına sabitlenir ve parmaklar kullanılarak çalınır.

⁵⁹ 21 telli Batı Afrika lut-arpi.

Örnek: Whipcracking⁶⁰/ 411.1

- 4.1.2. Kesintili serbest aerofonlar: Hava titreşiminin periyodik olarak kesintiye uğradığı serbest aerofonlardır.

Örnek: Sheng⁶¹/412.13 (bkz. Ek 1.11.)

- 4.1.3. Patlamalı aerofonlar: Havanın bir kez sıkıştırılıp bırakılmasıyla ses oluşturan aerofonlardır.

Örnek: Udu/413.2

- 4.2. Serbest Olmayan Aerofonlar: Havanın çalgının içinden geçerken titreşim oluşturarak sese dönüştüğü çalgılardır. Flüt ailesi en geniş çeşitlilikteki serbest olmayan aerofonlardandır. Üç ana gruptan oluşur:

- 4.2.1. Uçtan üflemleri aerofonlar ya da Flütler: havanın dudaklar yardımıyla borunun/tüpün/gövdenin belli bir bölgesine çarptırılmasıyla ses oluşturulan aerofonlardır (Bu bölüm ilerleyen bölümlerde tekrar ve daha ayrıntılı ele alınacaktır.).

Örnek: Okarina/421.221.42

- 4.2.2. Kamışlı aerofonlar: Havanın bir kamış yardımıyla devamlı aralıklarla manipüle edilmesiyle ses oluşturulan aerofonlardır.

Örnek: Obua/422.112

- 4.2.3. Trompetler⁶²: dudakların titreşmesiyle hava titreşimi oluşturulan aerofonlardır.

Örnek: Trombon/423.22

5. Teknolojinin gelişmesi sayesinde bu dinamik sınıflandırmaya Curt Sachs tarafından daha sonra (1942) beşinci bir grup eklenmiştir: “Elektrofonlar”⁶³; adından da anlaşılacağı gibi, ses kaynağı olarak elektriği kullanan; “osilasyon” olarak tanımlanan ve elektrik enerjisi sayesinde, yapay devrelerde oluşan titreşimin

⁶⁰ “Kırbaçlama” ya da “kırbaç çatlatma” olarak da bilinen bu performatif eylem, kırbağın doğru kuvvetle yüksek hızda sallanırken bir eşik noktasında bilinçli olarak kesintiye uğratılarak çıkarılan seslerden ibarettir.

⁶¹ Farklı boylarda birden fazla bambu borunun tek bir boruya sabitlenerek polifonik karakterde sesler elde edilebilen Çin kültürüne ait çalgıdır. Her bir borunun altında kesintili/devamlı titreşim yaratan kamışlar bulunur. M.Ö. 1100 yılından, Han Hanedanlığından kalma örnekleri mevcuttur. *Suona ve dizi* gibi Doğu Asya kültürüne ait çalgılara da eşlik etmesi amacıyla sıklıkla kullanılır.

⁶² Trompet bir çalgı olarak dudaklar tarafından manipüle edilen ağızlık yardımıyla çalınır da; bunun gibi ağız manipülasyonu ile ses üretilen diğer benzer çalgıların da bir üst grup ismi olarak kullanılır.

⁶³ 1942 yılında Curt Sachs tarafından Hornbostel-Sachs sınıflandırma listesine 5. Bölüm olarak eklendiğinde sadece 3 alt başlığa sahip olan Elektrofonlar sınıfı, günümüzde hızla artan teknolojik atılımlar ve ihtiyaçlar dolayısıyla bu sistematik içerisinde en fazla güncellenen bölüm olmaktadır. MIMO (bkz. Sayfa 28) gibi girişimler sayesinde bu güncellemeler çevrimiçi olarak anlık takip edilebilmektedir.

duyulur hale getirilmesiyle ses üreten tüm çalgıları kapsar. Altı ana bölümden oluşur.

5.1. Elektro-Akustik Çalgılar

5.1.1. Elektro-Akustik idiyofonlar

Örnek: Fender-Rhodes⁶⁴/511

5.1.2. Elektro-Akustik membranafonlar

Örnek: Hibrit Davullar/512

5.1.3. Elektro-Akustik kordofonlar

Örnek: Elektro keman/513

5.1.4. Elektro-Akustik aerofonlar

5.1.5. Güç Vericiler/Arttırıcılar

Örnek: Mikrofonlar/515

5.2. Elektro-Mekanik Çalgılar

5.2.1. Ton-tekerli çalgılar

Örnek: Hammond Tone Wheel Organ/521

5.2.2. Fotoelektrik-elektromekanik çalgılar

5.2.3. Kaydetme/Çalma aletleri

Örnek: Kaset Çalar/523

5.2.4. Elektromekanik Örnekleyiciler

Örnek: Mellotron⁶⁵/524

5.2.5. Elektromekanik ses işleme aletleri

Örnek: Reverb Kutusu/525

5.3. Analog-Elektronik çalgılar, modüller ve bileşkeleri

Örnek: Theremin⁶⁶/531.1

5.4. Dijital Synthesizer⁶⁷

5.5. Analog-Dijital bileşkeleri

5.6. Yazılımlar

⁶⁴ Fender-Rhodes 1950'lerde Harold Rhodes tarafından icat edilen bir elektrik piyanodur. Normal piyanodan farkı; piyano gibi tuş ve çekiç kullanılsa da, çekiçler teller yerine frekansları ayarlanmış irili ufaklı diyapazonlara vurmakta ve çıkan ses dijital olarak işlenerek ampifikatörler yardımıyla duyulabilir hale getirilmektedir.

⁶⁵ 1963 yılında Birmingham İngiltere'de geliştirilen çalgı, elektro-mekanik, polifonik kaset/bant tekrarı esasına dayalı bir tuşlu çalgı olarak, *chamberlin* çalgısından esinlenerek üretilmiştir.

⁶⁶ Léon Theremin tarafından 1928 yılında geliştirilmiş çalgıdır. Biri osilatör, diğeri volüm/hacim görevi gören iki antenin, eller yardımıyla yaklaşma/uzaklaşma esasıyla manipüle edilerek çalındığı elektronik bir çalgıdır.

⁶⁷ Sinyalleri işleyerek sese dönüştüren elektronik çalgıların genel adıdır.

Bir sonraki kesitte bu aerofonların erken dönem örnekleri iki başlık altında incelenecektir: Doğal ya da Buluntu Malzemeye Yalınkat Bir Müdahaleyle İşlev Katılarak Üretilen Erken Dönem Aerofonlar ve Tasarım Refleksleriyle Yeni Birer Müzikal Nesne Olarak Üretilmiş Erken Dönem Aerofonlar şeklindeki ayrıtlar üzerinden çalışmanın odağında yer alan poligenesis olgusuna iki yeni referans alanı önerilecektir.

3.1. Doğal ya da Buluntu Malzemeye Yalınkat Bir Müdahaleyle İşlev Katılarak Üretilen Erken Dönem Aerofonlar

Yakın tarihteki arkeolojik kazılardan elde edilen bulgular, tarih öncesi ilk çalgıların büyük çoğunluğunu aerofonların oluşturduğunu işaret etmektedir. Birçok kazıdan elde edilen buluntular bu ön kabulü desteklemekte; aerofonların günümüze kadar ulaşabilecek nitelikteki malzemelerden yapılmış olmaları (kemik, kil, çömlek, bazı sert ağaç türleri, deniz kabukları vb.) bundaki en büyük etken olarak öne çıkmaktadır.

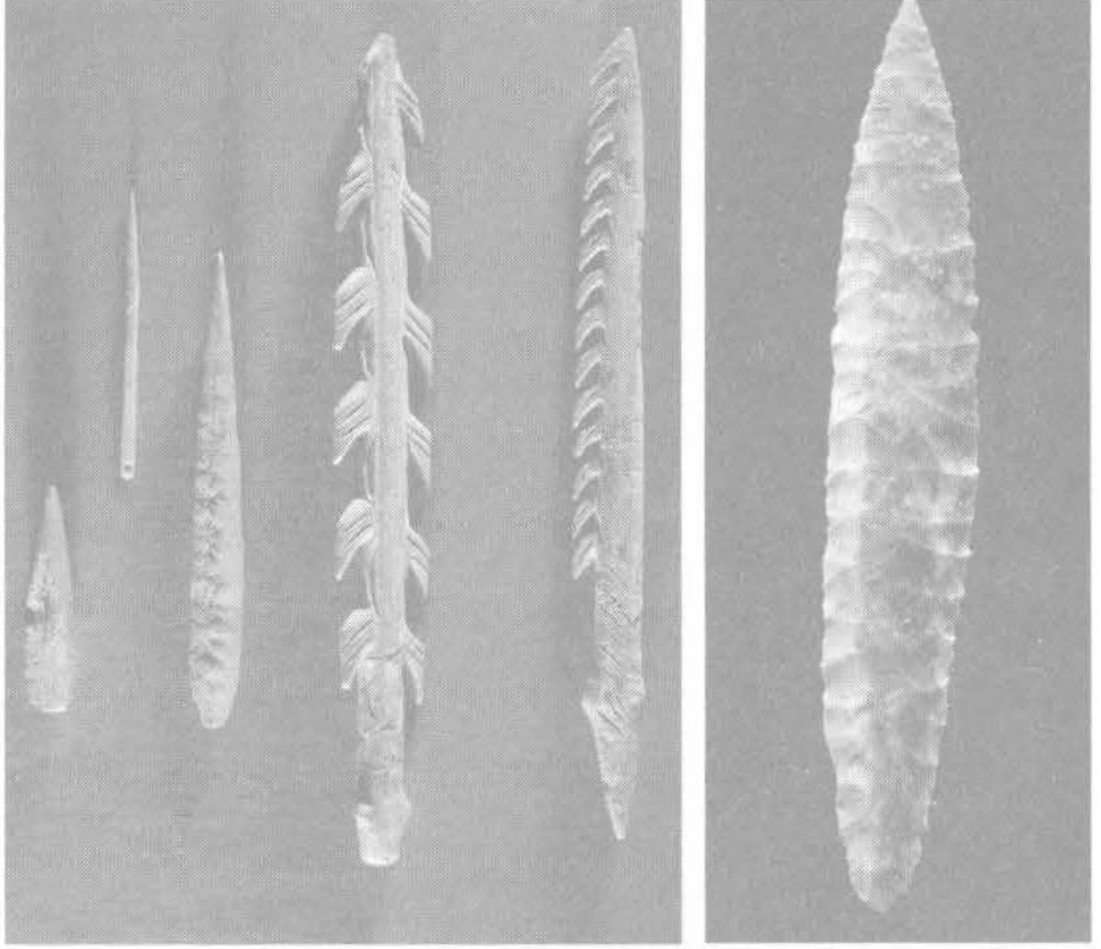
Bazı malzemeler, özellikle ahşap ve metal, çalgıyı yapan kişinin gereksinimleri doğrultusunda kolayca şekillendirilirken; deniz kabuğu ve çeşitli hayvan kemikleri gibi diğerleri, doğal hallerine küçük ve zahmetsiz dokunuşlarla istenilen sese göre ayarlanabilmektedir. Burada ölçüt kuşkusuz çalgının sesi, tonu ve görünüşünden ziyade, her şeyden önce kolayca şekillendirilebilen malzemelerden yapılabilir olmasıdır.⁶⁸ Çünkü üretim sırasında kullanılabilecek teknolojik alet sayısı ve çeşidi oldukça kısıtlıdır. Tarih öncesi çalgıların, özellikle aerofonların yapım tekniklerinin ve üretilme nedenlerinin anlaşılabilmesi için, o döneme hâkim olan Homo Sapiens türünün alet üretme ve geliştirme kapasitelerini anlamak gerekir.

İnsanoğlunun alet üretebilme yetilerinin tarihte ilk ortaya çıktığı dönem paleolitik dönemdir. Bu dönem 2 milyon yıl devam eden, insanlığın yaşadığı en uzun ve en zahmetli dönemidir (Şimşek, 2017, 70). Afrika’da ilk aletlerin yapılmasıyla başlayan bu dönem alt, orta ve üst paleolitik dönemler olarak kendi içerisinde de ayrılır.

İnsanın teknolojik olarak gelişmesi açısından üst paleolitik dönem büyük öneme sahiptir. Bu dönemde insanlar avlanma, balık tutma ve yiyecek toplama etkinliklerini daha verimli kılabilme adına karmaşık aletler yapmaya başlamıştır (Haviland ve diğ.,

⁶⁸ Bkz. The Metropolitan Museum of Art 1977-1978 kış kataloğu.

2008, 186). Dağlar, düzlükler, nehir kenarları, ormanlıklar, bataklıklar vb. çeşitli coğrafi alanlara adapte olan insanlar birbirinden farklı aletler üretmişlerdir (bkz. Şekil 7). Kendi gereksinimlerine göre çeşitli aletler yaparak daha uzun mesafeler kat edebilen insanoğlu buzul çağıının da yardımıyla deniz aşırı göçler yapabilir hâle de gelmiştir.⁶⁹

Şekil 7: Üst Paleolitik Dönemin Teknikleri ile Üretilmiş Bazı Aletler

(Haviland ve diğ., 2008, 185)

Arkeologlar günümüze ulaşamayan fakat bir şekilde kil tabletlerde, mağara resimlerinde ya da çivi yazılarında tespit ettikleri objelerin çoğunu organik malzemeler olarak nitelemektedirler (deri, ağaç, bitki, insan saçı, hayvan kılı, kök boyalar vb.). Organik yapıları nedeniyle, özellikle ahşap aletler birkaç örnek dışında günümüze

⁶⁹ Bkz. Bölüm 2.1.2.

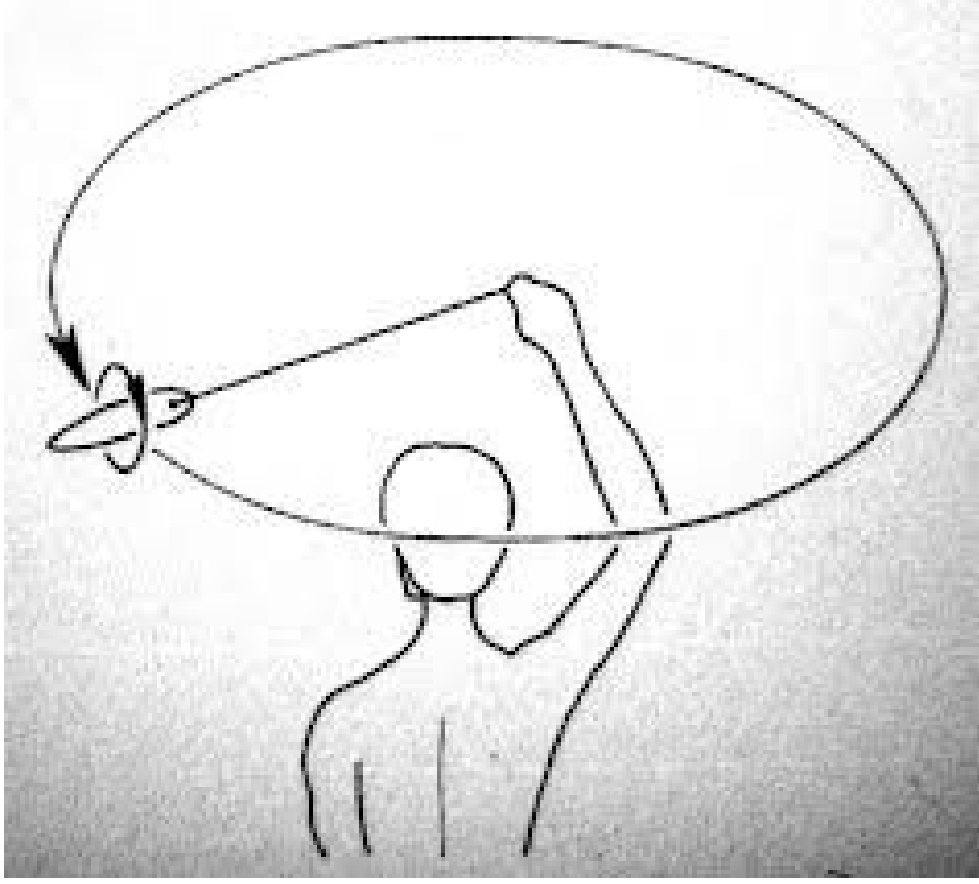
kadar ulaşmadan çürüyüp gitmişlerdir (Şimşek, 2017, 78). Ancak bazen bazı özel şartlar altında bugüne kadar korunabilmiş buluntulara da rastlamak mümkün olmuştur.

Paleolitik dönem insanının hominid anatomisine bakıldığında, hem Homo Neandertal'in hem de Homo Sapiens'in müziği algılama ve yaratma yeteneklerinin olabileceği ihtimali genel kabul görmektedir (Montagu, 2017, 1). İnsanın anlamlı ya da anlamsız şekilde konuşma yeteneğine sahip olması; hem iletişim kurmasına yararmış hem de birçok tınıda sesin farkına varmasını sağlamıştır. Bu nedenle insan sesi ilk çalgı olarak kabul edilir (Wallin, Merker, ve Brown, 2001, 188) ve dahası insan vücudu da çalgının akustik kasası—enstrümanın gövdesi, *corpus*'udur.

İlkel aerofonlara dair spekülatif tahminler; ilk başta avlanma, topluluk ritüelleri ve haberleşme amacı ile üretilmeleri fikrine yoğunlaşmaktadır. Bir hayvanın, ağlayan/inleyen hayvan sesi taklidine kanarak ona kendi avıymış gibi yaklaşması fikri ya da avlanmanın bir gece öncesinde, olası hayvan seslerinin taklit edilmesi ritüellerinin ne kadar eskiye dayandığını bilmek oldukça güçtür (Montagu, 2017, 5). Kemik ve kilden yapılan aerofonlarla kuş seslerinin taklit edilmeye çalışıldığı tahmin edilse de; bu aletlerin kültürel ritüeller dışında ne zaman sadece müzik ve eğlence/dinlence için kullanıldığı kesin bilinmemektedir.

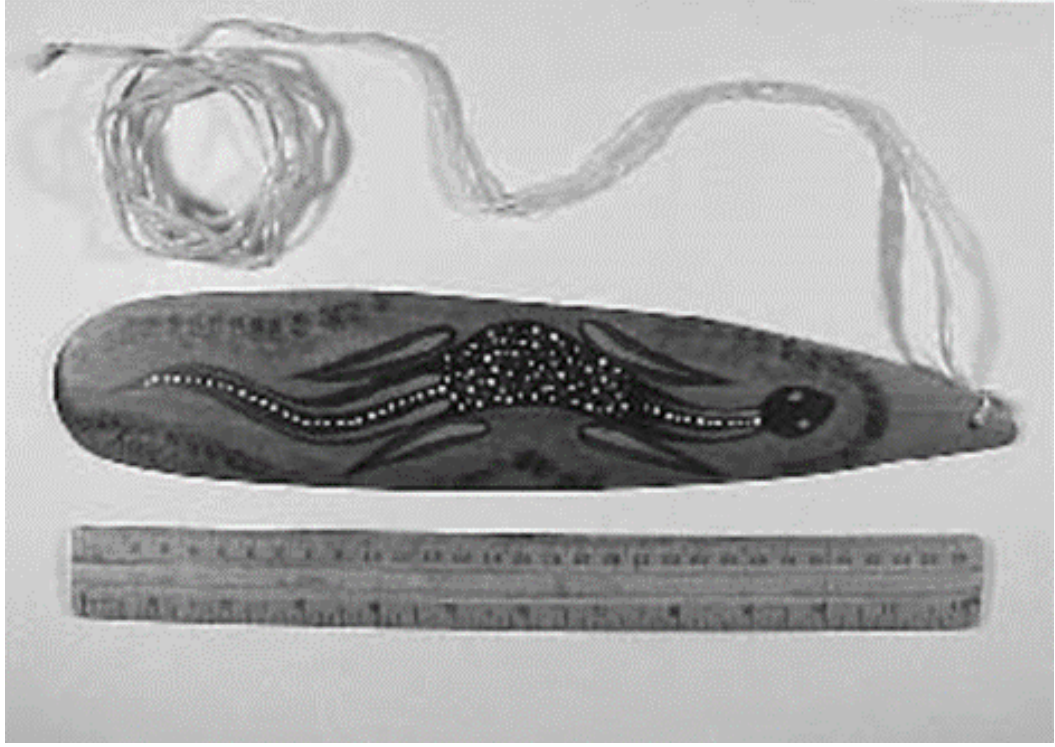
3.1.1. Bullroarer'lar

Bullroarer'lar “boğa böğürtüsü” anlamına gelen İngilizce *bull-roar* kelimesinden türemiş adıyla bu çalgı, anılan sesin çağrışımıyla isimlendirilmiştir. Genellikle değirmi kesilmiş odundan yapılan, ucuna bağlanan ip ya da bağırsak sayesinde döndürüldüğünde havaya sürtünüp kendi etrafında dönerek ses çıkaran, ince ve genellikle işlemeli ahşaptan bir aerofon olarak karşımıza çıkar (bkz. Şekil 8). Eski Yunan'da “rhombos”, Latince “rhombos”, Avustralya'da “turndun” gibi birçok kültürde farklı isimlerde bullroarer örnekleri mevcuttur (Barentine, 2015, 328). Avustralya'nın Aborjinler'i arasında kullanılan bullroarer örnekleri; genellikle ince bir odun parçasından ya da ağaç kabuğundan, dikdörtgen ve eliptik şekillerde, 2,5 cm'den 10-12 cm'ye kadar değişen genişliklerde ve 10 cm'den 60 cm'ye kadar farklı uzunluklarda olabilir (bkz. Şekil 9) (Mathew, 1898). Döndürüldüğünde çıkarması beklenen sesin frekansı 80 Hz civarındadır ve bu frekans erginlenme/kabul törenlerinde (*initiation*) önemli bir yere sahiptir (Fletcher, 2007, 67).

Şekil 8: Bullroarerlar'ın Çalışma Prensibi

Eski Yunanlılar, Kuzey Amerika Kızılderilileri, Afrika'nın yerli kabilelerinin bir kısmı ve Yeni Zelanda Maorileri gibi çeşitli kültürlerin seremonilerinde bullroarer önemli bir rol oynamıştır (Mathew, 1898). Bullroarer'ın (Avustralya, Yeni Gine, Kuzey ve Güney Amerika, Afrika ve Avrupa'daki) yaygın kullanımı ve erkeklik kabul töreni ritüellerinde yaygın olarak ortaya çıkması; onu 1880'den beri antropologlar arasındaki klasik kültürlerarası araştırma nesnelerinden biri haline getirmiştir (Dundes, 1976). Alan Dundes'e bakılacak olursa bullroarer'ları 5 kıtada da görmek mümkündür. Farklı zamanlarda da olsa, çok farklı kültürlerde birçok yönüyle günlük yaşam pratiklerinin önemli bir ögesi olması, bu aerofonun kolaylıkla poligenetik bir öge olduğu izlenimini uyandırabilir. Bu çalışmada, anılan avantaja rağmen bullroarer yerine okarina tipi aerofonlara odaklanılması sadece örneklerin çokluğu açısından değil, bir yandan da farklı malzeme ve üretim pratiklerinin yansımaları üzerinden kavramı (poligenesis'i) irdelemeye olanak vermesindendir.

Şekil 9: Kuzey Avustralya'dan Bullroarer Örneği; Yapan Yerlinin Hayalleri ya da Totemi, Sarı Kök Boya Kullanılarak Resmedilmiş

(Fletcher, Tarnopolsky, Lai, 2002, 1190)

3.1.2. Kemik Flütler ve Kemik Düdükler

Bilinen en eski aerofonların kemik flütler olduğu düşüncesi artık arkeolojik buluntularla da desteklenmektedir. En çarpıcı örnekler ise, 2008'de Almanya'nın Ulm kentinin batısına 20 km mesafedeki Ach Vadisi'nde yer alan Hohle Fels mağaralarında yapılan kazıda bulunmuş, biri neredeyse tamamen korunmuş bir kemik flüt ve üç adet de iyi durumda olmayan fildişi flüttür. (Conard, Malina, & Mu, 2009, 1). Tabakabilim⁷⁰ verileri, Hohle Fels bölgesinin ilk Orinyasinyen⁷¹ flütleriyle birlikte, bölgenin Üst Paleolitik⁷² yerleşimlerinin günümüzden 40.000 yıl öncesine dayandığını göstermektedir (Conard ve diğ., 2009, 3). Akbaba kemiğinden yapılan bu flütün 5 deliği vardır ve bilinen en eski çalgı olarak da tarihe geçmiştir (bkz. Şekil 10). Bugün

⁷⁰ Katmanbilim ya da stratigrafi; yerkabuğunun kısımları olarak ele alınan tabakalı kayaların formasyonlardan, bileşimlerden, istiflenmelerden ve korelasyonlarından söz açan jeoloji koludur.

⁷¹ Orinyasinyen (Aurignacian); Magdalenian ve Solutréen gibi Avrupa üst paleolitik çağında hüküm sürmüş bir kültür çeşididir. Günümüzden tahmini 30 bin yıl önce ile 18 bin yıl önce arasında mağara ve çeşitli kamplarda alet teknolojisi, mağara resim sanatı ve diğer ilgili aktivitelerle temsil edilmiştir.

⁷² Eski Taş Devri'nin üçüncü ve son alt devridir. Çok geniş anlamda 50.000 ila 10.000 yıl öncesine kadar uzanmaktadır.

hâlâ üzerinde çalışılan Hohle Fels flütü ile ilgili çeşitli karbon tarama ve yıllandırma testleri sürmektedir.

Şekil 10: Hohle Fels Flütü Çizimi

Bir diğer örnek ise; flüt olma olasılığı ilgili çevrelerde ateşli tartışmalara yol açsa da; Slovenya'daki Divje Babe Paleolitik kazı alanında 1995'te bulunan genç bir mağara ayısının kalça kemiğidir (Turk ve diğ., 2018, 679). İki tam deliği olan bu flüt, yenileme teknikleriyle tamamladığında ön tarafında 3, arka tarafında 1 delik olduğu görülmüştür. Hohle Fels kemik flütü gibi Divje Babe Kemik flütü de aynı tarihlere ait olup benzer kültür çeşitlerini yansıtır.

Avrupa'daki 25 paleolitik kazı yerinde bulunan 54 kemik flüt kalıntısının (çoğunun bütünlüğü bozulmuştur) %37'si Fransa'daki Isturitz mağarasındandır (Benito, Pérez, Gracia, 2014, 2). Bu mağaranın buluntuları Orinyasinyen'den başlayıp Magdalenian⁷³ kültürüne kadar tarihlendirilir (bkz. Şekil 11).

⁷³ Bu kültür Avrupa'nın son üst Paleolitik evresidir. Günümüzden 17.000 ila 10.000 bin yıl öncesine tarihlendirilir.

Şekil 11: İsturitz Mağarasında Bulunan Kemik Flütlerden İki Örnek

<https://i.pinimg.com/originals/0d/e0/f4/0de0f44b19dd3448f0e1e61b4f666d0d.jpg>
Erişim: 03.01.2019

Avrupa'nın birçok yerinde sürmekte olan arkeolojik kazılarda paleolitik dönemden başlayıp M.Ö. 6000'lere kadar tarihlendirilebilen birçok kemik flüt buluntu örneği kayıtlara geçmiştir.

Ancak sadece Avrupa paleolitik kültürlerinde değil, dünyanın farklı yerlerinde de kemik flüt ve düdüklere rastlanmaktadır. Örneğin Çin'in bilinen en eski çalgısı da M.Ö. 6000 dolaylarına tarihlendirilen ve aynı kazıda bulunan kemik flütlerdir (bkz. Şekil 12).

Şekil 12: Çeşitli Boylarda Gudi⁷⁴, Çin’de Yapılan Arkeolojik Kazılarda Bulunmuş Yaklaşık M.Ö. 6000 Yıl Öncesine Ait Kemik Flütler

<https://www.ancient-origins.net/sites/default/files/field/image/ancient-china-flute.jpg> Erişim: 26.11.2018

Bir başka örnek ise bugüne kadar birçok materyalden üretilmiş, çift kamışlı aerofonlardan *aulos* isimli Eski Yunan çalgısıdır. Bugüne ulaşabilmiş en eski aulos örneği Teselya’da bulunmuş neolitik dönemden (yaklaşık M.Ö. 5000) kalma, düzensiz oyulmuş beş ses deliğine sahip, tekli, kemikten yapılmış ilk aulos örneklerindendir (Cartwright, 2012).

3.1.3. Deniz Kabukları

“Deniz kabuğu borazanı” ya da deniz kabuğu trompeti⁷⁵ olarak da bilinirler. Bilinen en eski doğal malzemeden aerofon olarak sayılmasının yanında deniz kabuğu trompeti (ayrıca bkz. Ek 1.12.) benzersiz şekli sayesinde diğer dairesel ya da silindirik aerofonlardan da ayrılmaktadır (Rath, Naik, 2019, 521). Deniz salyangozları familyasından oldukça geniş bir çeşitliliğe sahip deniz kabukları, titreştirilen dudakların sesini kolaylıkla amplifiye edebilen doğal formları ve çok az bir müdahale ile tetiklenen doğuşkanları sayesinde istendik sesler üretebilmeleriyle tarih öncesi

⁷⁴ Çince’de “kemik flüt” anlamına gelmektedir.

⁷⁵ İng. ‘conch trumpet’, ‘shell trumpet’, ‘seashell horn’.

çağlardan beri birçok kültürde yaygın olarak kullanılmıştır. Sadece müzikal anlamda değil başka birçok işlevsel ve sembolik pratikte kullanılmaları açısından günlük yaşamın önemli kültürel öğelerindendir.

Örneğin Papua Yeni Gine’de kabile bireylerinin, av ya da başka amaçlarla gizlenmiş biçimde mesajlaşırken deniz kabuğu trompeti kullandıkları bilinmektedir (Montagu, 2017, 4). Hindistan’ın Hindu tanrısı Vishnu ve onun dünyadaki avatarı Krishna’nın da sembollerinden biri deniz kabuğu trompetidir (Montagu, 2007:103).

Şekil 13: Deniz Kabuğu Trompeti Taşıyan Rahip, Meksika

(Fuente, 1996)

Deniz kabukları Meksikalı rahiplerin sosyal ve dini ritüellerde kullandıkları seremonik aksesuarlardan biridir (Novella, 1991, 42), hatta bu rahipler tarafından kullanılan ritüelistik aletler içinde tek üflemeli çalgı deniz kabuklarıdır (bkz. Şekil 13).

Şekil 14: Girit'ten Bir Mühür. Boynuzlu Sunağın Yanında Deniz Kabuğu Trompeti Üfleyen Rahibe, M.Ö. 1600-1400

(Younger, 1988)

Deniz kabuklarının günlük yaşamdaki önemini bir kanıtı da bazı kültürlerde, para, mühür, süs eşyası vb. öğeler üzerine resmedilmesi ve hatta ikonografiler⁷⁶ ve hiyerogliflerde⁷⁷ kullanılmasıdır (bkz. Şekil 14, bkz. Şekil 15).

⁷⁶ Dinî Simgebilim. Sanat tarihi biliminin bir dalıdır. Bilim adamlarınca "ikonografi" adıyla anılır. İkonografi dinî bir konunun sanata aktarılması sonucu ortaya çıkarılan sanat eserlerini inceleyen ve dinî simgebilimin tarihsel gelişimini gözlemleyen bilim dalıdır.

⁷⁷ Resimyazı. Antik döneme ait resimsel yazı türü.

Şekil 15: Bir Çeşit Boru Çalan Rahip ile Deniz Kabuğu Çalan Rahip. Prehistorik Mezar Buluntusu, Altın Süs Eşyası Birebir Çizimi, İca, Peru

(Mead, 1903, 24)

3.1.4. Boynuzlar

Çeşitli nedenlerle hayvansal ya da bitkisel malzemelerden yapılan ve bugün çalgı sınıflandırmalarında öznel yerlerini bulan aerofonlardan bir diğer grup da boynuzlardır. Birçok farklı bölgede ve kültürde paleolitik dönem boyunca ve sonrasında çeşitlenerek yayılan; ardından tarımın icadı ile daha ulaşılabilir olan; genellikle boynuzlugiller familyasının mensubu evcil ya da yaban hayvanlarının boynuzları işlenerek yapılmış olan bu enstrümanlara birçok farklı bölgede ve kültürde bugün dahi rastlanmaktadır (bkz. Şekil 16). Bugün “bakır” aerofonların bir sınıfı olan boru ya da borazan sınıfının ilk örnekleri de boynuzlardır. Savaş, ayin, cenaze, kutlama, eğlence vb. kültürel pratiklerde çokça kullanılmışlardır. 16. Yüzyılda ilk kez

Avrupa’da ortaya çıkan gemshorn, boynuzların sadece düdük ya da boru değil, bir oktav genişliğinde bir flüt olarak da kullanıldığı bir aerofon örneğidir. Bir diğer boynuz boru örneği ise Yahudilikte dinî ve askeri amaçlarla kullanılan “shofar” isimli boynuzdur. Özellikle Exodus’ta⁷⁸ bu boynuzun çok yüksek sesli olduğu anlatımları mevcuttur (Stuhlman, 2012, 111). İnek ve öküzün Yahudilikte önemli bir yere sahip olmasından dolayı, bu hayvanların boynuzları dışındaki uygun görülen diğer hayvanların boynuzları shofar yapımında kullanılır (ayrıca bkz. Ek 1.13.). İskandinav mitolojisinde de sinyal borusu olarak bahsedilmiş, savaşlarda belirli sinyaller için farklı ses ve boyutlarda boynuzlar kullanılmıştır.

Şekil 16: Üst Sıra: Farklı Kültürlerin Farklı Boynuz Trompetleri. Alt Sıra: Deniz Kabuğu Trompeti Örnekleri

(Montagu, 2007, 104)

Organik bir materyal olması dolayısıyla arkeolojik kazılarda çok örneğine rastlanamaması bir yana; kutsal kitaplardan ikonografilere kadar birçok örneği bilinen boynuzların bugüne ulaşmış en eski örneği sadece 1500 yıllıktır ve Visnum’daki (İsveç) bir bataklıktan gün yüzüne çıkarılmıştır (Broch, 2019).

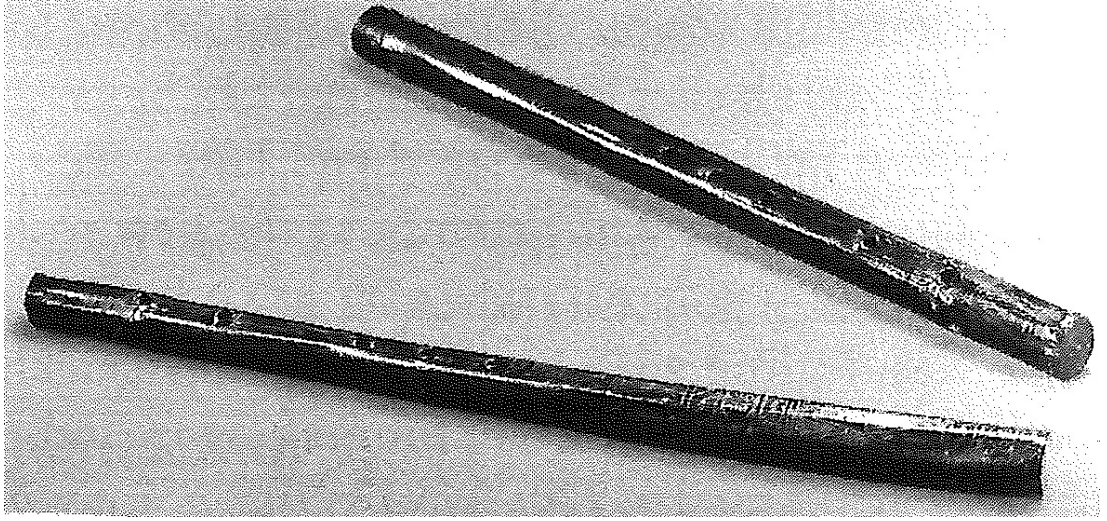
3.1.5. Bambu Aerofonlar

Bambu, yapısı gereği özellikle aerofon yapımına oldukça müsait doğal bir malzeme olarak birçok erken dönem kültürde kullanılmıştır. Biyolojik ve coğrafi olarak

⁷⁸ “Mısırdan Çıkış” olarak da adlandırılan, Tevrat’ın ve Hristiyan İncil’inin ikinci kitabı.

çoğunlukla tropikal ve astropikal⁷⁹ bölgelerde yetişen bambular (Akinlabi, Anane-Fenin, Akwada, 2017, 5), özellikle Çin, Hindistan, Japonya ve Endonezya gibi Asya'nın önemli bir bölümünde, Güney Amerika'da ve Afrika'da tarih boyunca ticarî ve kültürel bir öneme sahip olmuştur.

Sık bulunabilirliği, rahatça işlenebilmesi ve farklı boyutlarda yaklaşık 1200 çeşit türünün bulunması, bambunun, özellikle üst paleolitik dönem boyunca çokça kullanıldığı varsayımını desteklemektedir. Çin kültüründe bambunun yeri o kadar önemlidir ki; sadece sayısız müzikal çalgının değil günlük yaşamın neredeyse diğer bütün alanlarına hizmet eden kültürel öğelerin de ham maddesi olmuştur (Moore, Ewell, 2009, 59). Çin kültürünün sekizli çalgı sınıflandırma sistemi olan *Ba Yin*⁸⁰'de bambu adında bir sınıf olması da tarihsel ve kültürel açıdan önemini vurgulamaktadır (bkz. Şekil 17). Batılı (Avrupa menşeli) çalgı sınıflandırma sistemlerinin aksine Çin'in sekizli sınıflandırma sistemi çalgının hangi malzemeden yapıldığı ile alâkalıdır (Moore, Ewell, 2009, 53).

Şekil 17: İki Bambu Flüt. Üstteki 5 Delikli, 29,3 Cm Uzunluğunda; Alttaki 5 Delikli 30,2 Cm Uzunluğunda. M.Ö. 433, Çin

(Goodman, 2010, 227)

⁷⁹ Tropikal bölgelerin bittiği noktadan itibaren astropikal bölgeler başlar. Genellikle 20°- 36° kuzey ve 20 °- 36 ° güney enlemleri arası, Astropika kabul edilir. Ortalama sıcaklık 20° C derece ve üzerinde yağış ortalaması ise 1000'mm ile 1500'mm arasında değişir.

⁸⁰ Ba Yin sisteminde çalgılar materyallerine göre ayrıştırılır; metal, taş, bambu, ipek, deri, kil, su kabağı ve ağaç... Müzikal bir gösteride ya da kültürel bir ritüelde tüm 8 türe ait çalgı da kullanılır. Bunun nedeni dünya ve cennet arasındaki armoninin ancak böyle sağlanabileceği inanışıdır (Moore, Ewell, 2009).

3.2. Tasarım Refleksleriyle Yeni Birer Müzikal Nesne Olarak Üretilmiş Erken Dönem Aerofonlar

Paleolitik insanının en büyük özelliği kuşkusuz giderek geliştiği var sayılan zekâsı ve sosyal anlamdaki örgütlenme gelişiminin hızıdır. Tarihin farklı zamanlarında farklı kültürlerde birkaç kez bulunmuş olsa da; tarımın icadı her kültürde bir şekilde teknolojik ivmelenmeyi tetiklemiştir. Biyolojik evrimi devam eden Homo Sapiens'in aynı şekilde kültürel evrimi de hızını kesmemiştir. Avcı/toplayıcı kabilelerden tarım toplumlarına geçişi sırasında sürekli olarak doğayı gözlemleyen insan, doğanın nimetlerinden her daim etkin bir şekilde yararlanmıştır. Ancak kültürel ve teknolojik gelişim bir noktadan sonra yeni icatları zorunlu kılmaya başlamış; doğada hazır bulunan materyallerin daha gelişmiş türevlerine doğan ihtiyaçlar, günlük yaşamı kolaylaştıracak yeni öğelerin icat edilmesini tetiklemiştir. Böylelikle bitkisel ve hayvansal malzemeler, metal cevheri, taş, toprak vb. bütün materyaller çağlarca kullanılmış ve insanlık tarihinde kültürel birer obje olarak yerini almıştır. Tarım ve yerleşik hayatın sonucu olarak kentleşme ve kent kültürünün (bkz. Bölüm 2.1.2.) yarattığı birey, özellikle de artık farklı meslekî meziyetleri olan birey, bir şekilde yeni buluşlar yapabilen bir kültürel aktör konumuna gelmiştir.

Bu süreçte bugün mühendislik alanları olarak bilinen teknolojilerin temelleri atılırken günlük yaşamın durmadan gelişen ve değişen diğer öğeleri gibi çalgılar da çeşitlenmiş ve farklı malzemelerden yapılabilir hale gelmiştir.

Doğada bulunan malzemelerin değiştirilmesiyle ses üretebilen çalgılar üretmenin yanında; daha iyi çalışan, yeni teknikler kullanılarak teknolojik birer tasarım haline gelen müzikal enstrümanlar, aynı zamanda endüstriyel birer ürün olmaya başlamışlardır.

Tasarım reflekslerini tetikleyen süreçlerin her toplumda ve her toplumun kültürel katmanlarında farklı nedensellik ilişkilerinin olduğu söylenebilir. Bazen günlük yaşamın ihtiyaçlarından, bazen de dinî nedenlerle de olsa tasarım metalarının sürekli çeşitlenmesi olgusu devamlılığını korumuştur.

Önceki bölümlerde bahsi geçen malzemeler ve teknikler kullanılmaya devam ederken; toprağı şekillendirmeyi ve pişirmeyi keşfeden insan, seramik çalgılarında temelini

atmıştır (bkz. Şekil 18, Ek 1.14.). Aerofonlar dışında, kilden pişirilmiş çeşitli idiyo fonlara ve membrana fonlara da rastlamak mümkündür.

Şekil 18: Bir Çeşit Maya Flütü, Pişmiş Toprak, Klasik Dönem

(Healy, 1988, 30)

3.2.1. Çömlek/Seramik Aerofonlar

Sert ve pişmiş toprak kapların icadı ve kullanımı bir bakıma insanlık tarihinin teknolojik gelişiminin başlangıcını temsil eder. Tarih öncesi kökenleri son buzul çağının sonlarına denk gelen ilk seramik örnekleri; dönüştürme, karıştırma ve saklama gibi temel günlük ihtiyaçlar için vazgeçilmez hale gelmiş, dolayısıyla günden güne gelişen tekniklerle seramikçilik bugüne kadar süreklilik göstermiştir. Terminolojik olarak çömlek ve seramik arasında bazı temel farklılıklar olsa da; bugün toprağı pişirme yöntemiyle üretilen objelerin tamamına seramik denmektedir.⁸¹ Aynı tarımın

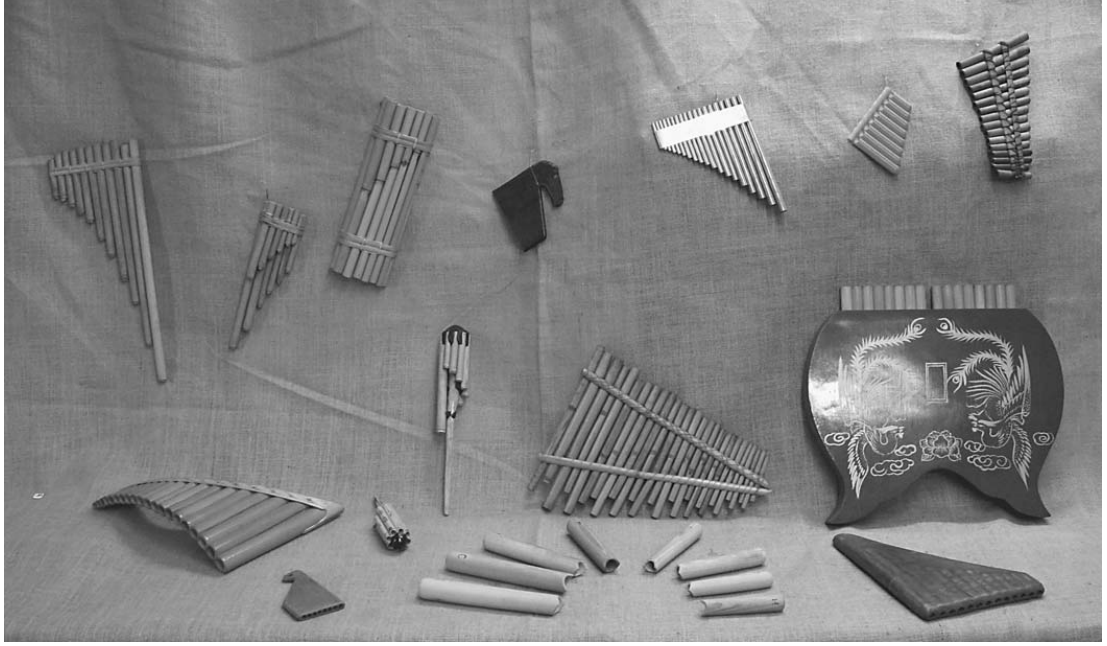
⁸¹ Çömlek ve seramik arasındaki temel fark kısaca seramiğin daha teknolojik bir işlem sırası ve çeşitliliğine sahip olmasıdır. Bu nedenle kil ya da başka malzemelerin (silisli toprak, zirkonyum vb.) pişirme işlemlerinden sonra inorganik bir yapıya dönüştürülmesiyle tarihte çok büyük öneme sahip olan ve bugünde birçok alanda kullanılan seramik malzemesi elde edilir. Dolayısıyla çömlek de bir çeşit seramiktir. Çömlek, M.Ö. 18000’li yıllara dayanan tarihiyle oldukça basit bir pişirme yöntemine sahiptir. Şekillendirme ve sirlama yöntemleri zaman içinde gelişse de, üretim işlemi bittiğinde hayli pürüzlü bir yüzeye sahip olma özelliği ile seramik işçiliğinden kolayca ayırt edilebilir. Buna karşın seramiğin ısı işlemleri, işlem sırası ve ham maddeye yapılabilen kimyasal müdahaleleri ile daha teknolojik versiyonlarını birçok alan için üretmek mümkündür. Seramiğin kil ya da çamur dışında başka malzemelerden de elde edilmesi dolayısıyla, erken dönem seramiklerden bahsedilirken “çömlek” ya da “pişmiş toprak” tabirlerinin kullanılması, objenin sadece kilden ya da çamurdan yapılmış olduğuna atıfta bulunulması amacıyla kullanılmaktadır.

icadı gibi farklı zamanlarda ve coğrafyalarda birden fazla kez bulunmuş olması ve bu denli çok yaygın kullanılmış olması ise bugün hâlâ merak uyandırmaktadır. Seramik kaplar ilk olarak geç Pleistosen⁸² boyunca Doğu Asya'nın avcı-toplayıcı kültürlerinde varlık göstermiş, Güney Çin, Japonya ve Rusya'nın en doğusunda M.Ö. 18000 ile 16000'li yıllar arasına tarihlendirilmiştir (Veltcheva ve diğ., 2018, 7931). Seramik öğelerin yaygın kullanımı sosyal, ekonomik ve kültürel kodlarla ilgili olarak farklı veriler sunmaktadır. Örneğin Eski Mısır'da kullanılmış olan seramik bira kavanozları ve ekmek kalıpları, devletin ekonomik durumu ile ilgili bilgi verirken, bu eşyaların toplumun sadece üst kademelerinde değil de, en alta kadar bütün kademelerinde kullanılmış olması, sosyal yapının bir resminin çizilmesine katkıda bulunabilmektedir (Warden, 2014, 61).

Günlük yaşamın bütün alanlarında kullanılan pişmiş toprak, erken dönemlerden beri çalgı ve oyuncak yapımında da kullanılan ana malzemelerden biri olmuştur. Yapısı ve yapım tekniği gereği, herhangi bir tasarım fikrinin vücut bulmasını oldukça kolay kılan çamur ve sonrasında pişirilerek elde edilen seramik malzemelerin sayısı bütün dünyada muazzam bir çeşitlilik göstermektedir. Özellikle arkeolojik buluntular göstermektedir ki; her kültürün kendilerine has kap, bardak vb. eşyalarının olması, o kültürün ayırt edici özellikleri olarak ön plana çıkmaktadır. Örneğin Anadolu'da Neolitik Dönemden Demir Devrine kadar pişmiş topraktan yapılmış, farklı şekillerde ve boylarda oyuncak çingirak örneklerine rastlamak mümkündür (Ekmen, 2016, 153). Bu çingiraklar o kültürün sosyal yapısı içinde çocuklara/bebeklere verdiği önemin bir göstergesi, aynı zamanda çeşitliliği ile de Anadolu kültürlerinin teknolojik olarak ne safhada olduğu hakkında da fikir vermektedir.

Müzikal aletlerde de aynı sonuç kaçınılmazdır. Birçok kültürde pişmiş topraktan düdükler, flütler vb. aerofonlar, çingiraklar ve çeşitli vürmalı çalgılar gibi çok farklı ve çeşitli çalgılara rastlanabilmektedir (bkz. Şekil 19).

⁸² Pleistosen Çağ, genellikle 2.6 milyon yıl önce başlayan ve günümüzden yaklaşık 11.700 yıl öncesine kadar süren, bu zaman periyodundaki dönemdir. Son buzul dönemi olarak da bilinen bu dönemde, gezegenimizin büyük bir bölümü buzullar ile örtülüydü. İnsanoğlunun yaşadığı ilk ve tek buzul dönemi olarak insanlığın erken tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Şekil 19: Çeşitli Erken Dönem Aerofonlar. Alt Sıra, En Sağ: Çömlekten/Kilden Yapılmış Bir Panflüt Örneği; “Antara”. Kolomb Öncesi Peru

(Montagu, 2007, 46)

3.2.2. Teknolojik Birer Tasarım Olarak Dairesel/Küre Flütler

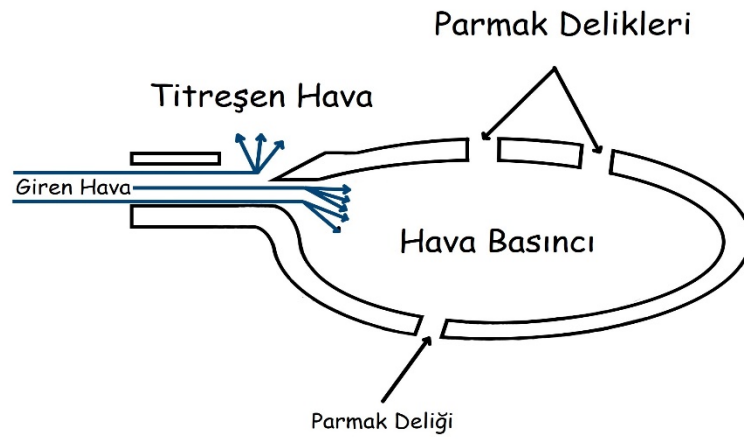
Dairesel ya da küre flütler⁸³ boru şeklinde ya da silindirik şekilde olmayan, daha çok dairesel forma sahip flütlerdir. Çoğunlukla Afrika ve Kolomb Öncesi Güney Amerika ile özleştirilirler (Randel, 1999, 261). Genel olarak bu sınıfa “okarinalar” da denmektedir (Montagu, 2007, 50). Ancak kültürel adlandırmalarda her dairesel flüte okarina denmediğini de belirtmek gerekir. Bunun birçok kültürel ve toplumsal nedeni olabileceği gibi muazzam bir çeşitlilik söz konusu olduğu için bu durum gayet normal karşılanabilmektedir. Bugün dünyanın birçok bölgesinde farklı kültürel özelliklere ve göstergelere—belirli kültürel anlamlar yüklenmiş—sahip dairesel flütlere rastlanmaktadır.

Diğer flütlere nazaran dairesel flütler hemen hemen aynı özelliklere sahiptirler: Dairesel flütlerde bir hava girişi deliği ve 1 den fazla olmak üzere de çeşitli frekanslarda sesleri oluşturmaya yarayan parmak delikleri bulunur. Hava girişi sonrası akustik alan Helmholtz⁸⁴ rezonatörü görevi görür. Başka bir deyişle, içeriye üflen

⁸³ İng. “globular flutes” ya da “vessel flutes”

⁸⁴ Helmholtz rezonansı ya da rezonatörü; havanın uygun bir alanda titreşerek o alan ile rezonansa girmesidir. Bu sayede ortaya çıkan frekanslar ve müzikal ses alanları ölçülebilmektedir. İlk kez

havanın ie ve dışa doğru yaptığı hareket ile rezonansa giren akustik gövde azalanoğalan bir basınç alanına maruz kalır. Bu sırada oluşan rezonansın ses delikleri ile manipüle edilmesiyle, başka bir deyişle i basıncın düşürülmesi ya da yksetilmesiyle çalgıya has ses dalga olarak dışarıya yayılır/duyulur. Diğer aerofonların çalışma prensipleri de aynı olmasına karşın, dairesel flütler teknolojik olarak başlangıç seviyede olduklarından dolayı, sadece temel hava rezonansının oluşmasıyla ses üretirler (bkz. şekil 20).

şekil 20: Okarinaların Temel Hava Rezonansı İle alışma Mekanığı

Sinan Uçar Tarafından izilmiştir.

Dünyada oldukça yaygın olması nedeniyle dairesel flütler birçok malzemeden yapılmış ve de farklı boylarda ve şekillerde tasarlanmış kültürel ögelerdir (bkz. şekil 21). Ses frekansları ses deliklerinin büyüklüğü ile ayarlanabilen bu flüt sınıfının çeşitliliğinin başka bir nedeni ise yapım teknolojisinin kolay, yapım sresinin de kısa oluşudur.

Hermann von Helmholtz bu amaçla oluşturduğu deneyini 1850 yılında gerçekleştirmiş ve 1862 yılında da *On the Sensations of Tone* adlı kitabında mucidi olduğu bir ‘‘Helmholtz rezonatörü’’ n anlatmıştır. Bu aletin; karmaşık seslerden belirli frekansları ayırt etmek için kullanılabileceğini kanıtlamıştır (Heller, 2013, 255).

Şekil 21: Çeşitli Kültürlere Ve Coğrafyalara Ait Dairesel Flüt/Okarina Örnekleri

(Montagu, 2007, 51)

4. OKARİNALAR

Okarina; aerofonlar sınıfından dairesel tipte çok eski bir üflemeli çalgı olup Hornbostel-Sachs Çalgı Sınıflandırma Sistematığındeki yeri şu şekildedir:

4. Aerofonlar

42. Serbest olmayan aerofonlar

421. Uçtan üflemeli aerofonlar ya da flütler

421.22. İç kanallı flütler

421.22.4 İç kanallı dairesel flütler

421.221.42 Parmak delikli dairesel flütler: Okarinalar

Kil, seramik ya da ahşaptan yapılan okarinaları bütün kadim kültürlerde görmek mümkündür (bkz. Şekil 21). Okarınanın tarihinin bütün dünyada toprak pişirme ile aynı zamanlarda başladığı kabul edilmektedir. Çünkü alet yapma yeteneğini geliştirirken insanoğlu günlük yaşamda farklı işlevleri olan öğeler de üretmeye başlamış; ana malzemesi pişmiş toprak olan birçok malzeme tasarlayıp üretirken, yine aynı malzeme ve teknikle çeşitli çingiraklar, hayvan şekilli oyuncaklar vb. çeşitli çocuk oyuncaklarının yanında, okarina gibi müzikal, ritüelistik ve haberleşme amacı taşıyabilen çalgılarda üretmiştir. Farklı kültürlerde ki tarihi 12000 yıl öncesine dayanan okarinaların (Blenkinsop ve diğ., 2013, 23) konser akortlu versiyonları ilk kez 1853 yılında İtalyan girişimci ve çalgı yapımcı Guiseppe Donati tarafından imal edilmiştir (Gale, 2016, 2). Bazı örneklerine flüt, düdük vb. isimler takılırken ilk kez İtalyanca “küçük ördek” anlamına gelen *ocarina* kelimesi kullanılmaya başlanmış, bu kelime dairesel flütlerin de diğer adı gibi işlev görmeye başlamıştır (Hobbs, 2018).

4.1. Tipoloji

Okarınalar muazzam bir çeşitliliğe sahip olsa da; bugün hala farklı versiyonları üretilmeye devam ettiği için tipolojik olarak sınıflandırılmaları şart olmuştur. Tarihinin çok eskiye dayanması ve birçok kültürde görünmesi dolayısıyla hem şekil olarak hem de müzikal olarak sınıflandırılmaya başlanmıştır. Antropomorfik⁸⁵ ve zoomorfik⁸⁶ şekilli örneklerinin yanında yumurta şekilli, yüzeyine kültürel işlemler yapılmış örnekleri de mevcuttur. Hatta tüm bu sınıfların dışında kalan farklı şekilli okarınalar da bazı kültürlerde üretilmiştir. Erken okul eğitiminde kullanılması ve oyuncak/çalgi işlevi görebilmesi sayesinde farklı birçok renk ve malzemeden—ağaç, kemik, meyve kabuğu, gibi doğal malzemeler ve plastik, cam, metal gibi teknolojik malzemeler—yapılmış fabrikasyon okarinaya bugün birçok ülkede farklı markalar altında ulaşmak mümkünken, kendine has resimsel nota gösterimi ile okarina ile çalınabilecek müziklere farklı mecralarda ulaşmak mümkündür (Hobbs, 2018). İlerleyen bölümlerde de öncelikle okarınaların güncel tipolojilerinden bahsederken; daha sonra dünyada bilinen bazı tarihi okarınalar, üretildikleri toplumların içerisindeki kültürel rolleriyle ele alınacaktır.

Endüstriyel bir üretim objesi olması dolayısıyla okarınalar bugün şu şekilde sınıflandırılmaya başlamıştır:

4.1.1. Transverse⁸⁷ Okarınalar

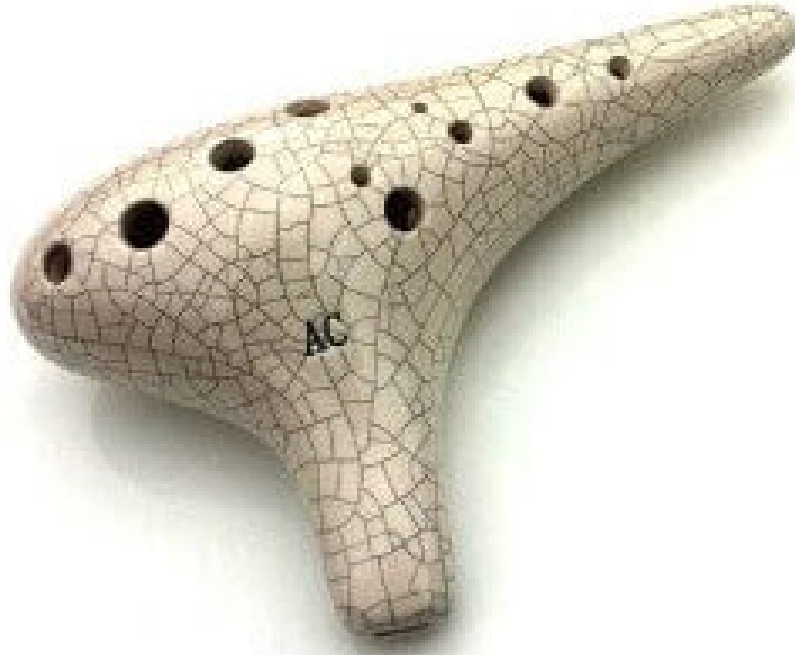
Geniş bir aerofon sınıfının da özelliği olan transvers özellikli okarınalar bazı arketip okarınalar ve “tatlı/sevimli patates”⁸⁸ okarınalar olarak örneklendirilebilir (bkz. Şekil 22, bkz. Ek 3). En çok kullanılanları 10-12 delikli olan bu okarınalar bugün birçok malzemeden üretilmektedir (bkz. Ek 4).

⁸⁵ İnsan biçimli. İnsanın fiziki özelliklerinin dini ve gündelik objelerde resmedilmesidir. Homeros ve Hesiodos’un tanrıları anlatırken insani özelliklerle anlaması ile ortaya çıkmış antropomorfizmin somut örneklerine verilen ad.

⁸⁶ Zoomorfik, kısaca hayvan şekilli objelere denir.

⁸⁷ Transverse flüte ya da yan flüt olarak bilinir. Yan tutularak çalınan tüm aerofonlar bu sınıfın içine girer.

⁸⁸ Guiseppe Donati tarafından üretilen transverse okarinalara aynı zamanda “sweet potato” ismi de verilmiştir.

Şekil 22: 12 Delikli Alto C Transverse Okarina

<https://ledgernote.com/columns/woodwinds-reeds/the-ocarina-almanac/>
Erişim:04.04.2019

4.1.2. Askılı/Kolye Okarınalar

Askılı ya da kolye⁸⁹ okarınalar tatlı patates biçimli olanların yanında yassı ve daha küçük olanları da vardır. Boyutları ve askısı sayesinde taşınabilirliği ile ön plana çıkar (bkz. Şekil 23). Genellikle 4-6 delikli versiyonlara sahip olan bu okarınalar bugün “İngiliz Pendant” okarina olarak bilinse de; “Peru Pendantı” da İnca rahiplerinin boyunlarında taşıdığı küçük bir okarina olarak bu sınıfa dâhil edilmektedir (Hobbs, 2018).

⁸⁹ İng. “Pendant” okarınalar.

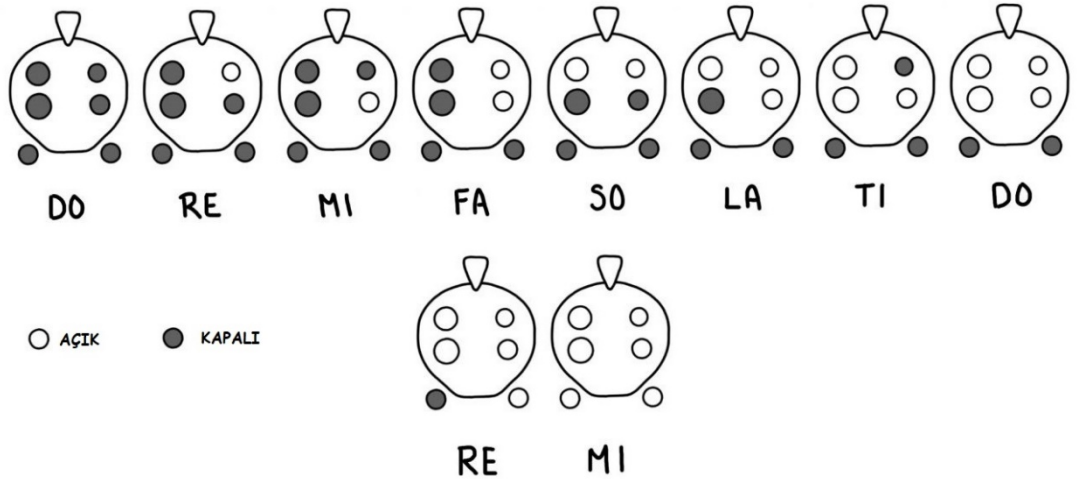
Şekil 23: Peru Pendant Okarinası

Fotoğraf: Sinan Uçar

4.1.3. Yassı Okarinalar

Yassı⁹⁰ okarinalar yapısal gereklilik olarak ağızlığı ile içeride hareket eden havanın aynı hizada olduğu okarinalara verilen isimdir. Genellikle ahşap örnekleri daha fazladır. Parmak numaraları ses deliklerinin kombinasyonu yerine doğrusal bir sıralama ile oturtulmuştur (bkz. Şekil 24). Bu özellikleriyle diğer okarinalardan ayrılırlar (bkz. Şekil 25).

⁹⁰ İng. Bkz. “inline ocarina”.

Şekil 24: İngiliz Askılı Okarina Nota Sistemi

<https://www.answerplane.com/how-to-make-a-4-hole-pendant-ocarina/> Erişim: 08.04.2019

Şekil 25: Yassı (Inline) Okarina Örneği, Ahşap, C6

Üretim ve Fotoğraf: Sinan UÇAR

4.1.4. Çok Odalı Okarinalar

Daha karmaşık yapılarıyla ve müzikal yeterlilikleriyle çok odalı okarinalar⁹¹, geleneksel tek odalı okarinalardan hem ses genliği, hem çalış stili, hem de farklı şekilleriyle ilk bakışta ayrıştırılabilirler. Odacık sayısı kadar kanal sayısı olması nedeniyle her bir kanal/odacık farklı akortlanabilmektedir. Bu sayede iki sesli akorlar ve melodilerin seslendirilmesine izin verirler.

⁹¹ İng. Bkz: “multi chambered ocarinas”.

4.2. Mezo-American Okarinalar

Clovis Kültürü'nden başlayarak Amerika Kıtası'nın ilk insan yerleşimlerinin günümüzden 18000 ila 10000 yıl öncesine dayandığı önceki bölümlerde belirtilmiştir (bkz. Bölüm 2.1.2). Buzul çağı sonrası Eski Dünya ile bağları kopan Amerika Kıtası yerlilerinin kültürel evrimini, Avrupa merkezli tarih ve kültürel pratiklerinden daha farklı, kendi içerisinde bir inceleme/araştırma pratiği ile ele alma zorunluluğu oluşmuştur. Bunun farklı sosyal, kültürel ve coğrafi nedenleri olabileceği gibi belki de en büyük nedeni tarımın icadının Amerika Kıtasında daha geç bir zaman dilimine denk gelmesi olabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla kent kültürünün oluşması, avcı-toplayıcı toplum düzeninden yerleşik hayata geçilmesi gibi temel kültürel dizgeler de Amerika yerlileri için daha geç safhalarda gerçekleşmiş, belirli süreçlerin arasındaki zaman ve mekân ilişkileri de kendine has bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

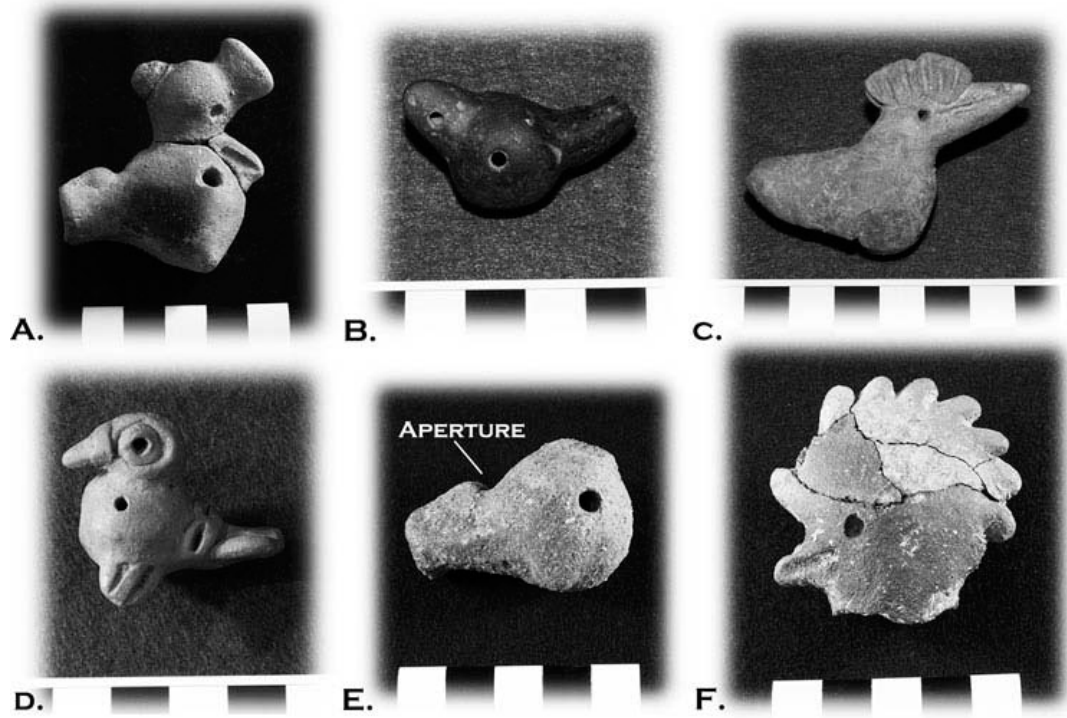
Bugün Amerika Kıtası'nın ilk yerleşimcilerinin bölgesel olarak yerleştiği ve toplumlaştığı bölgeye Mezo-Amerika denmektedir. Kuzey Amerika'da tarihi bir bölge ve kültür alanı olarak Mezo-Amerika: Belize, Guatemala, El Salvador, Honduras, Nikaragua ve kuzey Kosta Rika'dan Meksika'ya kadar uzanan bir bölge olarak, Kolomb öncesi Amerika'nın (İspanyol sömürgeciliğinden önce) gelişmiş topluluklarının ana vatanıdır.

Avrupa merkezli tarihi dönemler ve bunları belirleyen bazı önemli tarihler, 15. Yüzyılın sonlarında keşfedilmesine kadar izole olan Amerika Kıtası kültürleri için geçerli olmadığından dolayı; Mezo-Amerikan tarihi dönemleri kendi içerisinde ayrılmıştır. Mezo-Amerikan Kronolojisi aşağıdaki gibi sıralanır;

- Paleo-İndian Dönemi: İlk insan yerleşimleri, M.Ö. 10000-3500 arası
- Arkaik Dönem: İlk tarım yerleşimcileri, M.Ö. 3500-2000 arası
- Klasik Öncesi Dönem: Olmek Kültürü, M.Ö. 2000-M.S. 250 arası
- Klasik Dönem: Maya Kültürü, M.S. 250-900 arası
- Klasik Sonrası Dönem: Aztek Kültürü, M.S. 900-1521
- Kolonyal Dönem: M.S. 1521-1821
- Kolonyal Sonrası Dönem: M.S. 1821-Günümüz

Mezo-Amerika kültürleri gibi Güney Amerika Kültürleri de tarihi açıdan önemli bir yere sahiptir. Burada var olmuş kültürlerin de kültürel evrimleri Mezo-Amerika kültürleriyle benzerlik gösterse de, Güney Amerika kendine has zengin uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır.

Birçok kültür ve her birinin kültürel zenginlikleri dolayısıyla Amerika Kıtası'nın kadim kültürlerinde onlarca çeşit okarina örneği görmek mümkündür. En göze çarpan okarınalar ise hayvan şekilli okarinalardır. Özellikle taşıdığı kültürel anlamlar ve işlevleri dolayısıyla kuş figürlü okarınalar her kazı alanında bolca bulunan arkeolojik objelerdendir (bkz. Şekil 26).

Şekil 26: Klasik Öncesi Kuş Şekilli Okarınalar

(Hepp, Barber ve Joyce, 2014, 385)

Tipolojik olarak tek delikli, hayvan ve insan figürlü pişmiş toprak düdüklerden, 2, 3, 4 ve daha fazla delikli versiyonlarına kadar birçok örneği bulunan Mezo-Amerika okarınalarının (Montagu, 2007:52) özellikle insan figürlü olanlarında tanrı betimlemeleri göze çarpar (bkz. Şekil 27).

Şekil 27: Klasik Dönem Maya Okarinası

(Blenkinsop ve diğ., 2013, 22)

4.3. Afrika Okarinaları

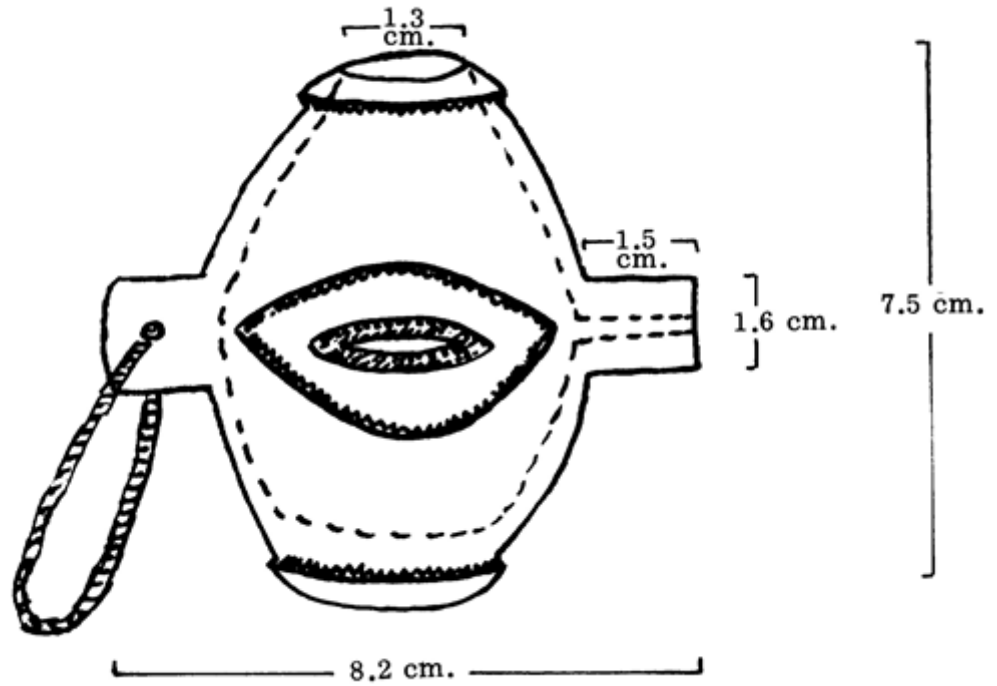
Afrika kıtasındaki muazzam kültürel çeşitlilik dolayısıyla birçok müzik pratiğinin yanında sayısız çalgının da kültürel evrime hizmet ettiği bilinmektedir. Teknolojik gelişim evrelerinde pişmiş toprağın Afrika’da M.Ö. 6000 yıllarında keşfedildiği düşünülürken; Sudan, Etiyopya ve Mısır pişmiş toprak ürünlerinin birbirine çok benzediği gözlemlenmiştir (Carr, 2017). Pişmiş topraktan birçok çalgı üretilen Afrika’da örneğin *udu*⁹² en bilinen seramik çalgılardan biridir. Ağaç işçiliğininse daha da eskilere dayandığını söylemek mümkündür.

⁹² Bir tür patlamalı aerofon ve aynı zamanda ritmik kapasitesiyle idiyofon olarak kabul edilen geleneksel Afrika çalgısı.

4.3.1. Basogne Okarinası: Epidu

Kongo Cumhuriyeti'nin Kasai Bölgesi'ne bağlı Basogne yerleşkesine has bir çalgı olan *epudi* okarinası, özellikle avlanmada kullanılan düdükler, köpek çanları, üflelemeli antilop boynuzları ve hatta insan eli gibi ses aletlerinden biri olarak Basogne kültürünün önemli bir parçasıdır (Merriam, 2017, 176).

Epidu ağaçtan oyulmuş, tek odalı bir okarina olarak bir hava girişi deliğine, bir de parmak ya da avuç içiyle kapatılan ses deliğine sahiptir (bkz. Şekil 28). Bu özellikleriyle iki farklı nota çıkarabilen epidu avlanma sırasındaki haberleşme için kullanılmıştır. Avuç içine oturtularak iki ton sesin farklı ses şiddetlerinde manipüle edilmesiyle kendine has bir tını karakteristiği oluşan bu okarina gibi Afrika'da ağaçtan ya da pişmiş topraktan, aynı kültürel kodlarla kullanılan okarina örnekleri mevcuttur.

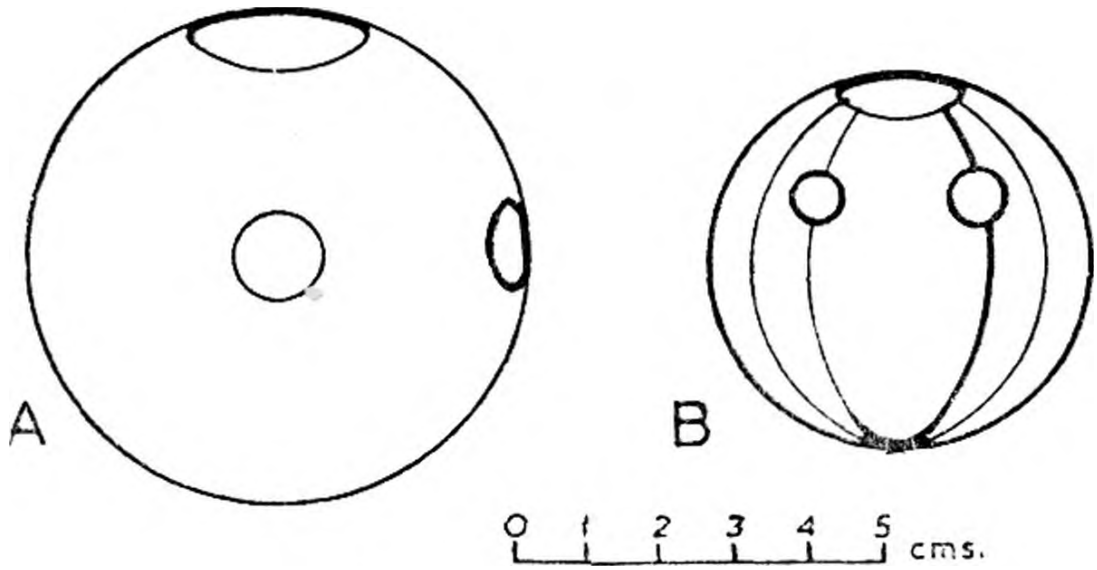

Şekil 28: Afrika Okarina Örneği: Epudi

(Merriam, 2017, 179)

4.3.2. Venda Okarinası

Venda kültürü/insanları Güney Afrika Cumhuriyeti sınırlarında yaşayan kadim bir kültürdür. “tshipotoliyo⁹³” ismini verdikleri okarinalar genellikle kurutulmuş meyve kabuklarından yapılan (bkz. Şekil 29), çocukların oyun amacıyla da kullandığı, ancak genel olarak müzik amacıyla üretilen okarinalardır. Yapıldığı malzemenin organik bileşenleri dolayısıyla arkeolojik buluntu özelliği taşıyamaması, çalgının erken dönem örneklerinin ne kadar eskiye dayandığı hakkında soru işaretleri yaratsa da; Venda toplumunun geleneklerinde hala yer bulması açısından önemli bir kültürel öğedir.

Şekil 29: 3 Delikli Venda Okarinaları; Solda (A) Kurutulmuş Kaffir Portakalı Kabuğundan Okarina, Sağda (B) Yabani Krema Elmasından Okarina Çizimleri

(Blacking, 2016, 16)

4.4. Avrupa Okarinaları

Amerika’nın keşfinden sonra özellikle muazzam çeşitliliğe sahip Mezo-Amerikan okarinalarının Avrupa’da ilk görüldüğü tarih 1527’dir. Hernán Cortés tarafından İmparator 5. Charles’e gönderilen Aztek dansçıların yanlarındaki çalgılarla—ki bu çalgılar okarinalar ve çeşitli vurmali çalgılardır—Avrupa’da çeşitli gösteriler ve turneler yapmasıyla okarina Eski Dünya için görünür hale gelmiştir (Heller, 2013:257). Ancak sosyal, ekonomik ve özellikle dinler tarihi açısından oldukça

⁹³ Kelime, N.J. Van Warmelo’nun *Venda Dictionary*’de (1937) aktardığı üzere; Venda dillerinde “topluluk çocuklarının flütü” anlamına gelmektedir.

karmaşık yapısıyla Avrupa kıtası paleolitik dönemden itibaren sayısız kültüre ev sahipliği yapmıştır. Bu özelliği ile kültürel öğelerin çeşitliliği, kültürel çeşitlikle paralellikler göstermektedir. Arkeolojik kazılar, Aztek okarinasının 1527’de Avrupa’da görünmesinden önceye ait okarina buluntularını gün yüzüne çıkarmıştır. Ayrıca Ortaçağ da kullanılan *gemshorn*⁹⁴, *pifana*⁹⁵ gibi bazı aerofonların da bugün dairesel flütler adı altında okarina olarak anıldığı görülmektedir.

4.4.1. Runik Okarinası

Avrupa kıtasının en önemli Neolitik (M.Ö. 6500-3500) kazı alanlarından biri olan Kosova’nın Runik bölgesindeki Runik Neolitik Alanı’nda 1966 yılında itibaren yapılan kazılarda bulunan okarina, Avrupa’da bulunan en eski pişmiş toprak çalgılardan olup, hatta en eski okarinadır (bkz. Şekil 30). Kosova tarihinde kayda geçmiş en eski çalgıda Runik okarinasıdır (Archaeological Institute of Kosovo, 2012, 18).

⁹⁴ Gemshorn, 15. Yüzyıldan itibaren, özellikle küçükbaş çiftlik hayvanlarının boynuzlarından yapılan, iç kanallı bir tür okarinadır.

⁹⁵ Pifana, aynı gemshorn özelliklerine sahip olup Korsika’nın yerel kültürel çalgısıdır.

Şekil 30: Runik Okarinası, Runik, Kosova, Neolitik Dönem

(Archaeological Institute of Kosovo, 2012)

4.5. Asya Okarinaları

Asya kültürleri Asya'nın geniş coğrafyası dolayısıyla oldukça çeşitlilik gösterse de; paleolitik ve neolitik tarihleri açısından ilk etapta Çin ve Hindistan'ın daha ön planda incelendiği kültürel bir bölgedir. Tarımın icadından başlayarak, kültürel evrimin bütün safhalarında batıdaki örneklerden daha farklı zaman dizgelerine sahip olan Çin coğrafyası ve İndus vadisinde Hindistan dolayları, kendi kültürel, ekonomik ve teknolojik tarihlerine sahiptirler. Tüm bu açılardan iki kültüründe oldukça kendine has müzikal ve kültürel gelenekleri vardır.

Çin kültürünün kentleşme ve medeniyetleşme süreçlerinde en önemli safha olan, hanedanlıklar tarihinin başından itibaren oldukça zengin ve süreçleri çok hızlı

ilerleyen bir kültürel evrim gözlemlenmektedir. Bunun belki de en büyük nedeni tarihi öneme sahip İpek ve Baharat yollarının doğuda dayandığı son durak olarak ekonomik ve stratejik anlamdaki avantajıdır. Ancak öncesinde de bu coğrafya aynı zamanda zengin bir paleolitik alanı arkeologların önüne sunmaktadır.

Günlük yaşamın sosyal ve kültürel öğelerini çoğunlukla pişmiş topraktan üreten paleolitik ve neolitik Çin kültürleri, bazı çalgıları da bu malzemelerden üretmişlerdir. Çin'in müzikal pratiklerinde önemli bir yere sahip olan aerofonlarında önemli bir ölçüde pişmiş topraktan yapıldığı gözlemlenmektedir.

Pişmiş toprağın kullanımının bu kadar eskiye dayandığı bir diğer coğrafya olan İndus Vadisi'nde de benzer kültürel örüntüler ve devinim söz konusudur.

4.5.1. Xun

Çin okarinası olarak bilinen *xun*⁹⁶ Mandarince de ılık rüzgâr anlamına gelmektedir. Pişmiş topraktan üretilen bu çalgı Çin toplumunun günlük yaşamında ve kültürel ilerleyişinde çok önemli bir yere sahiptir. Arkeolojik kazılarla ortaya çıkan en eski xun Çin'in Zhejiang bölgesinde bulunan Hemudu Kültürü'ne ait 7000 yaşındaki xundur. Xia⁹⁷ (bkz. Şekil 31) ve Shang⁹⁸ hanedanlarının kazılarında da bolca xun bulunmuştur. Xia kazılarında bulunan xun hakkında Kin-Woon Tong şöyle bahseder:

“Bildiğim kadarıyla Xia Kazılarında sadece birkaç korunmuş çalgı bulunabilmiştir, bunlar; iki tane ses taşı, biri topraktan diğeri bronzdan iki tane zil ve bir tane de okarinadır.” (Tong, 1983, 23).

Burada bahsi geçen okarina elbette genel bir isim olarak kullanılmış ve Çin okarinası xun'dan bahsedilmektedir. Çin'in ilk okarina örnekleri yumurta şekilli olsa da (bkz. Şekil 32); daha sonra özellikle balık şekilli olmak üzere farklı şekillerde xunlar da üretilmiştir.

Yumurta şekilli xunların ilk örnekleri 3 delikli iken Shang hanedanlığında 5 delikli örnekleri ve daha sonraki hanedanlıklarda 6 delikli örnekleri mevcuttur. 4 delikli örneklerin balık şekilli olanları da kazılarda oldukça karşılaşılan buluntulardandır

⁹⁶ “xun” çalgısının Türkçe okunuşu, Mandarince'nin telaffuz farklılıkları dolayısıyla “hun” ya da “şuun” olarak okunabilir.

⁹⁷ Xia Hanedanı, Çin tarih kayıtlarına göre neolitik dönem sonrası Çin'in ilk hanedanlığıdır; MÖ 2070 – 1600 tarihleri arasında hüküm sürmüştür.

⁹⁸ Shang Hanedanı ya da Yin Hanedanı MÖ 1600 - MÖ 1027 yılları arasında Çin'de Sarı Nehir deltasında hüküm sürmüş hanedanlıktır.

(bkz. Şekil 31). Günümüzde 9 delikli ve 2 oktav ses genliğine sahip örnekleri vardır. Tıpkı okarina gibi üzerindeki deliklerin ikili, üçlü ve ya daha fazla kombinasyonu kapatılarak ya da açılarak ses üretilir.

Şekil 31: Balık Şekilli Xun, Pişmiş Toprak, Gansu, M.Ö. 2000

<https://collectionapi.metmuseum.org/api/collection/v1/iiif/503905/1024669/main-image> Erişim: [26.11.2018]

Geleneksel okarinalardan farkı ise, havanın titreşmesini sağlayan kesme kanalı ile hava girişi kanalı aynıdır. Ancak havayı kesme/titreştirme görevini hava giriş kanalının keskinleştirilen ön tarafı yerine getirir.

Bugün kültürel ve tarihi bir anlamı olan bu çalgının farklı malzemelerden yapılmış çeşitli versiyonlarına ulaşmak oldukça kolaydır.

Şekil 32: Dört Delikli Çömlek Xun, M.Ö. 206- M.S. 220 Dolayları, Çin

(Grinnell, 1993:46)

Doğu Asya okarina örneklerinden bir diğeri ise Japon Okarinası *tsuchibue*'dir. Çin okarinası xun ile aynı özellikleri göstermesi dolayısıyla, isimlendirilmesi tamamen Japon dili ve kültürel kodlarıyla ilişkiliyken; kültürel anlamları da hemen hemen aynıdır (bkz. Şekil 33). Ayrıca bir diğ xun benzeri çalgı da Kore kültürüne özgü bir okarina olan *hun*⁹⁹'dur (bkz. Ek 2.1.).

⁹⁹ Kore dilinde Çin okarinasının ismi.

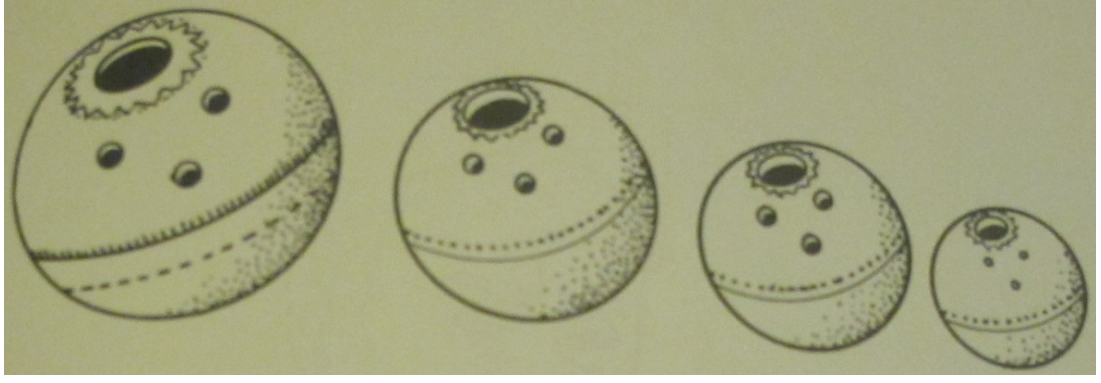
Şekil 33: Japon Okarinası ya da Japon Xun’u Olarak Bilinen “tsuchibue” Yayoi Dönemi, Japonya

<https://heritageofjapan.files.wordpress.com/2009/06/3jomon-clay-egg-whistle.jpg>
Erişim: [26.11.2018]

4.5.2. Borrindo

Hindistana ve Pakistan Sindh’lerine¹⁰⁰ özgü bir okarina olarak “bhorindo” ya da “borendo” olarak da bilinir. Diğer Asya okarinaları gibi dairesel şekilde olmasının yanında yumurta yerine direk küre biçiminde olmasıyla ayrılır. Ayrıca bir hava girişi deliği ve 3 ses deliğinde oluşan borindoların küre çapı büyüdükçe ses değişmektedir (bkz. Şekil 34). Pişmiş topraktan yapılan bu okarinalar çocuklar için üretilse de müzikal açıdan da önemli bir Hint çalgısı olarak kabul edilmektedir (Balocu, 2012).

¹⁰⁰ Sindh’ler Sindhi dilini konuşan, Pakistan’ın Sindh eyaletinde yaşayan topluluktur.

Şekil 34: Farklı Boyutlarda Borrindolar, Hindistan

<https://www.wikidata.org/wiki/Q2911343> Erişim: [09.04.2019]

5. BULGULAR

Araştırmanın sonucunda okarınların poligenetik çalgılar olduğu önermesini sorgulamak ve desteklemek adına yapılan antropolojik, sosyolojik ve tarihsel okumalar ışığında; tüm çalgılar gibi bu öznel çalgı grubunun da insanın kültürel hayatında kapladığı dinî, toplumsal ve tarihî yerler hakkında bazı bulgular öne çıkmıştır. Organoloji alanında yapılan bir araştırmada içine düşülebilecek olası hatalardan biri, belki de en önemlisi, irdelenen tezi diğer alanlardan beslemek adına yapılan yanlış ya da eksik okumalardır. Bu hassasiyetle, çalışmanın 2. ve 3. Bölümlerinden çıkan tespitleri tekrardan vurgulamak yerinde olacaktır. Kaldı ki, organolojik bir çalışma olması hedeflenen bu tezde belirli bir çalgı çalışıldığı için; aynı arkeoloji biliminde olduğu gibi tipolojik bir okuma yapılması da zorunluluk olarak görülmüş ve dolayısıyla tipolojik bulgulara—poligenetik bulguların da destekleyicileri olarak—yer verilmiştir.

Giriş bölümünden itibaren bilim felsefesi ve metodolojisi açısından eleştirel bir yaklaşımla ele alınan Avrupa merkezli—ve kolonyal konvansiyonlardan pek sıyrılamayan—bilim üretme pratiklerinin, her ne kadar yavaş yavaş terk edilmeye yüz tutmaktalarsa da hâlâ muteber olduğu bir alan olarak organolojide tekrar tekrar irdelenmeyi hak ettikleri düşünülmüştür. Okarina çalgısı üzerinden yapılan bu organolojik—ve dolayısıyla müzikolojik—çalışmada anılan türde yaklaşımların ne denli engeller çıkarabildiğini ve daha sonraki benzer çalışmalarda da çıkarabileceklerini tespit etmenin, varılacak sonuçları ne denli etkileyeceğini savunmak, yanlış olmayacaktır. Aşağıdaki kesitte, bu bulgular kategoriler hâlinde maddelenmiş, daha önceki bölümlerde metnin içinde detaylandırıldıkları için gerekçelerini tekrarlamaktansa şematik bir biçimde sunulmaları amaçlanmıştır.

5.1. Kültürel Bulgular

Erken dönem aerofonların kökeni poligenetik yaklaşımla araştırılmadan önce, insanın kültürel evriminin konunun bağlamında irdelenmesi sonucu şu bulgular elde edilmiştir:

- Tarih öncesi çağlardan beri, biyolojik evrimini büyük ölçüde bitirmiş olan insanın; paleolitik dönemden itibaren kültürel evriminin de coğrafya ve zaman gözetmeksizin belli safhalarda aynı seyrettiğini söylemek mümkündür.
- Kültürel evrimin belirli örüntülerinin istisnalar ve özel/izole durumlar dışında aynı ilerleyiş kodlarına sahip olduğu görülmüştür.
- Kùltürler belirli safhalarda, tarımı ve kentleşmeyi keşfedip, belirli medeniyetleşme süreçlerini yaşamışlardır.
- Medeniyetleşme süreçlerinde algısı, çevresi ve doğa için devamlı açık olan insan, ihtiyaçları doğrultusunda akıl ve fizik özelliklerini teknoloji geliştirmek için kullanmıştır.
- Temel ihtiyaçlara aynı basit çözümleri bularak, zaman ve mekân gözetmeksizin belirli kültürel öğeleri üretmiş ve geliştirmişlerdir.
- Dini, ritüelistik ve sanatsal yaşam pratiklerine hizmet eden objeler üretmişlerdir.
- Her kültür belli safhalarda doğadan yararlanmışsa da; gelişimin devinimi içerisinde ihtiyaca göre tasarım objeleri de icat etmişlerdir.

5.2. Tipolojik ve Poligenetik Bulgular

Kùltürlerin günlük, dini ve ritüelistik ihtiyaçlara buldukları çözümler bağlamında ürettikleri öğeler, en az kendi eşsiz kültürel özellikleri kadar çeşitlilik göstermektedir. Bu bağlamda:

- Ürettikleri objelerin kendi kültürel yaşanmışlıklarıyla bire bir alakası olduğu saptanmıştır.
- Kùltürler, benzer objeleri kendi dilleri ile isimlendirmiş, böylece çeşitliliğin devamlılığı dolaylı yoldan olsa da sağlanabilmiştir.
- İnsanın bütünsel mantığı doğrultusunda belirli ihtiyaçlar için buldukları çözümlerde de aynı mantık çerçevesi gözlemlenebilirken, basit alet ve öğelerin her kültürde birbirine benzemesi kültürel evrimin bir parçası olarak kabul edilebilir.
- Okarınalar özelinde; dairesel tipte ve farklı malzemelerden de olsa çoğunlukla pişmiş topraktan üretilen birçok okarina örneği, kendi içinde

tipolojik olarak kültürel kodlar içerse de; kullanım amaçlarının benzeşmesi ve taşıdıkları kültürel anlamların ortak olması bağlamında aynı taksonomik mantıkla sınıflandırılması kabul edilebilirdir.

- Kùltürlerin—bilhassa bireyler bazında—tabiat ve içindeki canlılarla olan ilişkisi, üretilen objelerin şekillerinin başlıca belirleyicileri oldukları söylenebilir.
- Bu nedenlerle özellikle okarina çalgısı, antropomorfik, zoomorfik ve hayal gücüyle paralel birçok şekilde üretilmiştir.
- Genellikle bir giriş/hava deliğinin, birden fazla olarak da parmak/ses deliklerinin okarinaların ortak özellikleri olduğu gör÷lmüştür.
- Tarih boyunca ve hatta günümüzde dâhil bu çalgılar hemen hemen aynı mantık çerçevesinde üretilmeye devam etmektedir.

5.3. Metodolojik Bulgular

Araştırma sırasında müzikoloji ve organoloji dallarında belirli refleksler ve alışılmış pratiklerle bilim üretilmeye çalışıldığı gözlemlenmiştir. 20. Yüzyıla gelindiğinde bilim felsefesinin en çok sorguladığı “yanlı” bilim üretme alışkanlıklarının da etik sorgulaması yapılmaya başlanmıştır. Bunun en önemli nedeninin Avrupa Merkezli bilim üretme pratiklerinden kaynaklandığına şu alt başlıklarla kanaat getirilmiştir:

- Aydınlanmacı Devrin bilim üretme pratiklerinin dini, ekonomik, sosyal ve jeopolitik reflekslerle şekillendiğı gör÷lmüştür.
- Eski Dünya’nın emperyal güçlerinin bilimi şekillendirirken, bunu aynı zamanda ellerinde bir koz ya da yer yer bir silah olarak gördüğünü ve kullandığını söylemek mümkündür.
- Dinî reflekslerden azade şekillenmesi pek de mümkün olamamış gör÷nen antropoloji ve arkeoloji bilimlerinin “yanlı bilim” olarak tabir edilmeleri dolayısıyla, kendi alanlarında, kendi bilim çevrelerince eleştirildikleri de bir gerçektir.
- Kültürel evrim ile bazı kùltürlere adeta kuş bakışı bakarak daha alt seviyeden “ilkel” tabir edilen bir sınıflamayla yaklaşılmaması bilim tarihinin eleştirilmesi gereken bir noktadır.

- Bu yanlı bilim üretme pratiklerinin terk edilmesi ihtiyacı çoğunlukla daha fazla görünür olan kültürel çeşitlilik sayesinde mümkün olabilecektir.

6. SONUÇ

İnsan ve kültür söz konusu olduğunda, çalgıların hem maddesel varlıklarının, hem de toplumsal işlevlerinin ne kadar önemli ve benzersiz olduğu, kolayca gözlemlenebilmektedir. Eğer insanın hominid atalarının en başından bu yana geliştirdiği kültürel pratiklerinin en önemli öğeleri/ürünleri arasında çalgılar da anılacak olursa; sadece gündelik yaşamda tuttıkları yerleriyle değil, aynı zamanda insanın sanatsal dürtü ve melekelerini de dinamik bir şekilde geliştirmeleri yönüyle de diğer kültürel öğelerden ayrılmakta oldukları savunulabilir.

Bugün antropolojinin ve etnolojinin çokça tartışılır alanlarından biri olan kültürel evrimin başat göstergelerinden olan müzikal pratikler, insanın kültürel evrimiyle paralel gelişmiş ve değişmiş, dolayısıyla çalgılar da bu değişim ve çeşitlenmeden nasibini almıştır. İnsan malzemesi birey olarak ne kadar benzersizse; bireylerin oluşturduğu toplumlar, toplumların kültürleri, kültürel evrimlerinin safhaları da bir o kadar benzersizdir. Bunun bir sonucu olarak kültürel öğelerde bu eşsiz özelliklerden payını alırken; ancak insan ortak paydası kadar da birbirine benzeşmektedir.

Zaman ve mekân gözetmeksizin, canlıların bir türü olması hasebiyle insan nasıl temel sorunlarına ve ihtiyaçlarına basit, hızlı ve temelde benzer çözümler bulmuşsa; aynı yollarla benzer kültürel öğeleri de tasarlamış ve üretmiştir. Bu öğeler bazen o kültürün kendine has tasarımları olsa da; birçok kez diğer kültürlerde de görünürlüğü olan öğelerdir. Dolayısıyla birbirine benzeyen araç gereçler gibi çalgıların da üretilmiş olması muhtemeldir—kaldı ki bunlar örnekleriyle de saptanabilmektedirler. O zaman organolojik çalışmalarda da etnolojide olduğu gibi, her bir kültürün kendine has olduğu ön kabulüyle kökenci ve yayılmacı bakış açısından ziyade, her bir çalışma alanını kendi içerisinde, kendi kültürel koşullarıyla tartan bir metodoloji kabul edilmeli, en azından yeni bir bakış açısına şans verilmelidir.

21. yüzyılın bilimsel pratiklerinde olduğu gibi bilim felsefesi ön planda tutularak, bilimsel metodolojiden de uzaklaşmadan yapılan çalışmaların tarafsızlığını oldukça yüksek oranda koruyabildiği kabul edilirse, yaklaşık yüz yıl öncesinin sorunlu, kolonyal bilim üretme pratiklerinden kurtulmak işten bile değildir.

Tüm bu saptamalar ışığında çalgıların en azından erken dönem örneklerinin poligenetik olduğu savunulabilir ve bu savı destekleyecek örnekler kolayca çoğaltılabilir. İlk başlarda haberleşme, iletişim, avlanma ve dini ritüeller için üretilen çalgılar, bu işlevleriyle benzer şekillerde tasarlanmışlardır. Örneğin bullroarerların 5 kıtada da farklı zamanlarda görünmesi; kemik flütlerin neredeyse 40000 yıl öncesinden beridir özellikle Avrupa ve Doğu Asya’da üretiliyor olması; deniz kabuğu trompetlerinin geniş bir zaman aralığında birçok kültürde saptanabilmesi ve okarınaların çok geniş bir çeşitlilikle, hemen hemen dünyanın bütün kültürlerinde görünmesi, çalgıların poligenetik kökenlerine dair kanıt niteliğinde örneklerdir. Her ne kadar aerofonlar üzerinden yapılan bu çalışmada okarina çalgısı irdelenmişse de, diğer telli ve vurmali çalgıların da köklerine dair poligenetik okuma yapmak mümkündür.

Erken dönem aerofonlar özelinde, okarina örneğiyle yapılan bu araştırma özellikle şu sonucu ortaya çıkarmıştır: Okarina ve benzeri çalgılar dünyanın birçok yerinde ve aynı ya da farklı zamanlarda, farklı ya da benzer tipolojilerle, benzer kültürel anlamlar ve kodlarla görünmüş, çoklu kökeni olan bir çalgı olarak irdelenmelidir. Özellikle bilimsel metodolojiden uzaklaşmadan, bilimin bugün dahi adeta sırtında bir yük olan “ırksallaştırma ve kimliklendirme” reflekslerinden/çabalarından uzak yapılacak bir organolojik okumada, poligenetik özellikleriyle bu çalgı, insanın kültürel gelişiminin ve merak uyandıran medeniyetleşme süreçlerinin araştırılmasında yol haritası sunabilecek bir tarihsel geçmişe sahiptir.

KAYNAKÇA

- Akinlabi, E. T., Kwame Anane-Fenin, Damenortey Richard Akwada. 2017. **Bamboo: The Multipurpose Plant**. Springer International Publishing.
- Archaeological Institute of Kosovo. (2012). **Archaeological Guide of Kosovo**. Ministry of Culture Youth and Sport, 109.
- Balocu, N. B. K. 2012. **Musical Instruments of the Lower Indus Valley of Sindh**. Culture Department, Government of Sindh.
- Barentine, J. C. 2015. **The Lost Constellations**. Springer International Publishing
- Bates, G. D. 2009. **21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji İnsanın Doğadaki Yeri**. çev. Suavi Aydın. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları
- Benito, C. G., Carlos Mazo Pérez, Marta Alcolea Gracia. 2014. Flute Of Isturitz ? Experimental Reproduction And Archaeomusicological Analysis. **XVII International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences. 2014**. İspanya: Burgos: 2-3.
- Blacking, J. 2016. Problems Of Pitch, Pattern And Harmony In The Ocarina Music Of The Venda. **African Music**. c. 2 s. 2: 15-23
- Blenkinsop, I., Kiku Day, Reg Grant, Malcolm Hayes, Keith Howard, Chris Ingham, Nick Kimberley, Tess Knighton, Jenny McCallum, Matt Milton, Chris Moss, Joe Staines, Susan Sturrock, Oliver Tims, Greg Ward, Ed Wilson. 2013. **Music The Definitive Visual History**. Londra: Dorling Kindersley.
- Braudel, Fernand. 2017. **Uygırlıkların Grameri**. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. 5. bs. Ankara: İmge Kitabevi.
- Broch, C. [07.04.2019]. Ancient Instrument. http://www.ancientmusic.co.uk/wind.html#simple_horns.
- Cartwright, M. [23.03.2019]. Aulos. <https://www.ancient.eu/Aulos/>.
- Cevizci, A. 2012. **Felsefe Tarihi**. Bursa: Say Yayınları
- Childe, V. G. 2001. **Kendini Yaratan İnsan**. çev. Filiz Ofıluoğlu. 6. bs. İstanbul: Varlık Yayınları
- Conard, N. J., Maria Malina, Susan C. Münzel. 2009. New flutes document the earliest musical tradition in southwestern Germany. **Nature**. c. 460. s. 7256: 737-740.
- Condorcet, M. DE. 1795. Outlines of an historical view of the progress of the human

mind. New York: The Online Library of Liberty
<https://oll.libertyfund.org/titles/condorcet-outlines-of-an-historical-view-of-the-progress-of-the-human-mind> [09.04.2019].

De Benoist, A. 2008. A brief history of the idea of progress. **The Occidental Quarterly**. c. 8. s. 1:7–16.

Dundes, A. 1976. A Psychoanalytic Study of the Bullroarer. İngiltere: **Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland**, c. 11. s. 2: 220–238.

Emiroğlu, K., Suavi Aydın. 2009. **Antropoloji Sözlüğü**. İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınevi

Fletcher, N. H. 2007. Australian Aboriginal Musical Instruments: The Didjeridu, The Bullroarer And The Gumleaf. **Acoustics Australia**. c. 31. s. 2: 51–54.

Fletcher, N. H., A. Z. Tarnopolsky, J. C. S. Lai. 2002. Rotational Aerophones. **The Journal of the Acoustical Society of America**. c. 111. s. 3: 1189–1196.

Fuente, B. de la. 1996. **La Pintura Mural Prehispanica en Mexico: Teotihuacan**. Universidad Nacional Autonoma de Mexico

Gale, C. 2016. **Hal Leonard Ocarina Method**. Hal Leonard Corporation.

Goodman, H. L. 2010. **Xun Xu and the Politics of Precision in Third-Century AD China**. BRILL.

Grinnell, H. D. (1993). “Yayue” Depicted on Ancient Chinese Bronzes. **Research Center for Music Iconography**. c. 18. s.2: 39–48.

Güvenç, B. 1970. **Kültür Kuramında Bütüncülük Sorunu Üzerine Bir deneme**. Hacettepe Basımevi.

_____. 1979. **İnsan ve Kültür**. Remzi Kitabevi.

Haviland, W. A., Herald E. L. Prins, Dana Walrath, Bunny McBride. 2008. **Kültürel Antropoloji**. çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Healy, P. F. 1988. Music of the Maya. **Archaeological Institute of America**. c. 41. s. 1: 24–31.

Heller, E. J. 2013. **Why You Hear What You Hear**. Princeton University Press.

Hepp, G. D., Sarah B. Barber, A. A. Joyce. 2014. Communing With Nature, The Ancestors And The Neighbors: Ancient Ceramic Musical Instruments From Coastal Oaxaca, Mexico. **World Archaeology**. c. 46. s. 3: 380–399.

Hobbs, J. 2018. The Ocarina Almanac. <https://ledgernote.com/columns/woodwinds-reeds/the-ocarina-almanac/> [07.04.2019].

Ingold, T. 1994. **Companion Encyclopedia of Anthropology**. Taylor & Francis.

Irving, D. R. M. 2009. Comparative Organography in Early Modern Empires. **Music**

- and Letters.** c. 90. s. 3: 372–398.
- Job, S. 2015. Humankind , Psychic Unity of. **Encyclopedia of Anthropology.** ed. H. James Birx. Thousand Oaks: Sage Publications: 1253–1256.
- Kerimov, R. 2014. Çalgılarda Sistemleştirme Yöntemleri Ve Önemli Taksonomi Kriterleri. **Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi.** s. 3:16–25.
- Kottak, C. P. 2015. **Cultural Anthropology: Appreciating Cultural Diversity.** 16. bs. McGraw-Hill Education.
- _____. 2011. **Anthropology Appreciating Human Diversity.** 15. bs. McGraw-Hill Education.
- Kreinath, J. 2013. Bastian, Adolf. **Theory in Social and Cultural Anthropology.** ed. R. Jon McGee, Richard L. Warms. Londra: Sage Publications: 52–55.
- Kurtuluş, B. 2005. Amerika Kıtası'nın Keşfi: Kuzey Amerika-Asya Bağlantısı. **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi.** c. 0. s. 49: 873–886.
- Malinowski, B. 1944. **A Scientific Theory of Culture.** London: Oxford University Press.
- Marks, J. 2012. The Origins of Anthropological Genetics. **Current Anthropology.** c. 53. s. 5:161–172.
- Mathew, R. H. 1898. Bullroarers Used by the Australian Aborigines. **The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland.** s.27: 52–60.
- McFarlane, A., Robinson, D. 1990. **Migration in Colonial Spanish America.** Cambridge University Press.
- Mead, C. W. 1903. The Musical Instruments of the Incas. **The American Museum Journal.** c. 3. s.4: 32.
- Merriam, A. P. 2017. The Epudi: A Basongye Ocarina. **University of Illinois Press.** c. 6. s. 3: 175–180.
- Mesoudi, A., Andrew Whiten, Kevin N. Laland. 2016. Perspective : Is Human Cultural Evolution Darwinian ? Evidence Reviewed from the Perspective of " The Origin of Species ". **Society for the Study of Evolution.** c. 58. s. 1: 1–11.
- Meydan Yıldız, S. G. 2018. The Effect of Cultural Structure on Spatial Changes. **Gazi Journal of Economics and Business.** c. 4. s. 3: 173–184.
- Montagu, J. 2007. **Origins and Development of Musical Instruments.** The Scarecrow Press.
- _____. 2017. How Music and Instruments Began: A Brief Overview of the Origin and Entire Development of Music, from Its Earliest Stages. **Frontiers in Sociology.** c. 2. s. 8: 1–12.

- Moore, M. C., Ewell, P. 2009. **Kaleidoscope of Cultures: A Celebration of Multicultural Research and Practice**. R&L Education.
- Moritz, J. M. 2015. Darwin's Sacred Cause - The Unity of Humanity. **Theology and Science**. c. 13. s. 1: 1-3.
- Novella, R. 1991. Shell Trumpets from Western Mexico. **Institute of Archaeology**. s. 2: 42-51.
- Öğüt, U. 2014. Çağdaş Performatif Sanatlarda Şamanizm Referansları. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özbek, M. 2007. **Dünden Bugüne İnsan**. 3. bs. İstanbul: İmge Kitabevi
- Radcliffe-Brown, A. R. 1952. **Structure and Function in Primitive Society/ Essays and Addresses**. Glencoe: The Free Press.
- Randel, D. M. 1999. **The Harvard Concise Dictionary of Music and Musicians**. Belknap Press.
- Rath, S. K., Naik, P. C. 2019. A Study on Acoustics of Conch Shell. **Current Science**. c. 97. s. 4: 521-528.
- Richerson, P. J., Boyd, R. 2005. **Not by Genes Alone-How Culture Transformed Human Evolution**. The University of Chicago Press.
- Sencer, M. 1987. Toplumların Evrimi. **Amme İdaresi Dergisi**. s. 1: 33-58.
- Şimşek, F. 2017. Paleolitik Dönemde İnsan Türleri. **Uluslararası Amisos Dergisi**. c. 2. s. 3: 66-85.
- Skybreak, A. 2009. **Evrin Bilimi ve Yaratılış Hikayesi**. çev. Betül Çelik. İstanbul: Yordam Kitap.
- Standage, T. 2009. **An Edible History of Humanity**. New York: Bloomsbury USA.
- Stevenson, P. A. 2018. "Of One Blood", Of One Race: Pauline E . Hopkins' Engagement Of Racialized Science. **CLA Journal**. c. 45. s. 4: 422-443.
- Stuhlman, D. D. 2012. The Translation of the Biblical Word Shofar. **Jewish Bible Quarterly**. c. 40. s. 2: 111-115.
- Tong, K.-W. 1983. Shang Musical Instruments : Part One. **Asian Music**. c. 14. s. 2: 17-182.
- Tuğ, Orçun. 2005. Seramik Malzemenin Müzik Enstrümanlarında Kullanımı. Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü. İzmir.
- Turk, M., Ivan Turk, Ljuben Dimkaroski, Marcel Otte, Giuliano Bastiani, Lidija Korat. 2018. The Mousterian Musical Instrument from the Divje babe I cave (Slovenia): Arguments on the Material Evidence for Neanderthal Musical Behaviour. **L'anthropologie**. s. 122: 679-706.

- Tylor, E. B. 1871. **Primitive Culture**. London: John Murray.
- Veltcheva, D., Shota Nakajima, Yvette Eley, Simon Kaner, Kenichi Kobayashi, Shinya Shoda, Carl P. Heron. 2018. The Impact of Environmental Change on The Use of Early Pottery by East Asian Hunter-Gatherers. **Proceedings of the National Academy of Sciences**. c. 115. s. 31: 7931–7936.
- Wallin, N. L., Björn Merker, Steven Brown. 2001. **The Origin of Music**. MIT Press.
- Warden, L. A. 2014. **Pottery and Economy in Old Kingdom Egypt**. Boston: Brill Press.
- Wells, C. 1972. **Sosyal Antropoloji Açısından İnsan ve Dünyası**. çev. Erzen Onur. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- White, L. 1976. **The Concept of Cultural Systems_ A Key to Understanding Tribes and Nations**. Columbia University Press.
- Younger, J. G. 1988. **The Iconography of Late Minoan and Mycenaean Sealstones and Finger Rings**. Bristol Classical Press.
- Yüksel, H. 2014. Emek Kavramının Ortaya Çıkışında Rol Oynayan Tarihi Dönüm Noktalarının Süreç Merkezli Değerlendirilmesi. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. c. 19: 257–273.
- Zvorikine, A. A. 1967. Some Problems of the Theory of Culture. **Journal of World History**. c. 2: 346–392.

EKLER

Ek 1: 3. Bölümde İsmi Geçen Bazı Çalgılar

1.1. Serpent

Kaynak: National Music Museum, <http://nmmusd.org/> [10.04.2019]

- Obje numarası: 01363
- Yapım Yeri: İngiltere
- Yapım Yılı: 1810

1.2. Livika

Kaynak: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/313665> [10.04.2019]

- Obje numarası: 1979.206.1477
- Yapım Yeri: Papua yeni Gine
- Yapım Yılı: 19. Yüzyıl

1.3. Glockenspiel/Glass Garmonica

Kaynak: National Music Museum, <http://nmmusd.org/> [10.04.2019]

- Obje numarası: 06208
- Yapım Yeri: Fransa
- Yapım Yılı: 1785

1.4. Gong

Kaynak: National Music Museum, <http://nmmusd.org/> [10.04.2019]

- Obje numarası: 02434
- Yapım Yeri: Tayland
- Yapım Yılı: 1900-1925

1.5. Ağız Arpı

Kaynak: National Music Museum, <http://nmmusd.org/> [10.04.2019]

- Obje numarası: 00015
- Yapım Yeri: İngiltere
- Yapım Yılı: 1930-1935

1.6. Müzikal Testere

Kaynak: National Music Museum, <http://nmmusd.org/> [10.04.2019]

- Obje numarası: 04985
- Yapım Yeri: Amerika Birleşik Devletleri
- Yapım Yılı: 1920-1940

1.7. Kettledrum

Kaynak: National Music Museum, <http://nmmusd.org/> [10.04.2019]

- Obje numarası: 05608
- Yapım Yeri: Asya
- Yapım Yılı: 1930-1940

A photograph showing three kettledrums (sagars) mounted on a dark wooden frame, viewed from a different angle. The drums have a reddish-brown body with gold-colored metal lacing and a light-colored drumhead. They are arranged in a triangular pattern, with one drum in the foreground and two behind it.

1.8. Valiha/Boru Zither

Kaynak: National Music Museum, <http://nmmusd.org/> [10.04.2019]

- Obje numarası: 04055
- Yapım Yeri: Madagaskar
- Yapım Yılı: 1900-1915

1.9. Psaltery

Kaynak: National Music Museum, <http://nmmusd.org/> [10.04.2019]

- Obje numarası: 04230
- Yapım Yeri: ABD
- Yapım Yılı: 1969

1.10. Afrika Liri/Tambura

Kaynak: National Music Museum, <http://nmmusd.org/> [10.04.2019]

- Obje numarası: 00287
- Yapım Yeri: Sudan
- Yapım Yılı: 1950-1965

1.11. Sheng/Ağız Orgu

Kaynak: National Music Museum, <http://nmmusd.org/> [10.04.2019]

- Obje numarası: 02566
- Yapım Yeri: Çin
- Yapım Yılı: 1885-1899

1.12. Deniz Kabuğu Trompeti

Kaynak: National Music Museum, <http://nmmusd.org/> [10.04.2019]

- Obje numarası: 04193
- Yapım Yeri: Madagaskar
- Yapım Yılı: 1920-1940

1.13. Shofar

Kaynak: National Music Museum, <http://nmmusd.org/> [10.04.2019]

- Obje numarası: 02369
- Yapım Yeri: Polonya
- Yapım Yılı: 1700

1.14. Seramik Flüt Örneği

Kaynak: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/503210> [10.04.2019]

- Obje numarası: 89.4.2061
- Yapım Yeri: Meksika
- Yapım Yılı: M.S. 900-1521

Ek 2: 4. Bölümde İsmi Geçen Bazı Çalgılar

2.1. Hun

Kaynak: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/503210> [10.04.2019]

- Obje numarası: 1982.171.5
- Yapım Yeri: Kore
- Yapım Yılı: 1980

Ek 3: Fotoğrafları Kullanılan Tarihi Çalgıların Telif İzinleri

Bu çalışmada kullanılan bazı çalgıların fotoğrafları internet siteleri bulunan ve çevrimiçi müzecilik hizmeti veren bazı müzelerden alıntılanmıştır. Telif hakkı hassasiyetleri doğrultusunda mail yoluyla izinler istenmiş ve aşağıda paylaşılmıştır.

3.1. National Music Museum

Güney Dakota Üniversitesi Ulusal Müzesi küratörü ile yapılan yazışma ve olumlanan izin süreci aşağıdaki gibidir:

Image using permission..

Gelen Kutusu

Sinan uçar <sinanucar84@gmail.com>

7 Nisan Paz 13:42 (1 gün önce)

Alıcı: nmm

Hello;

I'm an academician and Violin maker in Turkey/Zonguldak Bülent Ecevit University.

I want to use the photos on your museum's website like ocarina, globular flute, etc. in my thesis titled "Polygenesis References in Early Period Aerophones, Multiple Origin Analysis in Instruments Made from Clay Like Ocarina".

Print Run: Only 5 copies for Universities Library.

Accession Number:

1. NMM 5283

I'd appreciate it if you'd let me do that.

Best Regards..

Sheets, Arian M <Arian.Sheets@usd.edu>

18:09 (5 saat önce)

Alıcı: ben

Hello,

Thank you for your inquiry regarding the use of photos. We will be happy to help you and there is no charge for this academic use. Please fill out the attached form and we will get you the images and a contract for their use.

Best, Arian

ARIAN SHEETS

Curator of Stringed Instruments

National Music Museum

University of South Dakota

414 E. Clark St., Vermillion SD 57069

(605) 677-5306

asheets@usd.edu

From: National Music Museum <nmm@usd.edu>

Sent: Monday, April 8, 2019 9:16 AM

To: Banks, Margaret <Margaret.Banks@usd.edu>

Cc: Sheets, Arian M <Arian.Sheets@usd.edu>

Subject: Fw: Image using permission..

3.2 Peabody Museum

Harvard Üniversitesi Arkeoloji ve Etnoloji Müzesi olan Peabody Museum'un hukuki telif süreçleri kendi internet sitesinde açıklanmıştır. Herhangi bir şekilde ticari amaç gütmeyen kullanımlarda ve eğitim amaçlı kullanımlarda izin verilebileceği aşağıda paylaşılan orijinal metinde yazmaktadır:

“Copyright and Other Protection. The Site and much of the text, images, graphics, audio and video clips, information and other content of the Site (collectively, the "Content") are protected by copyright, trademark and other laws. We and applicable third parties own the copyright and other rights in the Site and the Content. You may use the Site and the Content only in the manner and for the purposes specified in these Terms of Use.”

Kaynak: <https://www.peabody.harvard.edu/node/778> [10.04.2019]

3.3. The Met Museum/ The Metropolitan Museum of Art

Metropolitan Sanat Müzesi teliften haklarıyla ilgili hukuki süreçleri internet sitesinde duyurmuştur. Herhangi bir şekilde ticari amaç gütmeyen kullanımlarda ve eğitim amaçlı kullanımlarda izin verilebileceği aşağıda paylaşılan orijinal metinde yazmaktadır:

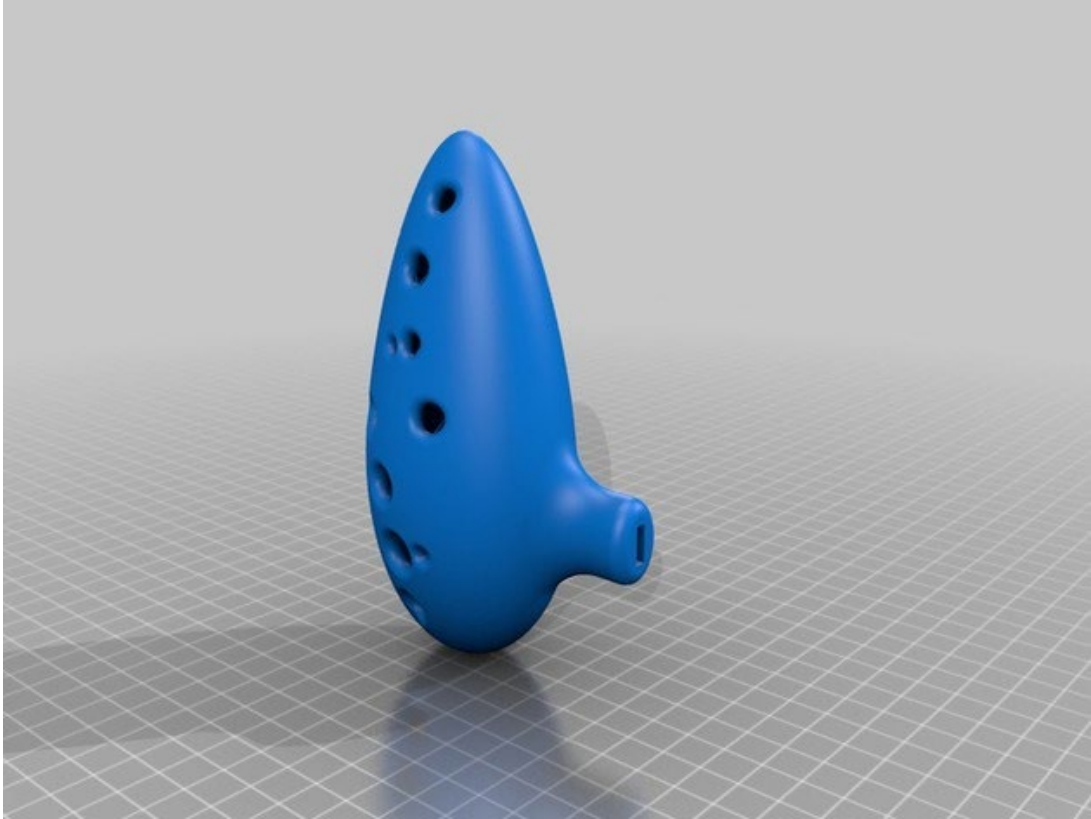
“Copyright and Proprietary Rights. The text, images, trademarks, data, audio files, video files and clips, software, documentation or other information contained in these files, and other content on the Websites (collectively, the "Materials") are proprietary to the Museum or its licensors unless identified by an Open Access (OA) icon, Open Access icon . Materials identified as OA are either those that the Museum believes to be in the public domain, or those to which the Museum waives any copyright it might have. Copyright and other proprietary rights may be held by individuals or entities other than, or in addition to, the Museum.”

Kaynak: <https://www.metmuseum.org/information/terms-and-conditions>
[10.04.2019]

Ek 4: 3D Teknolojisi ile Okarina ve Xun Yapımı

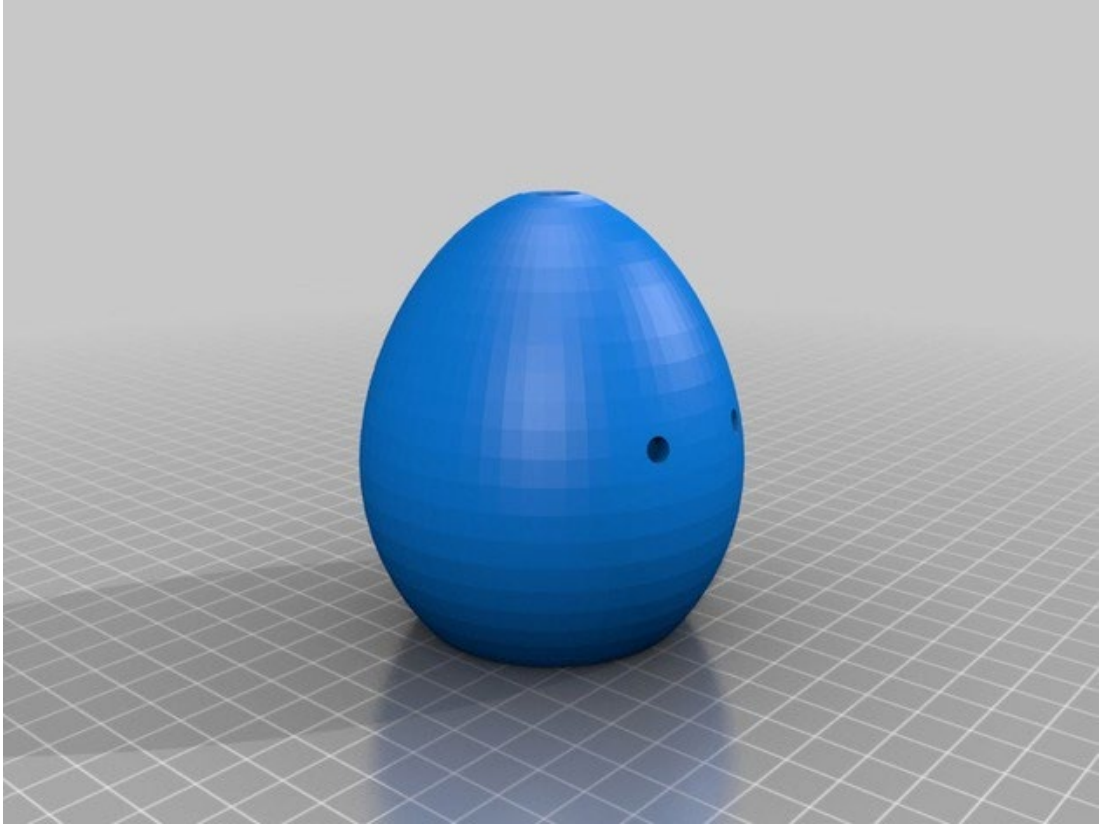
Bugün birçok alanda kullanılan 3D yazıcılar, teknolojik anlamda topluma önemli katkılar sağlarken; özellikle çalgı yapımına da yeni bir soluk ve bakış açısı getirmiştir. Buna bir örnek olarak okarina gibi aerofonların bu yazıcılarda kolayca basılabilmesi için kullanılacak olan proje çizimleri internette farklı sitelerde açık kaynak olarak paylaşılmaktadır.

4.1. Okarina 3D Proje Çizimi

Kaynak: <https://www.thingiverse.com/thing:2755765> [10.04.2019]

4.2. Xun 3D Proje izimi

Kaynak: <https://www.thingiverse.com/thing:515147> [10.04.2019]

Ek 5: Yazılımsal Bir Okarina Örneği

“The Smule Ocarina” adlı Apple Iphone telefon yazılımı, okarinayı dijital olarak simule etmeye ve seslendirmeye yarayan bir telefon uygulamasıdır. Telefonun mikrofonuna üflenerek çalınabilmesini sağlayan bu uygulama markanın dijital platformlarından elde edilebilmektedir. Uygulamanın en dikkate değer özelliği İnternet üzerinden küresel bir dağılıma el vermesi; ötesinde kullanıcılar arasında interaktif bir iletişim platformu olarak kullanılabilmesidir. Bu yönüyle de çalışmada odaklanılan poligenesis kavramının siber uzaya taşınmasına katkısıyla dikkate değerdir.

Kaynak: Wang, Ge. 2014. “Designing Smule’s Ocarina: The iPhone’s Magic Flute”. *Computer Music Journal* . c. 38. s. 2:8-21

ÖZ GEÇMİŞ

Sinan UÇAR, 1984 Balıkesir Burhaniye doğumludur. Burhaniye Celal Toraman Anadolu Lisesi'ni bitirdikten sonra girdiği Anadolu Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Yaylı Çalgılar Yapımı Ana Sanat Dalı'ndan 2007 yılında başarıyla mezun olmuştur. Yedi senelik profesyonel atölye çalışmasından sonra 2014 Yılı Eylül ayında Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Çalgı Yapım Bölümü'nde Öğretim Görevlisi olarak teorik dersler ve atölye dersleri vermeye başlamıştır. Çalgı yapımcılığının ülkemiz şartlarındaki durumunu ve akademik anlamdaki eksikliğini göz önünde bulundurarak akademik kariyer ve lisansüstü çalışmalar yapmak amacıyla, Yıldız Teknik Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Müzik ve Sahne Sanatları Yüksek Lisans programına kabul edilmiştir. Müzikoloji ve organoloji alanlarında çalışmalar yapmakta ve halen Zonguldak'taki atölyesinde profesyonel klasik batı müziği yaylı çalgıları üretmektedir. Yurt içinde ve yurt dışında katıldığı çeşitli sergiler ve yarışmalarla meslek hayatına devam ederken yeni keman yapımcıları yetiştirmeye devam etmektedir.